

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOLOŠKI FAKULTET – NIKŠIĆ

Branka Kovačević

FRAZEOLOGIZMI U RAZGOVORNOM STILU
SJEVERA CRNE GORE

MAGISTARSKI RAD

Nikšić, 2017. godine

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU

Ime i prezime: **Branka Kovačević**

Datum i mjesto rođenja: **11. 11. 1979. godine, Berane**

Naziv završenog osnovnog studijskog programa i godina diplomiranja: **Filozofski fakultet u Nikšiću, Odsjek za srpski jezik i književnost, 2004.**

INFORMACIJE O MAGISTARSKOM RADU

Filološki fakultet Nikšić

Magistarske studije

Smjer: **Nauka o jeziku**

Naslov rada: **Frazeologizmi u razgovornom stilu sjevera Crne Gore**

OCJENA I ODBRANA MAGISTARSKOG RADA

Datum prijave magistarskog rada: 27.05.2009. godine

Datum sjednice Vijeća univerzitetske jedinice na kojoj je prihvaćena tema: 18.06.2009. godine

Komisija za ocjenu teme i podobnosti magistranda

Prof. dr Zorica Radulović, Filološki fakultet, Nikšić

Prof. dr Rajka Bigović-Glušica, Filološki fakultet, Nikšić

Doc. dr Miodarka Tepavčević, Filološki fakultet, Nikšić

Komisija za ocjenu rada:

Prof. dr Zorica Radulović, Filološki fakultet, Nikšić

Prof. dr Rajka Bigović-Glušica, Filološki fakultet, Nikšić

Doc. dr Miodarka Tepavčević, Filološki fakultet, Nikšić

Komisija za odbranu rada:

Prof. dr Zorica Radulović, Filološki fakultet, Nikšić

Prof. dr Rajka Bigović-Glušica, Filološki fakultet, Nikšić

Doc. dr Miodarka Tepavčević, Filološki fakultet, Nikšić

Mentor: **prof. dr Rajka Bigović-Glušica**

Lektor: **prof. Sanja Raković**

Datum odbrane:

Datum promocije:

REZIME

U ovom magistarskom radu razmatraju se, klasifikuju i opisuju frazeološke jedinice koje su zastupljene u okviru neformalne komunikacije govornika sjeverne regije Crne Gore, tj. opština Berane, Bijelo Polje, Rožaje, Andrijevica i Plav. Rad je fokusiran na popisivanju frazeoloških jedinica i njihovoj analizi sa više različitih teorijskih aspekata, zastupljenih u lingvističkoj literaturi. Posebno mjesto je dato analizi frazeologizama u užem smislu, tj. gotovim, ustaljenim vezama riječi, koje pored cjelovitog i jedinstvenog značenja, relativne strukturne stabilnosti i ustaljenosti leksičkog sastava, odlikuje i ekspresivnost i slikovitost.

Popis i analiza frazeoloških jedinica zastupljenih u razgovornom stilu jednog dijela govornika Crne Gore osvjetljava jedan sloj našeg jezika i govora koji do sad nije bio dovoljno istražen, pruža sliku o specifičnom funkcionisanju jezičkih jedinica i njihovim međusobnim odnosima, ali i otkriva (bar djelimično) i mentalnu sliku svijeta i način života govornika, kao i onaj dio usmene književne tradicije (do sad nedovoljno poznat) iz koje jedan broj frazeologizama potiče. Upravo ta autentičnost i posebnost pojedinih frazeoloških jedinica izvojila ih je iz obimne prikupljene građe i učinila da im u radu posvetimo posebnu pažnju. Stoga moramo naglasiti da je težište rada na jednom broju frazeoloških jedinica (odabrani primjeri) koje odlikuje specifična slikovitost, autentičnost, kao i frekventnost u upotrebi govornika pomenutih krajeva.

Rad se sastoji od tri veće cjeline, pri čemu prva obuhvata teorijske postavke vezane za frazeologiju i različite teorijske pristupe frazeološkim jedinicama, druga obuhvata opis i analizu odabranih frazeoloških jedinica sa raznih aspekata, dok treća cjelina predstavlja manji frazeološki rječnik.

U prvom dijelu rada iznose se naučno-teorijske postavke kojima se osvjetljava i bliže određuje frazeologija i pojašnjava njeno mjesto u sistemu lingvističkih disciplina. Potom se terminološki određuje i definiše pojam frazeologizma, sa osvrtom na njegove odlike (sastav, opseg i funkcija u rečenici) i druga njegova obilježja. U nastavku se pažnja poklanja različitim aspektima sagledavanja i proučavanja frazeoloških jedinica kao i mogućnosti njihove klasifikacije na osnovu prepoznatih svojstava.

Drugi dio rada predstavljaju opisi odabranih frazeologizama. Svaki opis utemeljen je na sagledavanju frazeologizama sa različitih lingvističkih, semantičkih i paralingvističkih aspekata i otkriva dominantne i najbitnije osobine po kojima se odabrani frazeologizmi izdvajaju iz prikupljene frazeološke građe.

Treći dio rada čini manji frazeološki rječnik u koji su uvršteni frazeologizmi koji sadrže jezičku komponentu koja imenuje neki dio ljudskog tijela, takozvani somatski frazeologizmi. Ova grupa frazeologizama predstavlja jednu od najbrojnijih grupa među frazemima zastupljenim u svakodnevnoj neformalnoj komunikaciji sjevera Crne Gore. Odlikuje ih izuzetna frekventnost u upotrebi od strane većine govornika ovog područja, kao i autentičnost i ekspresivnost, kojima doprinosi i tradicionalna simbolika koja se vezuje za pojedine djelove ljudskog tijela u ovim krajevima. Po ovim svojim osobinama somatski frazeologizmi izdvajaju se iz prikupljene frazeološke građe i zato smo u ovom dijelu rada baš njih predstavili u vidu rječnika, u kome su data objašnjenja značenja ovih frazeologizama.

Proučavanje frazeoloških jedinica sprovedeno u ovom radu, njihovo poređenje, analiza njihove strukture, osvjetljavanje njihove semantike i načina njihovog nastanka otkriva nam brojne elemente koji su utkani u sociokuturni kod crnogorskog naroda, bez čijeg poznavanja slika o narodu sa kojim živimo i kojem pripadamo nije potpuna.

ABSTRACT

In the following work phrasal units are classified and described like phrasal items, and they are found in informal communication by the speakers of the Montenegro region-in municipalities: Berane, Andrijevac, Bijelo Polje, Plav and Rozaje (the north-east part of the country). This work is focused on a list of phrasal units and their analysis from more different aspects that are found in linguistic literature. The special place is for analysis phrasals in a short sense, actually, in the common relation of the words-which beside their unique meaning, their relativistic constant and community of their lexical structure also present and expressivity and vividness.

A list and analysis of phrasal units in common style by one part of speakers in Montenegro is an illuminating part of our language and speech that is not explored enough till now, and it shows us a new bright sense about specific function of these language units and their relation, but also recovers mental state and way of life of the speakers, such is seen in oral tradition too (not discovered yet), and many of those units come from this place. Exactly the authenticity and speciality of the example phrasal units single them out from a lot of material, and also do that we pay attention. So we have to emphasize that the focus of this work on several phrasal units (chosen examples) is a specific vividness, authenticity, and also a frequency in use of the speakers of this region.

This work consists of three big parts-where the first explores theoretic settings which are connected with Phraseology and different approaches on phrasal units. The second part is about a description and analysis of a chosen phrasal units from different aspects. In the third part is a piece of a phraseologic dictionary presented.

In the first part of work there are scientific theory facts which are closer determined phraseology and explain its place in the system of linguistic discipline. The next step is to determine terminology and there is also a definition of phraseologisms with a review on its qualities (its composition, extend and function in the sentence) and other qualities. In the following, the attention is on different aspects of overview and studying phrasal units and the possibilities about their classification on their recognized qualities.

The second part presents descriptions of the chosen phraseologisms. Every description is unfounded on reviewing phraseologisms from different linguistic and paralingvistic aspects and it discovers dominant and the most important features that stand out those phraseologisms from the selected phrasal items.

The third part of work is consisted from a small phrasal dictionary in which are phraseologisms that have linguistic (language) component which names a part of human body. In this part is given an explanation of phraseologisms from this group one by one, in alphabetical order.

Studying on phrasal units in this work, their comparison, analysis on their structure, illuminating their semantic and the way of their beginning, discovers elements which are involved in social-culture code of montengrin people. Without knowing about people we live with and we belong to is not a complete knowledge.

SADRŽAJ

REZIME.....	2
ABSTRACT	4
UVOD	9
1.TEORIJSKE OSNOVE FRAZELOGIJE	12
1.1.Status frazeologije u nauci o jeziku.....	12
1.2.Istorijski razvoj frazeologije.....	12
1.3.Frazem i frazeologija – pojam i terminološko određenje.....	13
1.4.Obilježja frazeologizama.....	15
2. KLASIFIKACIJA FRAZEOLOGIZAMA.....	20
2.1. Klasifikacija po porijeklu	20
2.2. Klasifikacija prema načinu frazeologizacije	22
2.2.1.Semantička transpozicija putem tropa.....	23
2.2.2.Transpozicija putem stilskih figura u užem smislu	26
2.2.3. Semantička transponovanost frazeoloških komponeneta.....	27
2.3. Klasifikacija prema strukturnim osobinama	28
2.3.1.Fonetska riječ	28
2.3.2.Sintagmatski tip.....	29
2.3.3.Rečenični strukturni frazeološki tip	30
2.4. Klasifikacija prema stilskim i funkcionalno-stilskim osobenostima.....	32
2.4.1.Knjiški i književni frazeologizmi	32
2.4.2.Međustilski frazeologizmi.....	33
2.4.3.Razgovorni frazeologizmi	33
2.4.4.Žargonski i dijalekatski frazeologizmi	34

2.4.5.Profesionalni frazeologizmi	36
2.4.6.Naučni frazeologizmi	37
2.4.7.Administrativni frazeologizmi	37
2.4.8.Paraknjiževni frazeologizmi.....	37
2.5.Klasifikacija prema emocionalno-ekspresivnoj obojenosti.....	38
2.5.1.Frazeologizmi s pozitivnom emotivnom obojenošću.....	38
2.5.2.Frazeologizmi s negativnom emotivnom obojenošću	38
2.6.Klasifikacija prema sociolingvističkim obilježjima	39
2.7.Klasifikacija prema leksičkom sastavu	40

3.STRUKTURALNA, SEMANTIČKA I STILISTIČKA ANALIZA ODABRANIH FRAZEOLOŠKIH JEDINICA

3.1.Frazeologizmi u obliku rečenice	41
3.1.1. „Zajednička kobila sva sadljiva“	41
3.1.2. „Bez Kambera svadba ne biva“	43
3.1.3. „Prošao voz kroz kukuruz“	44
3.1.4. „Biti „na policu“	45
3.1.5. „Baciti kašiku“	47
3.1.6. „Zaraditi ko muva na brus“	48
3.1.7. „Ubi me (te, ga...) Beganova puška“	49
3.1.8. „Ne da (ne bi dao) ni Bogu tamjana“	50
3.1.9. „Naduti se ko (ka) kimac“	52
3.1.10.„Pretrijeti kome prag“	53
3.1.11.„Cvijeće ti po obrazu“	55
3.1.12.„Dokon pop i goveda krsti“	57
3.1.13.„Sjede (sjedi) drvo na drvo“	58
3.1.14.„Baci jove (johove), uzmi drenove“	59
3.1.15.„Ukrao bi pokrov s majke“	61

3.1.16. „Jedna gobelja u kal, druga iz kala“	63
3.1.17. „Držati riječ ko rešeto vodu“	65
3.1.18. „Novo sito visoko se vješa“	66
3.1.19. „Cvrčati ko žmira na žar“	68
3.2. Frazeologizmi u obliku sintagme	69
3.2.1. „Ni lovno, ni tornio“	70
3.2.2. „Vedriti i oblačiti“	71
3.2.3. „Klimati glavom“	72
3.3. Frazeologizmi u obliku fonetske riječi	73
3.3.1. „Među rogove“	73
3.3.2. „Ni za lijek“	74
 4. RJEČNIK SOMATSKIH FRAZEOLIGIZAMA	75
4.1. Osnovne napomene o rječniku	75
 5. ZAKLJUČAK	179
 6. LITERATURA	182

UVOD

Predmet ovog naučnoistraživačkog rada su frazeološke jedinice zastupljene u razgovornom funkcionalnom stilu crnogorskog jezika u jednoj oblasti Crne Gore. To su frazeološke jedinice prisutne u svakodnevnoj neformalnoj komunikaciji govornika crnogorskog jezika koji žive na teritoriji opština: Berane, Andrijevica, Plav, Rožaje i Bijelo Polje.

Polazeći od pretpostavke da su ove jedinice veoma frekventne u svakodnevnom govoru i da ih odlikuje ne samo brojnost već i specifičnost i autentičnost, akcenat ovog naučnog istraživanja je stavljen na proučavanje ovih izraza u svakodnevnoj neformalnoj komunikaciji, kao i činilaca koji doprinose njihovoj ekspresivnosti i autentičnosti.

Cilj ovog rada je u nastojanju da se pruži kompleksna i što obuhvatnija analiza frazeoloških jedinica registrovanih u razgovornom stilu, s posebnim osvrtom na jedan broj frazeologizama koji su karakteristični za pomenutu govornu oblast, a u drugim krajevima Crne Gore nisu frekventni u upotrebi ili ih upšte nema. Ovakvim pristupom ukazujemo na frazeologiju prisutnu u razgovornom stilu pomenute oblasti, odnosno na izuzetnu frekventnost frazeoloških jedinica i frazeološku raznolikost i bogatstvo. Pri tome se posebno ukazuje na stilske i funkcionalnostilske karakteristike jednog broja odabranih frazema, a sagledavaju se i pojave vezane za njihov nastanak, njihova frazeološka strukturna obilježja i sociolingvističke karakteristike.

Vođeni navedenim ciljevima postavili smo sljedeće zadatke:

1. određivanje frazeologije kao jezičke discipline;
2. definisanje i terminološko određivanje pojma frazeologizam;
3. opisivanje osnovnih odlika frazeološke jedinice (sastav, opseg, funkcija u rečenici) i drugih obilježja;
4. utvrđivanje i definisanje u naučnoj teoriji zastupljenih aspekata proučavanja frazeološke jedinice, kao i mogućnosti njihove klasifikacije;
5. opis i analiza odabranih frazeologizama sa lingvističkog, semantičkog, strukturnog i sociolingvističkog i stilističkog aspekta;
6. odabir frazeoloških jedinica iz prikupljene frazeološke građe i izrada tematskog frazeološkog rječnika.

Očekujemo da će sadržaj rada potvrditi prisustvo i frekventnost frazeoloških jedinica u razgovornom stilu, kao i postojanje ekspresivnosti kao njihove osobine i autentičnosti svojstvene za crnogorski jezik na pomenutoj teritoriji. Da bismo došli do ovakvih rezultata

služili smo se odgovarajućom naučnom metodologijom, koja između ostalih obuhvata: naučno posmatranje (opservaciju), deskripciju, deduktivni i induktivni metod, kao i metod analize i sinteze i metod generalizacije.

Građu za ovaj rad čini frazeološki korpus ekscerpiran iz lične kartoteke koja je sačinjena bilježenjem frazeoloških jedinica registrovanih u procesu neformalne komunikacije sa govornicima koji su stanovnici pomenute oblasti Crne Gore. U naučnoistraživački korpus ovog rada unosili smo frazeme koje odlikuje visok stepen zastupljenosti u razgovornom stilu, smatrajući da ćemo posredstvom izabranog frazeološkog materijala najbolje i najvjerodostojnije predstaviti upotrebu i distribuciju frazema, kao i značaj koji oni imaju u neformalnoj komunikaciji govornika. Pored već navedenog, bitno je istaći da građu za ovaj rad sačinjavaju kako standardnojezičke, tako i nestandardnojezičke jedinice, što znači da su u ispitivani korpus uvršteni, pored standardnojezičkih, i žargonski i dijalekatski frazeološki izrazi. Neophodno je naglasiti da je frazeološki korpus sastavljen od onih jedinica koje su registrovane u pomenutoj oblasti, kao i to da su govornici (iz čije smo neposredne komunikacije bilježili frazeologizme) različite starosne dobi, pola, obrazovnog nivoa, kao i različite vjerske pripadnosti i kulturoloških obilježja, navika i načina života.

Prvi dio rada porazumijeva teorijski pristup predmetu našeg istraživanja, *drugi dio* predstavlja opis i analizu odabranih frazeoloških jedinica sa različitih aspekata, dok *treći dio* rada predstavlja tematski rječnik sačinjen od somatskih frazeoloških jedinica koje su izdvojene iz prikupljene frazeološke građe.

Prvi dio rada sastoji se od dva poglavlja, pri čemu *uvodno poglavlje* obuhvata osnovne informacije koje se odnose na predmet, cilj i zadatke naučnog istraživanja, rezultate koji se očekuju, na metodologiju i koncepciju naučnog rada, kao i na sam naučnoistraživački korpus.

U *Prvom poglavlju* iznose se opšte napomene o frazeologiji, kao i kratak teorijski pregled istorijskog razvoja frazeologije kao lingvističke discipline. Predmet ovog poglavlja je takođe definisanje pojma frazeologizma, njegovo terminološko određenje, kao i određivanje bitnih osobnosti frazeološkog izraza. Teorijsko sagledavanje osobina frazeoloških jedinica potkrijepljeno je navođenjem primjera iz prikupljene frazeološke građe.

Drugo poglavlje je obimnije. Ono sadrži pregled naučnoj teoriji poznatih aspekata sagledavanja frazeoloških izraza i kriterijume klasifikacije frazeologizama koji iz takvih načina njihovog sagledavanja proizilaze. Najprije se skreće pažnja na semantički aspekt analize frazeologizama, te se samim tim sagledavaju pitanja koja se tiču porijekla, izvora i načina nastanka frazeoloških izraza. Potom se pažnja posvećuje strukturnom aspektu, sastavu frazeoloških jedinica, njihovoj formalnoj strani. Sagledava se takođe i lingvostilistički aspekt

proučavanja, koji akcenat proučavanja stavlja na stilske i funkcionalnostilske karakteristike i emocionalno-ekspresivna obilježja. Poslednji dio ovog poglavlja bavi se proučavanjem frazeologizama sa sociolingvističkog stanovišta, tj. sa aspekta odnosa između frazeoloških jedinica i samih govornika. Sagledavaju se pitanja vezana za društveni kontekst, za kulturu jednog naroda, njegova vjerovanja, stavove, tradiciju, navike i način života, kao i pitanja koja se odnose na vezu između mentaliteta jednog naroda i frazeologije koja je prisutna u svakodnevnoj komunikaciji njegovih pripadnika.

Drugi dio rada sadrži opis i analizu odabranih frazeoloških izraza. Analiza pomenutih frazeologizama zasnovana je na različitim aspektima naučnog proučavanja, koji su već predstavljani u prvom dijelu rada. Kao kriterijum kojim smo se rukovali u uspostavljanju redosljeda kojim ćemo dati pomenute analize uzeli smo formalnu stranu frazeologizama, tj. njihova strukturna obilježja. Najprije će biti date analize frazeologizama u obliku rečenice, potom onih sintagmatskog tipa i na kraju onih u obliku fonetske riječi.

Treći dio rada predstavlja tematski frazeološki rječnik sastavljen od primjera zabilježenih iz svakodnevne neformalne komunikacije govornika pomenute oblasti Crne Gore. U ovaj rječnik su uvrštene frazeološke jedinice koje u sebi sadrže bar jednu komponentu kojom se imenuje dio ljudskog tijela. Uz frazeologizme koji su dati abecednim redom, dato je i objašnjenje njihovog značenja, kao i primjer zabilježen iz neke govorne situacije u kojoj je frazeologizam upotrijebljen.

1. TEORIJSKE OSNOVE FRAZELOGIJE

U ovom dijelu rada biće riječi o teorijskim okvirima frazeologije – bavićemo se njenim mjestom i statusom u okviru nauke o jeziku, njenim istorijskim razvojem kao i definisanjem frazeološke jedinice i njenim obilježjima.

1.1. Status frazeologije u nauci o jeziku

Status frazeologije u sistemu jezičkih disciplina, a posebno njen odnos prema leksikologiji u lingvističkoj literaturi nije sasvim jasno razgraničen. Mjesto frazeologije u sistemu lingvističkih disciplina i njena autonomnost bili su predmet sporenja u lingvističkim krugovima dugo vremena.

Naime, dok je jedan broj lingvista smatrao frazeologiju samostalnom lingvističkom disciplinom, jedan broj njih je zastupao tezu da je frazeologija samo sastavni dio leksikologije, kao neka vrsta njene poddiscipline. Ovakav stav zasnovan je na činjenici da su predmet interesovanja frazeologije višečlane leksičke jedinice, dakle jedan dio leksikona. U novije vrijeme većinu lingvista karakteriše jedinstven stav o statusu frazeologije, u čijoj osnovi je mišljenje da je ona zasebna lingvistička disciplina. Takav stav iznosi Danko Šipka u svojoj knjizi „Osnovi leksikologije i srodnih disciplina“. On frazeologiju, pored etimologije, tvorbe riječi, terminologije i onomastike, naziva leksikološkom disciplinom sa visokim stepenom autonomije, dok Rajna Dragičević, u nekim svojim radovima, iznosi stav da nije korektno da se frazeologija i ostale pomenute discipline tretiraju kao djelovi leksikologije, nego bi ih trebalo posmatrati kao dodirne nauke, jer su se razvijale uporedo sa leksikologijom.

1.2. Istorijski razvoj frazeologije

Zanimanje za predmet frazeologije javlja se u srednjem vijeku kada se 1500. godine pojavila prva zbirka o neraščlanjivim vezama riječi Erazma Roterdamskog (poslovice, uzrečice i veze riječi prenesenoga značenja) zapisane u tekstovima pisaca ili primjenjivane u latinskom i grčkom jeziku. Interesovanje za frazeologizme nastavlja se kroz čitav 16. vijek. U tom periodu se u svim evropskim zemljama prikupljaju narodne izreke. Ovaj rad će se nastaviti i u okviru nauke o folkloru razvojem discipline *paroimiologije* – koja je podsticala prikupljanje i objašnjavanje narodnih poslovice, izraza i uzrečica - jezičkih jedinica čiji najveći dio danas ubrajamo u frazeologizme.

Posebnu zaslugu za utemeljenje teorije frazeologije kao lingvističke discipline ima švajcarski lingvista Baji, koji je još početkom 20. vijeka proučavao višečlane jezičke jedinice u francuskom jeziku, uspostavljao kriterijume njihove klasifikacije, ali nije smatrao da oni mogu biti predmet interesovanja zasebne lingvističke discipline.

Ipak *frazeologija* kao samostalna disciplina počela se razvijati mnogo kasnije - sredinom prošlog vijeka. Za početak razvoja ove discipline uzima se 1947.god. kada je V.V.Vinogradov objavio svoj rad "Osnovni tipovi frazeoloških jedinica u ruskom jeziku".¹ Iako se kolijevkom ove discipline smatra ruska lingvistika, od polovine XX vijeka, interesovanje za ovu oblast veoma se brzo proširilo i na druge zemlje. Pored Vinogradova, veliki doprinos razvoju ruske frazeologije dala je i Natalija Amosova svojom disertacijom „Osnovi engleske frazeologije“ iz 1963. godine. Značaj njihovih radova za razvoj frazeologije je višestruk: ustanovili su je kao zasebnu disciplinu, ustanovili terminologiju i kriterijume za klasifikaciju i analizu frazeoloških jedinica, a samim tim stvorili jaku osnovu i podstakli brojna istraživanja u ovoj oblasti. To interesovanje dolazi do izražaja u velikom broju slovenskih zemalja, u kojima se istraživanja u ovoj oblasti intenziviraju a ova problematika budi sve veće interesovanje.

1.3. Frazem i frazeologija – pojam i terminološko određenje

U nauci o jeziku termin frazeologija upotrebljava se u dva značenja. Pod prvim značenjem ovog termina podrazumijeva se sveukupnost frazeoloških jedinica u nekom jeziku, a pod drugim jezička disciplina koja se njima bavi. Iako se često u lingvističkoj literaturi ovom terminu pridaje još jedno značenje, mi ćemo ga u radu upotrebljavati samo u pomenuta dva.

Posle definisanja pojma frazeologije i upoznavanja sa značenjima koja ovaj termin može imati, nameće se potreba da se definiše i jasnije odredi pojam frazeologizma. To podrazumijeva upoznavanje sa različitim terminima kojima se u lingvističkoj literaturi označavaju ovakve jezičke jedinice kao i definisanje najbitnijih (opštih) svojstava frazeologizma koja nam omogućavaju osvetljavanje njegove prirode i njegovo sagledavanje sa različitih stanovišta u nastavku rada.

Za ovu jezičku jedinicu sem termina frazeologizam u upotrebi su i termini: ustaljeni obrt, ustaljena fraza, frazeološka jedinica (obrt, izraz, konstrukcija), frazem, izraz, idiom,

¹ V.V.Vinogradov se smatra osnivačem frazeologije kao discipline, a interesovanje za ovo disciplinu i rad na njenom daljem razvoju nastavili su njegovi sljedbenici: N. M. Šanski, B. A. Larin, S. I. Ožegov, A. I. Molotkov, A. M. Bpkin, V. P. Žukov, R. N. Popov

idiomatski izraz, idiomatska fraza. Bez obzira na to koji se od termina upotrijebi, uvijek se pod njima podrazumijeva isto - ustaljena jezička jedinica sastavljena od najmanje dvije riječi koje imaju jedinstveno značenje. Lingvisti koriste onaj termin koji im se čini najadekvatniji, i u tom pogledu ne postoji saglasnost. Drgana Mršević Radović je u svojoj studiji objasnila manjkavosti nekih od ovih termina i ukazala na nedostatke i nejasnoće koje njihova upotreba može donijeti.² Ona kao najadekvatnije termine za označavanje osnovne jedinice frazeologije navodi *frazeologizam*, termin koji je nastao pod uticajem ruskog termina *фразеологизм*, koji je danas sasvim uobičajen u lingvistici, i *frazeološku jedinicu* kao opšti naziv za jedinicu frazeološkog sistema jednog jezika široko prihvaćen i u skladu je sa postojećim terminološkim sistemom (semantička jedinica, leksička jedinica i sl.) Uvažavajući i prihvatajući pomenutu terminologiju u radu ćemo se za označavanje osnovne frazeološke jedinice koristiti njima, ali uz ravnopravnu upotrebu termina *frazem*, rukovođeni njegovom čestom upotrebom od strane naučnika koji se bave ovom problematikom.³ Mi ćemo se u radu koristiti termine: frazeologizam, frazem i frazeološki izraz. Upotrebljavaćemo različite termine kao bismo izbjegli ponavljanje jednog od njih, dakle iz stilskih razloga.

Naglasili smo da je frazeologizam jezička jedinica koja se sastoji od više riječi. Dok, recimo, pridjev pametan koristimo da opišemo nekog ko ima visoke intelektualne sposobnosti, u svakodnevnom govoru ćemo u istom tom značenju upotrijebiti frazeologizam **pčelica Maja**. Za nekog ko govori neistine reći ćemo da laže, ali često se umjesto ovog glagola upotrebljava frazeologizam **priča (obećava) zlatna brda i doline**, a umjesto priloga loše (u želji da objasnimo da neko nije dobro prošao u nekoj situaciji ili poslu) upotrijebićemo izraz **prošao ko bos po trnju**. Takve jezičke jedinice Antica Menac naziva “frazeološkim svezama“, a riječi koje ih čine “sastavnicama“. ⁴ One su, dakle, jezičke jedinice koje se sastoje od više riječi, koje se uvijek upotrebljavaju zajedno i koje tako upotrijebljene imaju drugačije značenje od onog koje imaju pojedinačne riječi koje ulaze u njihov sastav.

Iz navedenih primjera vidimo da su frazeologizmi jezičke jedinice koje se umnogome razlikuju od pojedinačnih (individualnih) riječi i da je za opisivanje njihovih osobnosti neophodno sagledavanje više činilaca. Tek sagledavanjem tih činilaca na svakom pojedinačnom primjeru frazeologizma može se doći do pokazatelja koji opisuju njihovu pravu prirodu. U te činioce u prvom redu spadaju: sastav frazeogizma (koji određuje njegovo značenje), njegov opseg i njegovo mjesto i funkcija u rečenici (i u jezičkom sistemu).

² Dragana Mršević-Radović, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Beograd, 1987, 11.

³ Antica Menac se u svojim radovima opredjeljuje za ovaj termin

⁴ Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Zagreb, 2007, 9.

1.4. Obilježja frazeologizama

U cilju što detaljnijeg i sveobuhvatnijeg opisa frazeoloških jedinica, lingvisti su isticali različite momente koje treba rasvijetliti. Ipak većina njih se slaže da se sa posebnom pažnjom moraju sagledati sledeća obilježja: **sastav, opseg i funkcija frazeologizma** u rečenici. Sagledavanje ovih činilaca omogućuje nam da proniknemo u prirodu frazeoloških jedinica i bolje shvatimo njihovu semantiku i njihovo mesto u sistemu jezičkih jedinica.

a) **Sastav frazeologizama** je veoma značajan za njihovo razumijevanje. U svakodnevnom govoru ili pisanoj komunikaciji riječi se povezuju sa nekim drugim riječima i tako se stvaraju veze riječi, a one mogu biti *slobodne* i *frazeološke*. „U slobodnim svezama svaka sastavnica zadržava svoje značenje pa značenje cijele sveze predstavlja zbroj, odnosno kombinaciju tih pojedinačnih značenja.“⁵ Takve se veze stvaraju u govornom procesu tako da govornik slobodno bira jedinice koje čine vezu riječi prema značenju koje se želi tom vezom riječi izraziti. Kad su u pitanju frazeološke veze situacija je nešto drugačija. „U frazeološkim svezama dolazi do promjene odnosno gubitka značenja svih ili nekih sastavnica (bar jedne od njih) pa značenje cijele sveze ne proistječe iz značenja pojedinih sastavnica.“⁶ Frazeologizam nastao na ovaj način odlikuje stabilna struktura (sastav), što, zapravo, znači da će se pri upotrebi tog izraza uvijek pojaviti iste riječi kao njegove sastavne komponente.

Za funkcionisanje frazeologizama u rečenici nije bitan samo sastav nego i redosled riječi u njemu, pa se umjesto **obišao i skodro i modro** ne može reći „obišao i modro i skodro, ili umjesto izraza **on je ni vino ni voda** ne možemo reći „on je ni voda ni vino“, a da pri tome ne narušimo semantičku ravan frazeološkog izraza, da ga semantički ne obezvrijedimo. Ima slučajeva kad se neke riječi koje ulaze u sastav frazeologizama mogu zamijeniti drugima, ali te zamjene imaju strogo određene granice. Mogućnost ili nemogućnost takvih zamjena tiče se jednog drugog obilježja frazeologizama (varijantnos / invarijantnost), o kojoj će biti riječi u nastavku rada.

Riječi koje ulaze u sastav frazeologizma gube svoju semantičku samostalnost, i na sekundarnom planu se združuju i formiraju novu semantički jedinstvenu cjelinu.⁷ To, zapravo, znači da frazeologizmu kao višestanoj (složenoj) jedinici odgovara jedinstveno (globalno) značenje, što čini da frazeologizme možemo posmatrati kao skupove riječi kod kojih semantička monolitnost prevladava nad strukturnom komponentnošću.

⁵ Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Zagreb, 2007,

⁶ Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Zagreb, 2007, 9.

⁷ Vladislava Petrović, *Novinska frazeologija*, Novi Sad, 1989, 33.

Za frazeologizam je karakteristično to da njegovo značenje ne predstavlja zbir značenja riječi koje ulaze u njegov sastav. Recimo u primjeru **provući se kroz iglene uši** ne misli se da se neko zaista provukao kroz iglene uši, već se želi naglasiti da je neko nešto jedva (teško) uspio, dok se u primjeru **uzeti nekoga na zub** ne misli da je neko nekog zagrizao, nego da se neko nekom okomio, da neko nekog kinji. Dakle, frazeologizam veoma često nema nikakve značenjske veze sa bukvalnim značenjem riječi koje ulaze u njegov sastav, već ga karakteriše značenjska posebnost, koju izraz dobija dužom upotrebom u okviru nekog jezika ili govora neke socijalne grupe i sl.

b) **Opseg frazeologizama**, odnosno određivanje njegove gornje i donje granice je pitanje kojim su se bavili mnogi lingvisti. Među njima je i Antica Menac koja u svom djelu „Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik“ (prvi dio) predlaže podjelu frazeologije na frazeologiju u užem smislu i frazeologiju u širem smislu. U frazeologiju u užem smislu ona ubraja neslobodne skupove riječi čiji djelovi često pokazuju veći ili manji stepen desemantizacije. To su oni skupovi riječi koji se ne stvaraju u govornom procesu, nego se reprodukuju u gotovom obliku kakav se ustalio dugom upotrebom. U frazeologiju u širem smislu ona svrstava skupove riječi kod kojih desemantizacija djelova nije sprovedena u potpunosti, a tu spadaju: termini, izrazi u procesu frazeologizacije, pa čak i neki slobodni izrazi, krilatice i književni citati.

S obzirom na činjenicu da je frazeologizam složena jezička jedinica, jasno je da u frazeologizme sa najmanjim opsegom ubrajamo one od dvije riječi (**crna ovca, bijela vrana, pčelica Maja**), dok najširi opseg frazeologizma nije precizno utvrđen. Najveći broj frazeologizama se po opsegu može svrstati u sledeće kategorije:

- 1) fonetska riječ (**ispod žita, do groba**);
- 2) sintagme (**očitati lekciju, bijela vrana**);
- 3) rečenica.

Frazeologizmi u obliku rečenice pojavljuju se u dva oblika:

- 1) prosta i proširena rečenica (**kucnuo je čas; tamo ne padaju pečene kokoške**);
- 2) zavisne rečenice - kao dio složene rečenice, gdje je nezavisna rečenica neiskazana i nadomješta se kontekstom na koji se odnosi (**kad na vrbi rodi grožđe**).

c) **Funkcija frazeologizama** u rečenici je njihovao značajno obilježje jer nam otkriva način funkcionisanja ovih specifičnih jezičkih jedinica u kontekstu.

Kad su u pitanju pojedinačne riječi poznato je da one mogu u rečenici imati funkciju različitih rečeničnih članova. Nekad to čine samostalno, a nekad udružujući se sa drugim riječima (sintagme i složeni glagolski oblici). Kad su u pitanju frazeologizmi, oni se bez

obzira na svoju složenu i čvrstu strukturu lako uklapaju u kontekst (određenu govornu ili pisanu situaciju). “Frazem se u rečenici pojavljuje kao njen prosti član, tj. frazem nije skup riječi u vidu vlastitog teksta”.⁸ On u rečenici može imati funkciju većine rečeničnih članova kao i pojedinačne riječi, pa se pojavljuje u funkciji:

- a) subjekta (**glava kuće** / *starješina, domaćin*; **muška glava** / *muškarac*),
- b) objekta (Tog dana je napustio **kućni prag** / *dom, kuću.*) ,
- c) priloške odredbe (Sve im je u poslu išlo **kao po loju** / *lako*; Domaći je napisao **na brzu ruku** / *brzo, na brzinu*),
- d) glagolskog predikata (Juče je starac **bacio kašiku** / *umro*; Petar **je** pred svima **dao riječ** / *obećao*)
- e) imenskog dijela imenskog predikata (Ona je **laka roba** / *nemoralnan, beskarakteran*; On je čovjek **od riječi** / *istinit, koji ne laže*) i dr.

Uspješno uklapanje frazeologizama u rečenični kontekst u najvećem stepenu im omogućava njihova čvrsta struktura i sastav, ali efektivnost upotrebljenog frazeologizma u okviru neke rečenice i usklađenost sa govornim kontekstom zavisi i od sposobnosti govornika da valjano odabere adekvatan izraz.

Iz svega navedenog proizilazi da se frazeologizam može smatrati jezičkom jedinicom koju karakteriše ustaljen sastav i raspored; određeni opseg, koji se može preciznije odrediti samo ako smo detaljnije upoznati sa prirodom i odlikama jezičkog sistema i načinom funkcionisanja jezičkih jedinica u okviru date jezičke zajednice; kao i određena sintaksička funkcija koju izraz ima u rečenici.

Pored pomenutih obilježja frazeoloških izraza, jedan broj autora izdvaja još neke osobine i ubraja ih u ključne za definisanje i određivanje frazema. Posebno su značajna sledeća:

1) **reprodukovanje u gotovom obliku** jedan broj autora smatra ključnim obilježjem frazeoloških izraza. Među tim autorima je i Željka Fink – Arsovski, koja za ovu osobinu frazema kaže: „Frazem se ne stvara u govornom procesu, nego se kao već zapamćena, usvojena ili naučena (ako se radi o stranom jeziku) cjelina uključuje u diskurs”.⁹

2) **polileksalnost** predstavlja ključno obilježje frazeološke jedinice, jer se svaki frazeologizam mora satojati iz najmanje dvije riječi (od kojih makar jedna mora biti autosemantična – punoznačna);

⁸ Dragana Mršević - Radović, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Beograd, 1987.,8

⁹ Željka Fink – Arsovski, *Poredbena frazeologija, pogled izvana i iznutra*, FF Press, Zagreb, 2002, 8.

3) **desemantizacija** je semantički preobražaj komponenata, koji predstavlja jedan od ključnih mehanizama nastanka frazeologizama, a koji se ugleda u gubljenju prvobitnog značenja čitavog izraza ili pojedinih njegovih komponenti. U zavisnosti od toga da li su sve komponente u frazemu desemantizovane, ili samo neke od njih, ili pak nijedna od njih razlikujemo **potpunu, djelimičnu i nultu desemantizaciju**;

4) **strukturna invarijantnost** karakteristična je za veliki broj frazeoloških izraza. Ovo obilježje ispoljava se u stabilnosti strukture frazema u njihovom „okamenjenom“ ili „zamrznutom“ obliku, tj. nezamjenjivosti njihovih komponenata. U našem jeziku ipak postoje primjeri frazeologizama u kojima se neke od komponenti mogu zamijeniti drugima. Onda govorimo o **varijantnosti** ovih izraza, odnosno o: morfološkim, tvorbenim i sintaksičkim varijacijama. **Morfološke varijacije** odlikuje razlika u gramatičkom broju (**širi se glas / šire se glasine**); dok se **tvorbene uočavaju** u mogućnosti zamjene neke komponente frazema riječju koja je po nastanku tj. svojoj tvorbi srodna, kao što su na pr. glagoli koji se razlikuju po prefiksu (**smiriti / umiriti strasti**). **Sintaksičkim varijacijama** pripadala bi variranja padežno – predložkih veza (**ide od ruke / ide za rukom**) i slične;

5) **suprakomponencijalno značenje** je značenje frazeologizama koje ne predstavlja zbir značenja njegovih komponenti. U frazeologiji se ovo značenje naziva **globalnim** ili **opštim** značenjem frazema i omogućava da frazeološki izraz funkcioniše kao jedinstvena jezička jedinica što nije svojstveno svim frazeologizmima;

6) **holistička reprodukcija i uklapanje u kontekst** proizilazi iz činjenice da se frazeologizmi ne stvaraju u govornom procesu, već se reprodukuju u gotovom obliku, tj. kao cjelina i kao takvi se uklapaju u kontekst;

7) **ista sintaksička funkcija kao kod jednočlanih leksema** ogleda se u tome da frazeologizmi u rečenici imaju iste funkcije kao jednočlane lekseme (subjekat, glagolski predikat, atribut, apozicija, objekat, imenski dio predikata i slično);

8) **postojanje jednočlanog ekvivalanta** je osobina koja proizilazi iz činjenice da frazeologizmi predstavljaju jednu semantičku cjelinu i samim tim oni imaju i svoje jednorječne ekvivalente od kojih se razlikuju po svojoj slikovitosti, ekspresivnosti i konotativnosti (**od glave do pete** / sav, čitav);

9) **konvencijalnost (ustaljenost)** se očituje u tome što se frazeologizam uvijek javlja u istom rasporedu dijelova koji ga sačinjavaju;

10) **frekventnost frazeologizama** proizilazi iz činjenice da određeni leksički spoj u nekoj jezičkoj zajednici mora biti opšteprihvaćen i frekventan da bi dobio status frazeologizma;

11) **slikovitost** je jedna od osnovnih odlika frazeoloških izraza po kojoj se razlikuju od svojih jednorječnih ekvivalenata. Slikovitost ovih izraza očitava se u motivaciji, tj. pozadinskoj slici, odnosno dubinskoj strukturi frazema, koja motiviše frazeološko značenje. Ovo je jedna od osobina koja velikom broju frazeologizama daje posebnost i utiče na njihovu frekventnost u upotrebi;

12) **konotativno značenje** je još jedna odlika frazeologizama, koja se ogleda u tome da frazeološki izrazi mogu imati i denotativno (osnovno značenje), ali i konotativno (preneseno, ekspresivno značenje) kojim se mogu izraziti i govornikov stav o nekoj pojavi, kao i njegove emocije (odobravanje, neslaganje, ironija, humor, nepovjerenje i slično). Konotativno značenje je izvor **ekspresivnosti** ovih izraza;

13) **stilska markiranost (obojenost)** nastaje kao rezultata snažne ekspresivnosti i konotativnosti frazeoloških izraza. Kod jednog broja frazema, sem emotivno – ekspresivnih obilježja, prisutne su i stilske konotacije koje frazeologizam vezuju za izvjesni vid komunikacije, određenu stilsku ravan;

14) **kulturološka markiranost** frazeologizama vidi se u tome da frazeologizmi nastali na nekom prostoru veoma često odražavaju tradiciju i kulturu naroda koji na tom prostoru živi. Ima i jedan broj frazema koji su internacionalni i koji su karakteristični za većinu jezika, a dospjeli su iz Biblije, grčke mitologije, latinskog jezika, poznatih djela svjetske književnosti (**Ahilova peta, Pandorina kutija**).

2. KLASIFIKACIJA FRAZEOLIZAMA

Mnogo je momenata koji utiču na nastanak frazeologizma, njegove osobine i upotrebu u jeziku. Na osnovu tih momenata svi frazeologizmi svrstavaju se po srodnosti u više grupa. Tako se frazeologizmi mogu sagledavati: sa semantičkog, sa strukturnog, lingvostilističkog i sociolingvističkog aspekta. Svaki od ovih pristupa proučavanja omogućava nam sagledavanje frazeoloških jedinica iz različitih uglova i otkrivanje njihovih različitih osobina.

Frazeologizmi nekog jezika nastali su na različite načine, razlikuju se po svojoj strukturi, po upotrebi u različitim stilovima, po svojim ekspresivnim i stilskim obilježjima, emocionalnoj obojenosti i drugim odlikama, pa se mogu na osnovu ovih razlika svrstati u različite grupe. Na taj način uočene razlike među frazeologizmima postaju osnova za uspostavljanje raznih vidova njihove klasifikacije.

2.1. Klasifikacija po porijeklu

Kad je u pitanju porijeklo (izvori) frazeoloških jedinica Dragana Mršević Radović sve frazeologizme s tog aspekta svrstava u više grupa. „U literaturi koja se bavi izvorima i porijeklom frazeoloških jedinica, ispitivanjem arhaiziranih i desenantizovanih komponenata, leksičkim značenjima koja su potisnuta, ali su u jednom momentu motivisala aktualna frazeološka značenja, obično se kao osnovni izvori smatraju čovekova prirodna sredina (svakodnevni život i sl.) i kulturno nasleđe.“¹⁰

a) **Frazeologizmi koji su vezani za čovjekovu prirodnu sredinu**, kako pokazuju lingvistička istraživanja koja su za predmet imala izvore i porijeklo frazeologizama, spadaju među najbrojnije. To su oni frazemi koji su motivisani pojavama, zbivanjima u svijetu koji okružuje čovjeka, njegovim odnosom prema svijetu, ponašanjima, raznim aktivnostima, psihičkim i fizičkim reakcijama i sl. „Najvažniji izvor za nastanak frazeoloških jedinica predstavljaju čovjekova prirodna sredina, svakodnevne aktivnosti, njegov profesionalni život.“¹¹

Ovoj grupi izraza pripadali bi:

- 1) oni koji u svom sastavu sadrže komponentu kojom se označava **neki dio čovjekovog tijela** i uglavnom označavaju čovjekove psihičke ili fizičke osobine ili

¹⁰ Dragana Mršević - Radović, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Beograd, 1987, 24.

¹¹ Dragana Mršević - Radović, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Beograd, 1987, 25.

reakcije (*sklopiti oči; dići nos; lupati glavu...*);

2) ovima su srodni i izrazi čije komponente označavaju **čovjekovo neposredno okruženje**:

- biljni i životinjski svijet (**uvući kandže; pustiti korijen / korijenje...**);
- neorganski svijet (**govoriti u vjetar; sravniti sa zemljom; propasti u zemlju...**);
- kuća, pokućanstvo, pojmovi iz kućnog života (**pokupiti kajmak; pružiti se prema guberu / ponjavi; zapržiti kome čorbu...**);
- odijevni predmeti-odjeća i obuća (**izvući se iz pelena; stezati kaiš...**);
- pjesma, muzički instrumenti, razne društvene igre, igre na sreću (**otkriti karte; duvati u isti rog / tikvu; posljednja rupa na svirali...**);
- kultni, religiozni običaji, vjerovanja, praznovjerice (**gledati u pasulj; bije kao Sveti Ilija; jede kao ala...**).

b) Drugu grupu čine **frazološki izrazi koji su motivisani čovjekovim profesionalnim aktivnostima**, ili aktivnostima koje su neophodne za funkcionisanje čovjeka kao političke, ekonomske i društvene jedinice u nekoj sredini. Tako ovoj grupi pripadaju frazeologizmi motivisani pojmovima koji se odnose na:

- more, pomorstvo, plovidbu (**baciti sidro; zaploviti punim jedrima...**);
- vojska, vojnički život, rat (**ukrstiti koplja; zveckati oružjem...**);
- lov i ribolov (**razapeti mreže; baciti udicu; kopati kome jamu...**);
- trgovina, kupovina, prodaja (**kupiti mačku u džaku; prevršiti mjeru; svesti račune; tvrditi pazar...**);
- administrativna terminologija (**skinuti s dnevnog reda; staviti ad acta...**);
- sportska terminologija (**poslati u aut; igrati na prvu loptu; zadati nizak udarac...**).

c) Posebnu grupu čine **frazemi čiji je izvor kulturno nasljeđe**. Ovi frazeološki izrazi najčešće potiču iz literature neke društvene zajednice ili njene umjetnosti, ili nastaju kao rezultat istorijskog ili jezičkog razvoja te društvene zajednice, ali mogu poticati i iz života drugih naroda, njihovog istorijskog i kulturnog nasljeđa.

Neki od ovih frazeologizama predstavljaju rezultat ranijih perioda razvoja jezika, istorije, literature, muzike i drugih umjetnosti (kulture uopšte) društvene zajednice u kojoj se koriste. Takvi izrazi karakteristični su za jedan narod, jedan jezik, jednu (zajedničku) usmenu književnost, izvornu mitologiju, kao i za opštepoznata književna i druga umjetnička djela i tekovine kulture vezane za teritoriju na kojoj obitava narod koji te izraze upotrebljava. Takve izraze mogli bismo označiti kao nacionalne frazeme. Takvi bi u našem jeziku bili izrazi:

svaka ti je Njegoševa; što si mrke objesio brke i drugi citati iz „Gorskog vijenca“ Petra II Petrović Njegoša.

Brojniji su oni frazeološki izrazi koji potiču iz tuđih kultura i civilizacija, a do predstavnika date jezičke zajednice dospjeli su ili tako što su direktno preuzeti ili bili usvojeni posrednim putem. Takvi su izrazi koji potiču iz tuđih kultura i mitologija kao što su: **Ahilova peta; Sizifov posao; Pandorina kutija** i sl. Njih nazivamo prevedenim frazemima. Pomenuti izrazi potiču iz drugih kultura, a koriste se ne samo u našem nego i u mnogim drugim jezicima, bez obzira na svoje porijeklo. Za ove i slične izraze možemo reći da su internacionalnog karaktera. Takvi su i neki izrazi koji potiču iz tekstova religijskog karaktera. Mnogi od njih koji su upotrebi kod hrišćanskih naroda imaju svoje porijeklo u Bibliji. Ovdje bi pripadali izrazi kao što su: **Judin poljubac; otići Bogu na istinu; sudnji dan; nevjerni Toma...**

2.2. Klasifikacija prema načinu frazeologizacije

Frazeologizmi u našem jeziku nastaju u rezultatu primarne frazeologizacije koja se ispoljava kroz procese strukturne (sintaksičke), ali i semantičke prirode. Frazeološke jedinice nastaju kao rezultat primarne frazeologizacije u okviru koje se odvijaju procesi kojima se slobodna veza riječi od njenog denotativnog značenja vodi do stvaranja novog jedinstvenog značenja. Semantički procesi kojima nastaju frazeološke jedinice predstavljaju procese transponovanja značenja, dok procesi sintaksičke frazeologizacije predstavljaju transformacione procese.¹²

Kad su u pitanju frazeologizmi koji nastaju semantičkom transpozicijom, oni kao svoj početni (bazni) oblik imaju nefrazeološku sintagmu (koja može biti slobodnog ili stabilnog leksičkog sastava) čije se značenje transponuje u frazeološko. Takvi bi bili frazeologizmi: **dići sve četiri uvis; podviti rep; baciti udicu; okrenuti kome leđa; lomiti prste; potucati se po tuđim pragovima; biti manji od makova zrna...**

Sintaksičkom frazeologizacijom mogu nastati frazeologizmi na dva načina. Jedan broj frazeologizama nastaje putem ekspanzije od jedinica uže, jednostavnije nefrazeološke strukture, kao što su: **mlatiti praznu slamu; sjedjeti skrštenih ruku; pasti na niske grane...**, dok jedan broj nastaje od stuktorno složenijih jedinica procesima redukcije i kondenzacije: **široko mu polje** (od poslovice: *Ko zna bolje, široko mu polje*); **ne lipši**

¹² Dragana Mršević - Radović, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Beograd, 1987, 32.

magarče (od poslovice: *Ne lipši magarče do zelene trave*); **hvatati se za slamku** (od poslovice: *Davljenik se i za slamku hvata...*

2.2.1. Semantička transpozicija putem tropa

Frazeme kao jezičke jedinice karakteriše ne samo denotativno (osnovno) značenje, već i konotativno (ekspresivno). Dok ostale jezičke jedinice imaju osnovno značenje, a sekundarno dobijaju samo ponekad, u nekom obliku govorne ili pisane komunikacije, kod frazeologizama su ova dva značenja neraskidivo vezana i može se reći da je prisustvo ovog drugog značenja jedan od pokazatelja da se zaista radi o frazeologizmu, a ne o običnom skupu riječi.

„Denotativno je značenje neutralno dok se konotativnim značenjem ostvaruje emocionalna (i ekspresivna) jezička funkcija, jer se pri označavanju predmeta i pojava izražavaju različite emocije govornika, kao što su odobravanje, neslaganje, preuveličavanje, ublažavanje, ironija, nepovjerenje, humor i dr.“¹³

Ono što utiče na ekspresivnost nekog frazema nije samo njegovo značenje nego i karakteristike frazeološkog procesa kojim dati frazem nastaje. Recimo frazeološke jedinice: **obećavati zlatna brda i doline, s brda s dola, ne vrijedi ni zrno boba...** imaju ekspresivno značenje zahvaljujući karakterističnom leksičkom sastavu imeničkog konstituenta. “Opšte značenje frazeološke jedinice nastalo je pojačavanjem značenja jedne imenice dodavanjem istog / sličnog leksičkog sadržaja sinonimne lekseme“.¹⁴

Na ekspresivnost frazema može uticati i upotreba neobične, nesvakidašnje lekseme (ili sintagme) kojom je predstavljen neki od konstituenata frazema (**bijela vrana**). Jedan dio frazeologizama nastaje slikovitim povezivanjem neobičnih, neočekivanih i često nemogućih pojava u realnom svijetu. Takvi su alegorični frazeologizmi (**mlad kao rosa u podne**), hiperbolični (**praviti od muve slona**), frazeologizmi na bazi kontrasta (**sijati vodu**). Izrazita ekspresivnost karakteriše frazeme koji su nastali korišćenjem stilskih figura kao što su: metafora, metonimija, sinegdoha, poređenje i druge. Na osnovu toga ove frazeološke izraze svrstavamo u više grupa.

Metafora je prenošenje naziva s jednog pojma na drugi na osnovu sličnosti. “Pri semantičkoj transpoziciji metaforičnim putem osnovno značenje bazne sintagme, motivisano

¹³ Dragana Mršević - Radović, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Beograd, 1987, 16.

¹⁴ Dragana Mršević - Radović, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Beograd, 1987, 18.

leksičkim značenjem sintagmatskih članova, postaje znak, ekspresivni naziv za neku pojavu, predmet s kojim je značenje nefrazeološke sintagme u nekakvoj vezi.

Jedan dio frazeologizama nastaje kada se nazivi za konkretna ponašanja svojstvena životinjama prenesu na lica. Ovaj prenos je omogućen srodnim načinom ispoljavanja ovih ponašanja kod čovjeka. Takvi su recimo primjeri: **podviti rep** - *povući se, umiriti, pokunjiti se*; **dobiti krila** - *poletno djelovati, uzdići se biti uspješan u nečemu*; **dići sve čletri uvis** - *izležavati se i dr.*

Brojni su i frazeologizmi kod kojih se u frazeologizacionom procesu pošlo od nefrazeološke sintagme koja opisuje neku čovjekovu aktivnost, a transponovanjem su dobijeni frazeologizmi kojima se imenuju pojave srodne pomenutim, ali samo po nekom značenjskom momentu. Takav je slučaj s frazeologizmima: **ići na sve ili ništa** - *rizikovati*; **raditi ispod žita / kulisa** - *raditi krišom*.

Ovoj grupi frazeologizama pripadaju i oni koji su vezani za pojedine stvarne ili zamišljene događaje, za vjerske obrede ili običaje. Kod ovih frazeologizama se nefrazeološka sintagma kojom se označava konkretna pojava semantičkom transpozicijom počinje upotrebljavati za imenovanje neke druge nove radnje. A, to je omogućeno postojanjem makar jedne zajedničke semantičke komponente. Takav je izraz **čekati da mu padne s neba** - *čekati* da se što dobije bez rada, truda, samo od sebe. Ovaj izraz je motivisan biblijskom pričom o mani koja je pala s neba (**kao dar božji**) i spasla od gladi Jevreje. Nekad nefrazeološka sintagma ne označava stvarnu nego zamišljenu sitzaciju (**vjetar kapom tjerati**).

Jedan broj frazeologizama u osnovi svog nastanka ima metonimiju. Metonimiju kao stilsku figuru karakteriše povezivanje dva domena - izvornog i ciljnog, a to povezivanje je ostvareno putem bliskosti. "Leksička metonimija je sposobnost mnogih članova jedne tematske grupe leksema da po istom modelu prenose svoja imena na druge pojmove iz istog domena stvarnosti na osnovu neke logičke veze među njima. Ta logička veza može biti prostorna, vremenska, uzročno-posledična, posesivna ili neka druga ..." ¹⁵ Jedan broj frazeologizama nastaje semantičkom transpozicijom nefrazeološke sintagme koja opisuje gest. Recimo izraz klimati glavom je nefrazeološka sintagma koja opisuje samu tu aktivnost koju neku izvodi. Onog momenta kada sintagma počne označavati odobravanje, pristajanje na šta, ona tada gubi direktan odnos s predmetom nominacije i označava novi sadržaj (određenu psihičku reakciju koju označava pomenuti gest). Čim se uspostavi ovaj posredni odnos između znaka i sadržaja, lingvističkim putem preko metonimije, nefrazeološka sintagma

¹⁵ Rajna Dragičević, *Leksikologija srpskog jezika*, Beograd, 2007, 167.

postaje frazeološka. Tako su nastali izrazi: **uhvatiti se za glavu** - kajanje; **odmahnuti glavom / rukama** - odbijanje, neprihvatanje, nemirenje sa čim; **trljati ruke** - zadovoljstvo i sl.

Sličan metonimijskom je i sinegdoshi put prenosa značenja. Sinegdoha predstavlja prenos imena sa jednog pojma na drugi na osnovu logičke veze cjelina - dio. Ona je jedina stilska figura koja nastaje leksičko - semantičkim funkcionisanjem riječi, ali je uslovljen i njenom gramatičkom funkcijom. Ona ukazuje na mogućnost zamjenjivanja po nekom kategorijskom, a ne prigodno nađenom, pojedinačnom momentu, pri čemu u toj figuri imamo slučaj da se operiše jednom gramatičkom, a ne semantičkom kategorijom. Naime iz kategorije gramatičkog broja (jedinine ili množine, zbirnosti) izvuče se nešto što je za nju tipično, pa se upotrijebi u položaju onog drugog broja.

Frazeologizmi sa sinegdohom u svojoj osnovi su recimo: **steći / zaraditi sa svojih deset prstiju** gdje se dio ljudskog tijela uzima umjesto cjeline - čovjeka, odnosno kao oznaka za čovjeka sa svim njegovim fizičkim sposobnostima. Sinegdoha se nekad u frazeologizacionim procesima udružuje, odnosno kombinuje sa metaforom, kao što je slučaj sa izrazom **pretvoriti se u uho** - slušati sa izuzetno napregnutom pažnjom. A u izrazu **izmamiti kome suzu iz oka** sinegdoha se kombinuje s perifrazom. Iako jedan dio autora smatra da je sinegdoha dio *metonimije*, njena posebnost je vidljiva i iz frazeologizama u čijoj je ona osnovi.

Jedan broj frazeologizama nastaje i na bazi perifraze koja zapravo predstavlja zamjenu jednog pojma višječlanim izrazom koji ga opisuje. Perifraza je višječlani izraz, ali da bi bila (postala) frazeologizam mora da ispunjava dva uslova. „Da bi perifrastična struktura funkcionisala kao frazeološka, mora biti ili slikovita, ili se kao neslikovita sintagma mora kombinovati s nekim drugim tvorbenim sredstvom u procesu primarne frazeologizacije u čijem rezultatu nastaje frazeološka jedinica.“¹⁶ Perifraze koje imaju svojstva frazeologizma su recimo: **staviti kome katanac na usta** umjesto izraza *zatvoriti usta nekome*; ili **staviti / baciti koga pod noge** - *gaziti koga*, pri čemu se perifraza upotrebljava kao zamjena za metaforičan izraz koji znači savladati koga.

¹⁶ Dragana Mršević - Radović, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Beograd, 1987, 44.

2.2.2. Transpozicija putem stilskih figura u užem smislu

Antiteza je veoma često u osnovi frazeologizama, veoma često ona motiviše nastanak novog - frazeološkog značenja. Ona kao figura predstavlja navođenje suprotnih pojava radi postizanja kontrasta. Frazeologizmi zasnovani na antitezi sadrže konstituente suprotnog značenja, ali i one sa asocijativno - konotativnim potencijalom prisutnim u dovoljnoj mjeri da se njime može motivisati frazeološko značenje. U izraze ovog tipa spadali bi: **niti smrdi nit miriše; nit crni, nit bijeli..**

Jedan broj frazama u svojoj osnovi ima figuru oksimoron. Ti frazeologizmi nastaju putem semantičke frazeologizacije konstrukcija sačinjenih od semantički potpuno različitih, na prvi pogled nespojivih, protivrječnih pojmova. Njihova upotreba je u raznim situacijama izuzetno efektna. Takvi bi bili izrazi: **živi leš; živi mrtvac; živ umrijeti...**

Veoma su frekventni u upotrebi frazeologizmi nastali na bazi poređenja. Kod nefrazeoloških poređenja dva predmeta se povezuju po nekoj zajedničkoj realnoj osobini, ta dva predmeta su u logičkoj strukturi ravnopravna. Kad su u pitanju frazeološka poređenja nije tako. „Frazeološka poređenja nastaju iz drugih razloga: poređenjem se jedan pojam želi da okvalifikuje, učini poznatijim dovodenjem u vezu po nekoj osobini s poznatijim pojmom, kod kojeg je ta osobina izražena u velikom stepenu i opštepoznata.“¹⁷ Najčešće se poredi jedan konkretan predmet sa drugim koji nam nije pojedinačno poznat i čije je leksičko značenje svedeno na značenje dominantne osobine na kojoj je poređenje zasnovano. Takvi su frazeologizmi: **pušiti kao Turčin** - *pušiti jako mnogo*; **jesti kao mećava** - *mного, halapljivo jesti*; **lije kao iz kabla** - *jako lije*; **izudarati koga kao staru kantu** - *jako izudarati koga*; **zagledati se (u koga/šta) kao tele u šarena vrata** - *zagledti se netrmice u nešto (s posebnom pažnjom i dr.)*

Drugi član frazeološkog poređenja može biti imenica (**pije kao smuk**), imenički konstituent predstavljen predložko padežnim oblikom (**raste kao iz vode; lije kao iz kabla**), ili može biti složenije strukture (**zagledati se u koga / šta kao tele u šarena vrata**). Sintaksičke odrednice drugog člana ne utiču na semantičko-ekspresivnu vrijednost izraza. Poređenje dobija na ekspresivnoj vrijednosti u slučajevima kad drugi član karakteriše neobično značenje, hiperboličan i nestvaran sadržaj. Na taj način on daje slikovitost kompletnom

¹⁷ Dragana Mršević - Radović, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Beograd, 1987, 42.

izrazu (**hodati kao po jajima; smijati se kao lud na brašno; kružiti kao kiša oko Kragujevca...**)

2.2.3. Semantička transponovanost frazeoloških komponeneta

S obzirom na to da frazeologizacija predstavlja proces kojim se slobodna veza riječi vodi od denotativnog značenja ka novom jedinstvenom značenju, treba naglasiti da je rezultat tog procesa uslovljen semantičkim odnosima sastavnica frazeologizma, njihovim asocijativno-konotativnim mogućnostima. U tom procesu nefrazeološke jedinice trpe određeni stepen desamentizacije. U nekima od njih sve članove koji ulaze u njihov sastav karakteriše dezaktualizacija primarnog značenja, a u nekima su ovom promjenom značenja obuhvaćene samo neke jedinice koje postaju nosioci novog-frazeološkog značenja. Na osnovu ove razlike sve frazeologizme svrstavamo u dvije grupe: globalne i komponentne.

Globalne frazeologizme karakteriše uzajamna zavisnost punoznačnih riječi koje ih čine. To su frazeologizmi kod kojih je značenje konstituenata potpuno dezaktualizovano. Samo u cjelini (globalno) ovi znaci imaju jedinstveno-frazeološko značenje. Tako izraz **satjerati u mišju rupu** samo u ovakvom sastavu ima značenje „nadvladati“, „potpuno potisnuti“. Promjena bilo kog člana u izrazu poremetila bi frazeološko značenje. Bilo koji drugi glagol upotrijebljen umjesto glagola „satjerati“ ili bilo koja druga predložko-padežna (ili kakva druga konstrukcija) umjesto konstrukcije „u mišju rupu“ narušila bi frazeološko značenje. Ovoj grupi izraza pripadali bi: **biti svakom loncu poklopac; iz istih stopa; mlatiti praznu slamu; zapržiti kome čorbu** i sl.

S druge strane, **komponentni frazeologizmi** ostvaruju svoje značenje tako što je samo jedan njihov dio (jedna komponenta) nosilac frazeološkog značenja, a ta komponenta najčešće ima preneseno značenje, dok druga komponenta (ili komponente) zadržavaju svoje osnovno značenje. Tako bi u izrazu **obećavati zlatna brda i doline** nosilac frazeološkog značenja bila komponenta **zlatna brda i doline**, koja ima preneseno, metaforско značenje „sve najljepše“, „mnogo“, dok komponenta **obećavati** zadržava svoje osnovno značenje. Ovim izrazima, kod kojih je frazeološko značenje određeno samo nekom od komponenti u njihovom sastavu, pripadali bi: **gledati krajičkom oka; govoriti na sva usta; jesti kao mećava; početi od nule; istući koga ma mrtvo ime** i dr.

2.3. Klasifikacija prema strukturnim osobinama

Jedna od bitnih odlika frazeologizama jeste i njihov sastav - članovi koji ih čine, njihove sastavnice. U tom smislu, posebno je značajan broj i vrsta sastavnica u frazeologizmu. Stoga, strukturni aspekt proučavanja frazeoloških jedinica podrazumijeva sagledavanje opsega frazeologizama, njihovog leksičkog sastava, kao i određivanje njihove noseće komponente. Istraživanjima frazeoloških jedinica s ovog aspekta došlo se do zaključaka, koji nam omogućavaju klasifikaciju ovih jezičkih jedinica na više različitih strukturnih tipova (oblika).

Kad su u pitanju pomenuti strukturni oblici frazeoloških jedinica većina autora pominje postojanje više takvih oblika, ali se ne slažu oko njihovog broja. Naime, dok jedan broj frazeologa smatra da se frazeološke jedinice mogu podijeliti na dva osnovna oblika strukture (sintagmatski i rečenični), jedan broj je mišljenja da se frazeološka jedinica može javiti i u obliku fonetske riječi (tj. u obliku jedne samostalne riječi i jedne proklitike ili enklitike). To je zapravo mišljenje da se frazeološka jedinica ne mora sastojati iz najmanje dvije autosemantične jedinice. Ovakav stav afirmiše i autorka Željka Fink-Arsovski.¹⁸ Mi ovaj stav smatramo opravdanim iz tog razloga jer jezičke jedinice ovog strukturnog tipa posjeduju sve odlike koje posjeduju frazeološke jedinice drugih strukturnih tipova - jedinstvenost značenja, ekspresivnost, određenu emotivnu obojenost i druge, u radu već pomenute, osobine.

2.3.1. Fonetska riječ

U ovaj strukturni tip spadaju frazeološke jedinice čija struktura podrazumijeva jednu punoznačnu riječ i jednu ili više nenaglašenih i značenjski praznih riječi, tj. jednu akcentovanu riječ i jednu ili više proklitika ili enklitika. Zato se može reći da ove frazeologizmi predstavljaju frazeološke jedinice najmanjeg obima. „Fonetska riječ jest sveza jedne samostalne i naglašene riječi i jedne (rjeđe dviju) nesamostalne i nenaglašene riječi (proklitike ili enklitike), koje zajedno tvore naglasnu cjelinu“.¹⁹ Na osnovu broja i tipa nenaglašenih riječi u okviru ovog strukturnog tipa izdvaja se nekoliko podtipova. Tako postoji fonetska riječ sa jednom nenaglašenom riječju u svom sastavu (predlogom ili veznikom) i fonetska riječ sa dvijema nenaglašenim riječima, od kojih je prva veznik, a druga predlog.

¹⁸ Željka Fink-Arsovski, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, Zagreb, 2002, 8.

¹⁹ Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Zagreb, 2007, 29.

Pod fonetskom riječju podrazumijevamo sledeće frazeologizme: **do groba; do neba; bez stida; izvan pameti; do daske; ispod žita; kao zmaj; bez daljnega; svom dušom; ispod ruke; na minut; kao furija; kao lud....**

2.3.2. Sintagmatski tip

Dok fonetska riječ podrazumijeva postojanje jedne samostalne, akcentovane riječi, sintagmatski tip frazeologizma podrazumijeva skup riječi koji predstavlja vezu dvije ili više samostalnih riječi sa pomoćnim riječima ili bez njih, što znači da ovakvi frazeologizmi podrazumijevaju postojanje najmanje dvije punoznačne i najmanje dvije akcenatske cjeline. Ovom strukturnom tipu pripadali bi: **bijela vrana; izgubiti glavu; na dohvat ruke; jasno i glasno; dan i noć; sad ili nikad; čovjek od riječi; životna škola....**

U okviru sintagmatskih frazeoloških jedinica ostvaruju se različite sintaksičke veze među njihovim sastavnicama. To nam omogućava da frazeologizme ovog strukturnog tipa klasifikujemo prema tipu tih sintaksičkih veza, prema glavnoj riječi u frazeologizmu, prema upotrebi pomoćnih riječi itd.²⁰ Kod ovog tipa frazeogizama mogu se ostvariti odnosi sintaksičke zavisnosti ili nezavisnosti među sastavnicama, pa prema karakteru sintaksičke veze frazeologizme ovog tipa dijelimo na:

a) **nezavisni sintagmatski tip** koji podrazumijeva sintaksičku nezavisnost, samostalnost njegovih sastavnica, koje pripadaju istoj vrsti riječi i koje su spojene sastavnim veznicima: *i, pa, te, ni, niti* ili rastavnim veznikom *ili*. Takvi su frazeologizmi: **ni pet, ni šest; krv i nož; sve i svja; pljunuti, pa lizati; sad ili nikad; niko i ništa; kratko i jasno; ni voda, ni vino; niti smrdi, nit miriše** i drugi;

b) **zavisni sintagmatski tip** koji odlikuje to da se jedna od sastavnica ponaša kao upravna, dominantna, gramatički samostalna (ona je glavna sastavnica, sintaksički noseća komponenta), dok su druge sastavnice u tom frazeologizmu zavisne u odnosu na nju (najčešće je određuju ili dopunjuju). “Frazemske se sintagme sa zavisnim sastavnicama mogu dalje raščlanjivati prema glavnoj riječi, onoj koja je sintaksički najvažnija i koja upravlja oblikom ostalih elemenata u frazemu.”²¹ Prema morfološko–sintaksičkom kriterijumu, tj. prema upravnom članu, frazeologizmi ovog tipa svrstavaju se u više grupa:

1) **imenički frazeologizmi** u kojima se kao glavna (upravna) komponenta javlja imenica, dok se kao sekundarna komponenta pojavljuje pridjev, broj, zamjenica ili neka druga

²⁰ Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Zagreb, 2007, 18.

²¹ Sanja Bogović, *Frazeologija ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Drage*, Fluminansia, god. 11 (1999) br. 1-2, 146.

imenica. Uz pomenute vrste riječi koje se pojavljuju kao sekundarna komponenta u ovim izrazima, veoma često se nađe i neki predlog ili zamjenica, ili nešto rjeđe broj. U rečenici najčešće imaju funkciju subjekta, objekta ili predikata. Ovim izrazima pripadali bi: **sitna duša; hladan tuš; živa duša; svježe meso; noćna ptica; muška glava; pusti snovi, njihova posla, paprene cijene, baba devojka, krem društva, duša od čovjeka, krov nad glavom; put pod noge; čovjek na svom mjestu šaka jada** i drugi;

2) **Glagolski frazeologizmi** podrazumijevaju strukturu u kojoj se kao glavna komponenta pojavljuje glagol. „Obavezna se glagolska komponenta može kombinirati sa imenicama, pridjevima, priložima, zamjenicama i drugim glagolima.“²² U rečenici ovi izrazi vrše funkciju predikata. Takvi su sledeći frazeologizmi: **progledati kroz prste; imati oko sokolovo; stisnuti zube; povući crtu; uzeti nekog na zub; živjeti od danas do sutra; skinuti se kome s glave; praviti se blesav; pucati na visoko; ne znati beknuti; ne smjeti se prekrstiti** i drugi;

3) **Pridjevski frazeologizmi** koji predstavljaju strukture sačinjene od pridjeva kao centralne komponente i imenice, broja, zamjenice ili nekog drugog pridjeva. U rečenici najčešće imaju funkciju atributa. U ove frazeologizme ubrajamo sledeće: **mrtav hladan; mrtav pijan; lud na kvadrat; trešten pijan; lak na suzi; glup do bola; škrt na riječi** i druge;

4) **Zamjenički** su oni frazeologizmi kod kojih se u funkciji centralne komponente pojavljuje zamjenica. Takvi su: **niko živ; sve živo; svi živi...**

5) **Priloškim** frazeologizmima smatramo one izraze u kojima funkciju centralne komponente pojavljuje imenica (s priloškim značenjem) ili prilog. U rečenici se upotrebljavaju u priloškoj funkciji. Ovoj grupi izraza pripadaju: **u cik zore; u dva koraka; u iste opanke; iz mozga; rame uz rame; po svaku cijenu; malo sutra; pod vedrim nebom; dinar po dinar....**

2.3.3. Rečenični strukturni frazeološki tip

U frazeologizme sem pomenutih strukturnih tipova ubrajamo i pojedine izraze u obliku rečenice. Većina autora je mišljenja da frazeologizmi mogu imati oblik rečenice sa nezavršenom strukturom, ali i oblik samostalne rečenice. „Za razliku od frazemskih sintagmi i fonetskih riječi koje se preko kolokata uključuju u rečenicu, frazemske rečenice mogu stajati i

²² Sanja Bogović, *Frazeologija ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Drage*, Fluminansia, god. 11 (1999) br. 1-2, 146.

samostalno“.²³ Frazeologizmi sa nezavršenom strukturom, nesamostalne frazemske rečenice najčešće su, ustvari, otrgnuti dio neke duže i kompleksnije rečenične strukture koji se vremenom osamostalio i počeo samostalno upotrebljavati. Samostalne frazemske rečenice, s druge strane, imaju sve osobine potpune rečenice i mogu samostalno da stoje.

a) **Nesamostalne frazemske rečenice** najčešće su, zapravo, zavisni dio zavisno složene rečenice iz koje su otrgnute (odnosne, vremenske, mjesne, uzročne i druge zavisne rečenice odredbenog i dopunskog karaktera). One su određivale ili dopunjavale pojedine pojmove nezavisne rečenice u okviru složene (iz koje su potekle). Sada se u tom obliku uklapaju u kontekst, određen tipom i odlikama date govorne ili pisane komunikacije. U frazeološke jedinice ovog strukturnog tipa spadale bi sledeće: **otkad je svijeta i vijeka; tamo gdje (đe) je Bog rekao laku noć; tamo gdje (đe) mečka poštu nosi; kad dođe voda do poda; dok udariš dlanom od dlan; dok si rekao keks; kao da mu je (nešto) zadnje; da ti pamet stane....**

b) U **samostalne frazemske rečenice** ubrajamo izraze u obliku potpune rečenice i to: proste (i prostoproširene), nezavisnosložene i zavisnosložene.

1) **Frazemski izrazi u obliku proste i prostoproširene rečenice** sadrže predikat (imaju odliku predikativnosti), subjekat, a mogu imati i njihove dodatke (odredbe i dopune). Takvi bi bili izrazi: **prošao voz kroz kukuruz; bez Kambera svadba ne biva; najeo se (neko) kačamaka;; doći će đavo po svoje; doći će maca na vratanca; fali (kome) daska u glavi; progutaće (koga) mrak; (nekom) je pala sjekira u med....**

2) **Frazemske jedinice u obliku nezavisnosložene rečenice** sastoje se iz djelova koji bi se mogli samostalno upotrebljavati, ali su se upotrebom ustalili u takvom obliku i kao takvi se upotrebljavaju. Ovoj grupi pripadale bi sledeće rečenice: **na jedno uvo (nekom) uđe, na drugo izađe; nit luk jeo, nit luk mirisao; u selu (je)ljubica, a u kući udica; bilo, pa prošlo...**

3) **Zavisnosložene frazemske rečenice** bile bi sledeće: **što na um, to na drum; snila baba što joj milo bilo; ne вреди (neko ili nešto) koiliko crno ispod nokta; ne вреди (neko ili nešto) pet para ciganskih** i druge.

²³ Sanja Bogović, *Frazeologija ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Drage*, Fluminansia, god. 11 (1999) br. 1-2, 153.

2.4. Klasifikacija prema stilskim i funkcionalno-stilskim osobenostima

Lingvostilistički aspekt proučavanja frazeoloških jedinica i pitanja koja se tiču ovog načina proučavanja u poslednje vrijeme dobijaju na značaju u okviru lingvističkih istraživanja. U tom pogledu posebno su bitna saznanja koja se odnose na stilsku, ekspresivnu i emotivnu obojenost frazeologizma, pa većina autora smatra da se kao osnov za klasifikaciju frazeoloških jedinica u okviru ovog aspekta proučavanja mogu uzeti stilske i funkcionalnostilske odlike ovih jedinica.

U tom pogledu značajna su saznanja koja se odnose na prirodu frazeologizama i na to kako na značenje i upotrebu frazeologizama utiče i njihovo pripadanje određenom jezičkom registru. Kao i ostale jezičke jedinice koje čine leksiku nekog jezika tako i frazeologizmi mogu svojom upotrebom pripadati različitim funkcionalnim stilovima. „Kao i leksika pojedinog jezika, može se i njegova frazeologija posmatrati s aspekta pripadanja različitim jezičnim stilovima“.²⁴ Ovakav stav nije usamljen. U konsultovanoj literaturi veoma često se naglašava da se i frazeologija standardnog jezika funkcionalnostilski raslojava, pa se izdvaja klasifikacija frazema u čijoj je osnovi funkcionalnostilsko porijeklo ovih jedinica.²⁵ Otuda je u literaturi prisutna podjela frazeoloških jedinica na šest tipova: međustilska (interstilska) frazeologija, književna, profesionalna, naučna, administrativno-pravna i razgovorna. Vladislava Petković u studiji „Novinska frazeologija“ pored utvrđenih frazeoloških skupina ističe postojanje i paraknjiževne frazeologije. Pomenutim grupama frazeoloških jedinica neophodno je pridružiti i žargonske i dijalekatske frazeologizme koji karakterišu jezik u njegovoj nestandardnoj upotrebi.

2.4.1. Knjiški i književni frazeologizmi

Književnu frazeologiju čine frazeologizmi preuzeti iz pisane ili usmene književnosti. To su zapravo narodne izreke i krilatice, latinske poslovice i citati, citati iz umjetničke književnosti, naslovi književnih djela i sl. Tu je bitno naglasiti da gotovo svaki jezik ima u sastavu književne frazeologije izraza koji su dio svjetske tradicije, ali i izraza čije je ishodište specifična narodna književnost. U takve izraze ubrajamo: **kamen spoticanja, odvojiti žito od kukolja, pokondirena tikva, boriti se s vjetrenjačama, bure bez dna, obećana zemlja** i dr. Ovoj grupi izraza Vladislava Petković pridružuje „sloj paraknjiževne frazeologije“, čije izvore nalazimo u naslovima zabavnih i narodnih melodija, filmova, tv i radio emisija („**Đekna još**

²⁴ Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Zagreb, 2007, 19.

²⁵ Živojin Stanojčić, Ljubomir Popović, *Gramatika srpskoga jezika*, Beograd, 1997, 176.

nije umrla, nemoguća misija, neki novi klinici, bolji život i sl.).²⁶ Svojom popularnošću i upečatljivošću ove emisije i numere nametnule su se gledaocima i slušaocima, postale im omiljene, a njihovi nazivi ili djelovi tih naziva su se ustalili se kao jezičke jedinice u svakodnevnoj govornoj, ali i pisanoj komunikaciji, i ponašaju se kao i ostali frazeologizmi. Nekad je njihova upotreba vezana za posebnu grupaciju (zavisno od starosti i interesovanja), a nekad i za čitav jedan narod. Ovoj grupi pripadaju sledeći frazeološki itrazi: **izgubiti pamet; utonuti u san; krunisati što uspjehom**

Pored književne frazeologije postoji i knjiška koja se odlikuje svečanim, poetičnim tonom. Karakteriše je povišena ekspresivnost, kao i upotreba u cilju pojačavanja poetskog izraza i doživljaja, kao i prisustvo subjektivnosti. Veoma često vezana je samo za neko književno djelo ili određenog autora, pa se često govori o frazeologiji nekog autora ili nekog književnog djela.

2.4.2. Međustilski frazeologizmi

Međustilskoj (interstilskoj) frazeologiji pripadaju frazeologizmi koji su upotrebljivi u svim stilovima, pri čemu je njihova upotreba u svakom od njih potpuno prirodna. Antica Menac ovu frazeologiju naziva stilski neutralnom frazeologijom, pri čemu naglašava da ovi frazeologizmi upotrebom u različitim stilovima ne dobijaju nove ekspresivno-emocionalne nijanse.²⁷ Njih karakteriše upotreba u bilo kojoj komunikacijskoj situaciji i karakteristični su za najrazličitije odnose među sagovornicima. Takvi su izrazi: **dići ruke; igrati ulogu; igrati se vatrom; naći zajednički jezik; držati se zlatne sredine; dati kome nauk; preko noći; iz prve ruke; dobiti na vremenu....**

2.4.3. Razgovorni frazeologizmi

Razgovorna frazeologija je ustvari skup svih frazeologizama koji se upotrebljavaju u svakodnevnoj, neformalnoj komunikaciji u različitim životnim prilikama. „Ova je frazeologija najčešće emocionalno (osećajno) obojena, obeležena stavom govornika – ironičnim, šaljivim, dobronamjernim ili zlonamjernim ili sličnim...“²⁸ Ovoj frazeologiji pripadaju izrazi: **gledati kroz ružičaste naočare; držati jezik za zubima; lupiti glavom o zid; mlatiti praznu slamu, presipati iz šupljeg u prazno, s neba pa u rebra, dati kome po njušci, bogu iza nogu; (slagati se) ko rogovi u vreći; objaviti na sva zvona; kupiti mačka u džaku....**

²⁶ Vladislava Petrović, *Novinska frazeologija*, Novi Sad, 1989, 11.

²⁷ Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Knjigra, Zagreb, 2007.

²⁸ Živojin Stanojčić, Ljubomir Popović, *Gramatika srpskoga jezika*, Beograd, 1997, 185.

Antica Menac izdvaja varijante ovog stila. „Snižena varijanta razgovornoga stila jest vulgarni stil, kojemu upotrebno područje određuje norme dobrog vladanja, doduše prilično rastezljive, a frazeologija mu je vrlo bogata...”²⁹ Ovom stilu u našem jeziku pripadali bi izrazi: **pijan kao letva; izlemati (koga) na mrtvo ime; vrane mu mozak popile; držati se kao pijan plota....** Ona stavlja akcenat na postojanje krajnje vulgarnog stila koji naziva grubo vulgarni, čiji izrazi do sad nisu bili zastupljeni u rječnicima, a u novije vrijeme su sve češći u upotrebi u književnosti, na filmu, na pozornici, u tv-programu, u muzici. Takvi bi bili izrazi: **dobiti po njušci; ni da bekne; začepiti gubicu; pijan kao metla; boli (koga) uvo ...**

2.4.4. Žargonski i dijalekatski frazeologizmi

Neformalna komunikacija omogućava poigravanje na svim jezičkim nivoima u manjoj ili većoj mjeri, pa i na leksičkom. Ovo otvara mogućnost da se manjim ili većim odstupanjem od gramatičke norme i ustaljenih govornih pravila stvaraju nove, neobične i nesvakidašnje jezičke fraze, obrti (frazeologizmi) koji se vremenom ustaljuju u govoru. Upravo nestandardne vidove upotrebe jezika (kao što su žargon i dijalekat) odlikuje brojnost frazeoloških jedinica i njihova slikovitost.

Kao i ostale jezičke jedinice i frazeologizme u okviru nekog žargona³⁰ odlikuje to da su karakteristični samo za jednu društvenu grupu, dok se u okviru druge društvene grupe za to isto značenje upotrebljava ili neki drugi frazeologizam ili neki drugi izraz nefrazeološkog tipa. Tako će se, u okviru neke tinejdžerske grupe, reći **biti u bedaku**, za nekoga ko je tužan, ko se loše osjeća, dok govornik neke društvene grupe starije dobi neće upotrijebiti takav izraz. Upravo ovakvim i sličnim primjerima vidi se specifičnost upotrebe jezičkih jedinica u okviru socijalne grupe, ali veoma često i nastojanje da se svi jezički izrazi (pa i frazeologizmi) ograniče tu grupu, i ako je moguće ostanu nerazumljivi za pripadnike drugih društvenih grupa. Sem toga upotreba određenih frazeologizama govori mnogo o mentalnoj slici svijeta društvene grupe u kojoj se upotrebljavaju.

Žargonski frazeologizmi najčešće su emotivna nadgradnja osnovnog značenja neke jezičke jedinice. Njima se, za razliku od onih u standardnoj jezičkoj upotrebi, najčešće postižu: negativne, podcjenjujuće, vulgarne, ali i pozitivne, afirmišuće, pohvalne,

²⁹ Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Zagreb, 2007, 20.

³⁰ Žargon predstavlja stilski specifičnu vrstu jezičke upotrebe u okviru neke društvene grupe. Ta socijalna grupa može biti formirana na osnovu: klasne podvojenosti (staleža) u nekim društvima, obrazovanja, profesije, pola, uzrasta, interesa ili opšte životne situacije u kojoj se nalaze govorni predstavnici date govorne zajednice. Takve grupe čine recimo: vojnici, studenti, učenici, zatvorenici itd.

hipokopristične značenjske vrijednosti. Bez obzira koji je od pomenutih emotivnih momenata dominantniji, ono što ove jedinice nedvosmisleno odlikuje jeste izrazita slikovitost i ekspresivnost.

Iako su najčešće vezani za jednu društvenu grupu, veoma često se dešava da žargonski frazeologizmi prelaze granice te društvene grupe i postaju dio frazeološkog fonda razgovornog stila poznatog velikom broju govornika nekog jezika.³¹ Tako je, recimo, u novije vrijeme veoma čest slučaj da se u žargonu tinejdžera našeg jezika nalaze fraze porijeklom iz stranih jezika (najčešće engleskog), koje se upotrebljavaju umjesto pojedinačnih leksema ili fraza našeg jezika. Nkad su to kombinacije riječi našeg jezika i stranih riječi, a nekad se sastoje isključivo od stranih riječi. Takve su: **biti in** (biti moderan, u skladu sa trenutno važećim modnim zahtjevima); **biti aut** (ne biti moderan, ne pratiti aktuelne modne tokove u raznim oblastima); **mast hev** (od engleskog *must have* - nešto što je obavezno da se ima - najčešće je to komad garderobe, neki predmet u pokućanstvu, knjiga i sl.); **aut ov deit** (od engleskog **out of date** – predmet, događaj ili tema koji nisu moderni, aktuelni). Ovakvi izrazi sve češće su pisutni i u ukviru drugih društvenih grupa. Bilo da se koriste samo u okviru jedne društvene grupe ili i izvan nje, žargonski frazeologizmi nesumnjivo doprinose bogatstvu jezika svakog naroda, čineći i samu komunikaciju jasnijom, direktnijom, slikovitijom. Primjeri ovih frazeologizama bili bi: **biti u frci; pasti na foru; laka roba; prodavati kome fazone; lud kao struja; biti u tripu; dobar komad; udariti džadu; napuniti baterije....**

Milorad Radovanović u svojoj knjizi „Sociolingvistika“ ističe postojanje više vrsta raslojavanja: **funkcionalno, socijalno, individualno i teritorijalno raslojavanje jezika**. Ovaj autor ističe da „*Socijalnim raslojavanjem jezika* nastaju *sociolekti (socijalni dijalekti)* koji odslikavaju razlike između pojedinih društvenih cjelina u okvirim govorne zajednice, među pojedinim društvenim slojevima, strukturama, grupama.“³² On žargone smatra primjerom socijalno motivisanog jezičkog raslojavanja.

Razvoj nekog jezika i teritorija koju on obuhvata najčešće određuju broj dijelekata koji će se u okviru tog jezika formirati, kao i odlike tih dijelekata. Kulturnoistorijske prilike, geografski položaj, kao odnosi sa zemljama iz okruženja često imaju uticaj na formiranje dijelekata. A dijalekat se najčešće određuje kao jedan od vidova teritorijanog raslojavanja jezika. „Teritorijelno raslojavanje jezika u vidu dijelekata najčešće se sreće u govornoj formi ostvarivanja jezika, a ispoljava se kroz jezičke razlike između pojedinih područja u okvirima

³¹ Milica Mihaljević, Barbara Kovačević, „Frazemi kroz funkcionalne stilove“, Jezik, 53/1, Zagreb, 2006, 4.

³² Milorad Radovanović, *Sociolingvistika*, Sremski Karlovci – Novi Sad, 2003, 175.

jedne jezičke teritorije (na svim jezičkim nivoima).³³ Govori koji se formiraju na jednom dijelu teritorije nekog jezika imaju najčešće u manjoj ili većoj mjeri i odstupanja od jezičke norme, a to se odražava i na leksički nivo (pored ostalih). Kad su u pitanju frazeologizmi koji su upotrebi u nekom dijalektu odstupanja od norme odražavaju se na formiranje (nastanak) ovih jezičkih jedinica. Tako se veoma često u sastavu frazeologizama nađu napravljeni oblici riječi, odstupanja od sintaksičke norme, ogrešenja o fonetska pravila važeća za taj jezik. Ali, ta odstupanja od jezičke norme se razlikuju od dijalekta do dijalekta i to je ono što najčešće stvara razliku među frazeologizmima karakterističnim za određene dijalekte.

Ovakvi frazeologizmi karakterišu spontane i autentične govorne situacije među govornicima (pripadnicima nekog dijalekta). Često se dešava da se iz razgovornog stila njihova upotreba premješta u književni stil, kad ih autori određenih književnih djela koriste da prikažu autentične likove neke oblasti ili što bolje odslikaju život ljudi nekog kraja. Među dijalekatske frazeologizme našeg jezika ubrojili bismo: **zaraditi ko muva na brus; da kome noge vide puta; ne pitati se kol'ko pjan (pljan) s gaćama; preturila dara mljeru; za svoj gušt; u kam zatucati; izgrditi koga na paše ruge...**

2.4.5. Profesionalni frazeologizmi

Profesionalni frazeologizmi određeni su stručnom djelatnošću u okviru koje su postali, ali se njihova upotreba proširila tako da su prisutni i u drugim stilovima, posebno u okviru razgovornog. Tako postoje oni koji su potekli iz sporta, saobraćaja, raznih vrsta umjetnosti, pozorišta, trgovine, vojnih djelatnosti, zanata, školske prakse i drugih oblasti čovjekovog postojanja i rada.

U našem jeziku, kako u pisanoj tako i u govornoj komunikaciji, prisutni su frazeologizmi koji u sebi sadrže elemente sportske terminologije: **greška u koracima; povući pravi potez; ići na prvu loptu; nizak udarac; spustiti loptu; biti na svom terenu; biti na potezu...** Brojni su i oni sa elementima saobraćajne terminologije, kao što su: **povući ručnu; dati gas; ispasti iz kolosjeka; dati zeleno svjetlo; dobiti zeleno svjetlo; naći se u slijepoj ulici; uhvatiti poslednji voz....** Znatan je broj frazeologizama koji potiču iz policijske službe, iz školske i ljekarske prakse: **biti iza brave; na licu mjesta; položiti ispit; očitati kome lekciju; dobiti prelaznu ocjenu...** Brojni su i frazeologizmi koji potiču iz oblasti umjetnosti (pozorišne, filmske, muzičke): **raditi iza kulisa; skinuti masku; staviti koga na probu; dići ton; odsvirati svoje** i drugi.

³³ Milorad Radovanović, *Sociolingvistika*, Sremski Karlovci – Novi Sad, 2003, 179.

Razvojem ovih, ali i drugih oblasti ljudskog rada i stvaralaštva, nastaju noviji termini koji vremenom ulaze ostale stilove, bogateći na taj način frazeološki i leksički fond našeg jezika.

2.4.6. Naučni frazeologizmi

Naučna frazeologija predstavlja skup frazeologizama koji su u upotrebi u različitim naukama, zapravo koji potiču iz različitih nauka. Ovi frazeologizmi su prvobitno u okviru određenih naučnih oblasti imali funkciju imenovanja: određenih naučnih pojmova, odnosa među tim pojmovima, definisanja određenih naučnih zakonitosti. Vremenom su ovi izrazi, izlaskom iz datih naučnih oblasti, dobili nova, šira, najčešće prenesena značenja i postali frekventni u i u drugim stilovima, posebno u razgovornom.

Među ovakve izraze u našem jeziku spadali bi: **biti na istoj talsnoj dužini; kratak spoj; znak pitanja; vući korijen; imati specifičnu težinu...**

2.4.7. Administrativni frazeologizmi

Administrativno-pravnu frazeologiju čine frazeologizmi stručnih oblasti koje teže da u najvećoj mjeri preciziraju odnose u društvu i državi. To su izrazi koji potiču iz jezika prava i administracije. Među takve spadaju: **staviti ad akta; staviti na dnevni red; staviti (koga) na optuženičku klupu; staviti (koga) na crnu listu...**

2.4.8. Paraknjiževni frazeologizmi

Paraknjiževni frazeologizmi potiču iz naslova različitih muzičkih melodija, filmova, radio i televizijskih emisija i sl. Njih u našem jeziku ne odlikuje posebna brojnost. Takvi bi bili sledeći frazeologizmi: **nemoguća misija; Đekna još nije umrla, a kad će ne znamo...**

2.5. Klasifikacija prema emocionalno-ekspresivnoj obojenosti

Frazeologizmi predstavljaju jezičke jedinice koje karakteriše izrazito naglašeno sekundarno-konotativno značenje, pored onog osnovnog - denotativnog. Upravo ta nijansa u njihovom značenju iskazuje različite govornikove emocije i najčešće je izvor njihove ekspresivnosti i razlog frekventne upotrebe (posebno u okviru svakodnevne neformalne komunikacije - razgovorni stil), ali i u ostalim stilovima. Zapravo, može se reći da frazeologizme karakteriše izrazita subjektivnost - prisustvo emotivnog stava govornika prema određenom referentu. To može biti stav govornikovog slaganja ili neslaganja, odobravanja ili neodobravanja, veličanja ili omalovažavanja i sl. Upravo iz te razlike među frazeologizmima proizilazi ekspresivno-emocionalna klasifikacija frazeologizma. Po ovoj podjeli svi frazeologizmi na osnovu njihove slikovitosti, odnosno na osnovu emotivne vrijednosti koja karakteriše govornikov stav (prilikom njihove upotrebe) u nekoj govornoj situaciji, svrstavaju u dvije grupe: one sa pozitivnom obojenošću i one s negativnom obojenošću. I jedni i drugi frazeologizmi ostvaruju se u određenim, posebnim okolnostima, u posebnoj jezičkoj (komunikativnoj) situaciji, pa je značenje frazeologizma određeno i specifičnošću tih uslova u kojima se upotrebljava.

2.5.1. Frazeologizmi s pozitivnom emotivnom obojenošću

Za prvu grupu frazeologizama karakteristično prisustvo pozitivnog emotivnog stava govornika koji dati frazeologizam upotrebljava. „Ovi izrazi mogu biti familijarni, šaljivi, nežni, s izražavanjem poštovanja, oduševljenja, odobravanja...”³⁴ Upotrebom ovakvih izraza govornik izražava neko pozitivno osjećanje prema referentu bilo da je riječ o predmetu, događaju ili nekom licu. Nekad će govornik ovakav izraz upotrijebiti s namjerom da iskaže takav svoj emotivni stav, a nekad bez namjere, spontano. Među ovakve izraze spadali bi: **osvjetlati kome obraz; dobar kao duša; duša od čovjeka; brz kao munja; biti kome desna ruka naše gore list; imati zlatne ruke; čudo od djeteta....**

2.5.2. Frazeologizmi s negativnom emotivnom obojenošću

Frazeologizmi s negativnom emotivnom obojenošću najčešće imaju kao prisutno konotativno značenje: neodobravanje, ironiju, prezrivost, potcjenjivanje, vulgarnost, pogrdu, omalovažavanje i sl. Ovoj grupi izraza pripadaju: **zabadati nos u nečiji posao; ne znati ni**

³⁴ Živojin Stanojčić, Ljubomir Popović, *Gramatika srpskoga jezika*, Beograd, 1997, 185.

dvije unakrst; zaveži labrnju; biti niko i ništa; ni vino ni voda; stavlja kolač u svačiju torbu; držati se čega kao pijan plota; otegnuti papke....

2.6. Klasifikacija prema sociolingvističkim obilježjima

Jezičke jedinice koje su u upotrebi u nekom jeziku ne mogu se i ne smiju sagledavati odvojeno od čovjeka (govornika), pripadnika neke jezičke zajednice. Lekseme, njihove odlike, odnosi, način kombinovanja u određenim oblicima pisane ili govorne komunikacije otkrivaju mnogo o narodu koji se njima koristi. To se, svakako, odnosi i na frazeologizme.

Upoznavanjem frazeologiozama koji su upotrebi u okviru neke jezičke zajednice, njihovih osobina i frekventnosti upotrebe može se doći do informacija koje karakterišu tu jezičku zajednicu kao specifičnu i posebnu društvenu grupaciju. Frazeologizmi nam otkrivaju odlike mentaliteta govornika, njihove navike, način funkcionisanja, njihove stavove, način mišljenja i vjerovanja i njihovo poimanje života i svijeta uopšte.

Frazeološki korpus nekog jezika veoma često nam otkriva kako govornici nekog jezika doživljavaju: sebe, društvenu zajednicu kojoj pripadaju, pripadnike dugih naroda. Takođe nam otkrivaju kakav odnos imaju prema drugim narodima, prema radu, kulturi, umjetnosti, istoriji i životu uopšte. S tog aspekta su nam frazeologizmi, kao dio leksike nekog jezika, posebno interesantni. Na osnovu informacija koje nam o pripadnicima neke jezičke zajednice otkrivaju, frazeologizmi se mogu svrstati u više grupa. Pomenućemo neke od njih.

a) Sa sociolingvističkog aspekta značajnu skupinu čine **frazeologizmi koji izražavaju stav prema pripadnicima drugih naroda**. Nekad je taj stav pozitivno, a nekad negativno obojen. Ovoj grupi pripadali bi u našem jeziku sledeći frazeologizmi: **tvrdoglav (glup) kao Bosanac; pušiti kao Turčin; biti škrt kao Jevrej; tačan kao švajcarski sat....** Ovima su srodni i oni frazeologizmi koji nam otkrivaju stav o pripadnicima pojedinih društvenih slojeva: **živjeti kao car; sjedi kao beg; služiti nekog kao bega; živjeti kao lord....**

b) Drugoj grupi pripadali bi **frazeologizama koji odražavaju istoriju, tradiciju, raniji način života, religiju, magijsku praksu, sujeverje, običaje** i sl. Kako svaki narod ima svoj različit istorijski put i razvoj, tako se i njegov stav prema pomenutim segmentima života razlikuje. Kod nekih naroda se veći značaj pridaje određenim segmentima, dok su za druge oni manje važni, pa se to odražava i na samu frazeologiju. U našem jeziku po svojoj brojnosti i frekventnosti upotrebe značajno mjesto zauzimaju frazeologizmi sa komponentom *obraz* u sebi, zatim oni sa komponentom *čast, zadata riječ* i njima slični. Takvi bi bili

sledeći: **uprljati kome obraz; biti čista obraza; biti debela obraza; nemati ni straha, ni obraza; pogaziti čast; udarit kome na čas...**

c) **Frazeologizmi koji sadrže izraz religioznih uvjerenja, narodnih vjerovanja i sujevjerja**, odlikuju se brojnošću i slikovitošću. Ovoj grupi bi pripadali: **ne dati Bogu tamjana; alal ti vjera; kao da je (neko) sve crkve i džamije rušio; goreti ko svijeća; kad Bog ubije, sveci ne pomažu; kao da si na trohe spavao....**

2.7. Klasifikacija prema leksičkom sastavu

Frazeološki izrazi među sobom se razlikuju i po svom leksičkom sastavu, odnosno komponentama koje ih čine. Na osnovu komponente koja je dominantna u njihovom sastavu, sve frazeologizme dijelimo na:

a) **somatske frazeologizme**, koji u svom sastavu sadrže bar jednu komponentu koja imenuje neki dio ljudskog tijela. Ovu skupinu frazeologizama odlikuje prisustvo u mnogim jezicima, kao i brojnost i frekventnost u upotrebi. „Takvi frazemi čine jednu od najbrojnijih skupina frazema u mnogim jezicima. Njihovo istraživanje može pridonijeti boljem razumijevanju i uspostavljanju odnosa između kognicije, kulture i jezika.“³⁵ U ove frazeme spadali bi: **dići ruke od svega, dizati nos, čvrsta ruka;**

b) **frazeologizmi sa toponimima**, koji sadrže komponentu kojom se imenuje neka geografska oblast, država, grad ili neko manje mjesto. Takvi su: **(kružiti) kao kiša oko kragujevca, otkriti Ameriku;**

c) **frazeologizmi sa antroponimima**, imenima ljudi: **Nevjerni Toma; O, Ana, tugo mojih dana;**

d) **frazeologizmi sa zoonimima**, nazivima vrsta životinja: **žena zmaj, pasji život, krokodilske suze, bijela vrana;**

e) **frazeologizmi sa fitonimima**, nazivima biljaka: **obрати bostan, naći se u nebranom grožđu;**

f) **frazeologizmi sa etnicima**, imenicama koje označavaju imena stanovnika nekog grada, regiona, države ili nekog drugog geografskog pojma: **praviti se Englez; tačan ko Švajcarac; pušiti kao Turčin;**

g) **frazeologizmi sa kleticima**: **španska sela;**

i) **frazeologizmi sa hidronimima**, geografskim nazivima na zemlji: **ispravlјati krive Drine.**

³⁵ Barbara Kovačević, *Hrvatski frazemi od glave do pete*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2012, 16.

3. STRUKTURALNA, SEMANTIČKA I STILISTIČKA ANALIZA ODABRANIH FRAZEOLošKIH JEDINICA

U ovom dijelu rada biće dat opis jednog broja frazeologizama koji se odlikuju izuzetnom slikovitošću i ekspresivnošću, a svojom autentičnošću upotpunjuju mnoge govorne situacije i to na takav način da bi njihova zamjena nekom drugom jezičkom jedinicom dovela do djelimičnog ili potpunog odsustva značenja. Primjeri frazeologizama biće sagledani sa svih, u radu već pomenutih, aspekata istraživanja i svrstani u grupe na osnovu svojih strukturnih obilježja.

Najprije će biti opisani i pojašnjeni frazeologizmi u obliku rečenice, potom oni koji pripadaju sintagmatskom tipu i na kraju frazeologizmi u obliku fonetske riječi.

Ovdje je bitno napomenuti da među ovim primjerima ima frazeologizama onih koje nije lako svrstati u jednu od ovih grupa, jer se, recimo, neki frazeologizmi sintagmatskog tipa u nekim govornim situacijama razvijaju u rečenicu, tako da se mogu svrstati u obje grupe. U takvim slučajevima je teško utvrditi koji je oblik tog frazeologizma zastupljeniji (frekventniji) u upotrebi, pa ćemo, u takvim slučajevima, ostati na nivou konstatacije da su zabilježena oba tipa.

Neki od opisanih frazeologizama odstupaju od jezičke norme, ali su navedeni u obliku u kojem su zabilježeni, kako bi se sačuvao njihov izvorni oblik i autentičnost. Ta odstupanja najčešće podrazumijevanju pogrešnu upotrebu padeža ili glagolaskog oblika, koja nije slučajna, već je prepoznata kao dijelektska osobina ove govorne oblasti.

3.1. Frazeologizmi u obliku rečenice

3.1.1. „Zajednička kobila sva sadljiva“³⁶

Ovo je jedan od frazeologizama veoma frekventan u upotrebi posebno kod govornika starije dobi. Svojim porijeklom vezan je za prirodnu sredinu- za čovjeka i njegovo okruženje. Tačnije sadržaj frazeologizma vezan je za životinjski svijet. Potiče iz vremena kad je konj bio gotovo jedino prevozno sredstvo i samim tim imao veliki značaj za čovjeka i njegov život. Kako je za kupovinu konja trebalo izdvojiti velika sredstva rijetki su bili oni koji su ga mogli samostalno kupiti. Najčešće se više ljudi udruživalo, izdvajalo sredstva (ili stoku, ili hranu-ko je šta imao) da bi dobavili konja koji je potom služio svima za prevoz ljudi, namirnica, razne vrste robe i sl. Kako je konj u ta davna vremena bio rjetkost morao se nekad za uslugu

³⁶ *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, knjiga šesta (S-Š), Novi Sad, 1976, 607. (Sadljiv, -a, -o koji ima sadna (obično o konju), ranjav od sedla ili samara)

posuditi i onima koji nisu učestvovali u njegovom dobavljanju. Samim tim konj je bio izlagan prevelikom naporu, i nije o njemu vođeno računa onoliko koliko bi to bio slučaj kad bi ga posjedovao jedan čovjek. Mnogi od onih koji su ga koristili nisu bili brižni i savjesni. Od nošenja velikog tereta konj bi zadobijao povrede na svim mjestima na kojima bi samar bio u dodiru sa njegovom kožom. Takve povrede (ili čak rane) u narodu su se nazivale imenom „sadno“, a konj (kobila) koji bi imao takve povrede opisivao je pridjevom sadljiv(a). O tome svjedoče priče mnogih starijih ljudi koje žive u ovim krajevima.

Jasno je da se ovaj izraz danas ne koristi u bukvalnom smislu. Izraz se upotrebljava za sve one situacije u kojima ljudi sarađuju ulažući pritom neku vrijednost, takođe se izraz koristi i za život brojne porodice u velikoj zajednici (što je kod nas u Crnoj Gori do skora bio veoma čest slučaj). Život u zajednici podrazumijevao je da se svi zalažu i doprinose (fizički, materijalno, pa i emotivno) da sve u zajednici funkcioniše u što boljem redu. Pri tom naravno nije svako jednako učestvovao iako bi to tako trebalo biti. Tako je i u svim oblicima zajedničkog poslovanja i saradnje u bilo kom obliku i danas. Ne snose svi u svakom zajedničkom poslu jednaku odgovornost, neki griješe i samim tim nanose štetu, ali ne samo sebi već svima koji učestvuju, pa čak i onima koji su najsavjesniji i najmanje to zaslužuju. Na taj način narušavaju nešto što je zajedničkim naporima stvarano.

Ovaj frazeologizam je zasnovan na metafori. U ovom slučaju osnovno značenje baznog izraza postaje ekspresivna slika za sve navedene oblike zajedništva u kojima je ono što se zajednički gradi podložno narušavanju od strane onih koji predstavljaju onaj nesavjesni dio te zajednice. Na taj način izraz koji je primarno bio vezan za određene oblike ljudske djelatnosti postaje metaforična slika za sve oblike zajedništva, zajedničkog poslovanja pa i života. Značenje izraza ne samo da se prenosi iz jedne oblasti u drugu već se znatno proširuje.

Po semantičom tipu izraz pripada grupi globalnih frazeologizama, što znači da su riječi koje ulaze u njegov sastav povezane i da bi zamjenom bilo koje od njih izraz izgubio svoje sekundarno frazeološko značenje. Samo u ovom sastavu pomenuti izraz ima značenje-„sve što je zajedničko nije dobro očuvano“. Izraz karakteriše negativna emotivna obojenost-nezadovoljstvo, razočaranost, podsmijeh i slično (u zavisnosti od govorne situacije). Po svom sastavu izraz ima oblik formalno nepotpune rečenice u kojoj je izostavljen predikat koji se lako da nadomjestiti na osnovu konteksta u kom se izraz upotrebljava. To može biti pomoćni glagol jesam u odgovarajućem glagolskom obliku (zajednička kobila **je** sva sadljiva) ili neki drugi glagol sličnog značenja.

To što je u ovom izrazu upotrijebljena imenica kobila, a ne konj govori o tome da je naš narod i te kako vodio računa o obliku izraza koje u govoru upotrebljava. Upotrebom ove

imenice ostvaruje se glasovno podudaranje se pridjevom (kobila-sadljiva). Upotrebom imenice konj u ovom izrazu to se ne bi postiglo (konj-sadljiv). Na ovaj način zvukovna strana izraza doprinosi i njegovoj upečatljivosti, i ekspresivnosti, a i lakše se pamti, a samim tim otvara se mogućnost njegovog korištenja u novim govornim situacijama.

3.1.2. „Bez Kambera svadba ne biva“

Ovo je jedan od izraza koji odlikuje posebna autentičnost i teritorijalna određenost. Izraz se veoma često koristi od strane govornika različite starosne dobi u Rožajama i njihovoj okolini. Izvor frazeologizma je kulturno nasleđe - tačnije narodna priča koja živi u usmenom predanju ovog kraja. Priča govori o Kamberu, čovjeku koji je bio nezaobilazan na svim svadbama u kraju.

Kao što je poznato svadbe su u ovom kraju uvijek bile veoma bitne u životu svakog čovjeka i svake porodice. Svadba je bila povod da se sretnu rodbina mlade i mladoženje, ali tu su uvijek (pa i u davna vremena) bili i neki ljudi koji su bili karakteristični za selo ili kraj uopšte. Veoma često ti ljudi i nisu bili pozivani na svadbe, ali su se pojavljivali i svojom pojavom, domišljatošću, rečitošću, specifičnim šarmom ili smislom za humor doprinosili da svadba bude veselija. Nekad i nisu bili toliko zabavni, pretjerali bi u piću i slično, ali su ipak bili prisutni. Jedan od takvih je bio i Kamber, za koga narodna priča kaže da nije bilo mlade koja je u kraju dovedena, a da Kamber ne bude prisutan. Veoma često na svoj specifičan način (šalom, doskočicom, veselim i šaljivim pjesmama) učestvovao je i u sprovođenju svedbenih običaja. Svakom takvom dešavanju u kraju davao je neki svoj lični pečat, dopadalo se to ili ne domaćinu koji organizuje svadbu. Ono što je sigurno je da ga na svadbe nije trebalo pozivat - sam je dolazio i to je ono što čini suštinu ovog izraza nastalog na osnovu pomenute priče o Kamberu.

Kamber je metaforični prikaz svih onih ljudi koji se u neka dešavanja, poslove, odluke ili bilo koje druge aktivnosti sami upliću. Izraz se koristi za sve one slučajeve u kojima imamo ljude koji se bez obzira na reakciju okoline nameću i bivaju akteri neke priče. Prvobitno je ovaj izraz bio vezan za samo jednog čovjeka - Kambera, a sad je to ime sinonim za sve one koji ispoljavaju pomenute oblike ponašanja. Najprije se izraz i priča iz koje je potekao vezivao samo za svadbe, a danas ga možemo čuti u upotrebi kad se opisuju najrazličitije ljudske aktivnosti. Metaforičnim putem se vrši prenos značenja sa pojedinačne, konkretne situacije na mnoge druge, po svojoj prirodi različite situacije. To znači da se dešava ne samo prenos značenja u drugu oblast nego i da se značenje znatno širi. Ni jedan od članova ne zadržava svoje osnovno leksičko značenje, već sve jedinice u okviru izraza učestvuju u

procesu frazeologizacije, što znači da izraz (gledano sa semantičkog aspekta) pripada grupi globalnih frazeologizama. Zamjena bilo kog člana izraza nekom drugom, novom jezičkom jedinicom (ma koliko ona semantički bila srodna postojećoj) poremetila bi semantičku ravan - frazeološko značenje izraza.

Izraz u nekom kontekstu može biti negativno obojen, sa prizvukom podsmijeha, kritike ili osude, a u nekim govornim situacijama može imati prizvuk odobravanja, naklonjenosti, simpatije. To zavisi od same govorne situacije, događaja koji se opisuje i stava i ličnosti govornika.

3.1.3. „Prošao voz kroz kukuruz“³⁷

Izraz se koristi u situaciji kad se želi reći da je nešto nepovratno uništeno, da se nešto ne može ispraviti. Porijeklo izraza se vezuje za čovjekovu prirodnu sredinu, za čovjeka i njegovo okruženje. S obzirom na to da su stabljike kukuruza u zasadu najčešće jednake po svojoj visini, gledane odozgo njive kukuruza liče na platna obojena istom bojom. Ako se prekine ili ukloni i mali broj sadnica, to je veoma uočljivo, i postojeća slika se vidno narušava.

Ovim izrazom najvjerovatnije se opisuje zamišljena situacija koju su u razgovoru pominjali ratari. Dakle, ako bi se desilo da zaista voz prođe kroz kukuruz šteta bila nenadoknativa i nepopraviva. Akcenat nije samo na učinjenoj šteti već na činjenici da je kasno da se išta pokuša promijeniti. Ovaj se izraz u govoru koristi u svim onim situacijama kad se želi naglasiti da je kasno da se reaguje, da se bilo šta učini što može dovesti do pozitivne promjene.

Značenje ovog izraza bilo bi **kasno je da se reaguje / kasno je da se bilo šta promijeni**. Ovaj frazeologizam koristi se za opis situacija koje su prethodile trenutku govorenja, čemu pogoduje ovaj krnji perfekat (prošao), što mu omogućava da se održi kao stabilan dio ovog izraza. Drugi dio izraza (voz kroz kukuruz) je slikovita predstava dešavanja i predstavlja osnovni izvor ekspresivnosti izraza i izvor metaforičnog-prenesenog značenja izraza. Ni jedan od članova nije zadržao svoje osnovno leksičko značenje, već oba skupa učestvuju u formiranju frazeološkog značenja. Ako bismo zamijenili riječ kukuruz imenom nekog drugog žita ili riječ voz nekim drugim prevoznim sredstvom ili (što bi možda bilo logičnije) imenom neke poljoprivredne mašine dobili bismo izraze u kojima njihovi djelovi

³⁷ *Rječnik crnogorskog narodnog i književnog jezika* I, knjiga 8/1, (A-V), CANU, Podgorica, 2016., 427, (Voz m. (gen.jd. voza, nom.mn. vozovi) 1. *teretna kola koja služe za prevoz kabastih predmeta*; Voza ž. (gen.jd. –e) nar. 2. *male saone koje služe za vuču sijena*)

imaju slično značenje, ali kompletan izraz nema značenje koje ima ovaj frazeologizam. Dakle, sa semantičkog aspekta izraz pripada grupi globalnih frazeologizama, te samim tim promjena bilo kojeg člana koji ulazi u njegov sastav narušila bi značenjsku ravan izraza.

Očuvanju ovog izraza, pored njegove slikovitosti, pogoduje i njegova zvučna strana. Obje imenice završavaju se istim glasom, pa kad bismo izraz podijelili na mjestu gdje se pri upotrebi ovog izraza u govoru često pravi mala pauza, dobili bismo (prošao voz kroz kukuruz). Glasovno podudaranje omogućava lakše pamćenje frazema, a samim tim i njegovu češću upotrebu.

Sa strukturnog aspekta izraz ima oblik prostoproširene rečenice koja se sastoji od gramatičkog subjekta, čiju funkciju vrši imenica u nominativu- voz, zatim glagolskog predikata iskazanog krnjim perfektom - *prošao* i priloške odredbe za mjesto, čiju funkciju vrši predložko-akuzativna konstrukcija *kroz kukuruz*.

Najčešće je ovaj izraz praćen osjećanjem žaljenja koje govornik osjeća jer nije stigao na vrijeme da raeguje, ili on ili neko od koga se to očekivalo, pa je kao posledica toga nastala situacija kojom nije zadovoljan. Ima i onih govornih situacija kad je ovaj izraz praćen kritikujućim tonom koji je upućen nekom ko je zakasnio da spriječi negativan ishod. Upravo zato izraz pripada grupi onih sa negativnom emotivnom obojenošću.

3.1.4. Biti „na policu“

U ranija vremena u svakoj porodici u Crnoj Gori bilo više djece, a i odnos prema djeci se vidno razlikovao od današnjeg. Obično su se djevojke u porodici udavale poštujući starosni red - najprije starije, pa potom mlađe i naravno uz poštovanje volje roditelja. Ukoliko bi se prije udala mlađa sestra (a to se rijetko dešavalo), to se nije baš odobravalo. Osnovni i najbitniji zadatak djevojke u to doba u našim krajevima bio je da se uda i da osnuje porodicu. Brakovi su se veoma često dogovarali. Roditelji ili najbliži rod budućih mlade i mladoženje pronalazili su sličnosti među porodicama i povezivali mladence, koji su se obično prije braka viđali mali broj puta ili čak nijednom. Udaja, dakle, nije bila odluka koju je donosila djevojka. To je bila odluka i svojevrsna obaveza roditelja.

Kad bi udali najstariju kćer, za onu koja je posle nje po starostosti (a po njihovom mišljenju “stasala“ je za udaju) govorili su da je ona „na policu“. Tako su govorili ne samo roditelji već i rodbina i drugi ljudi iz kraja kad bi spomiljali tu djevojku. Čak su i same djevojke u razgovorima zadirkivale jedna drugu upotrebljavajući ovaj izraz, kad su željele naglasiti da je nekoj od njih red za udaju. Po svom postanku izraz je vezan za kuću, pokućanstvo, kućni život, ali odražava i porodična shvatanja, odnose, pravila i običaje.

Poznato nam je da su police bile mjesto gdje se držalo suđe i sitniji predmeti pokućanstva. Obzirom da nije bilo drugog namještaja koji bi služio u te svrhe, na policama je bilo malo mjesta da sve stane (jedan dio namirnica ili suđa stajao je negdje u ostavi), pa se morao praviti raspored i to takav da na polici bude samo ono što se u određeno doba godine najviše koristi. Kao što su samo najbitniji i najpotrebniji djelovi escajga i hrane bili poređani na polici, tako se na nekoj zamišljenoj polici nalazila ona djevojka koja je na redu za udaju. Ovo poistovjećivanje stvari-predmeta sa ljudskim bićem prilično je neumjesno, ali ono u mnogome odslikava položaj žene u Crnoj Gori u tadašnje vrijeme.

Ovaj frazeološki izraz sličan je onim frazeologizmima koji nastaju kada se konkretna ponašanja životinja prenesu na lica. Dok je kod ovih izraza mogućnost prenošenja značenja omogućena sličnošću čovjeka i životinja u ispoljavanju određenih stanja, kod ovog izraza prenos značenja se ostvaruje na osnovu sličnosti u rasporedu između predmeta na stvarnoj polici i ženskog bića koje je na nekoj zamišljenoj polici za stupanje u brak. U osnovi procesa frazeologizacije je metafora. A, s aspekta semantičke transponovanosti njegovih članova izraz pripada grupi komponentnih, jer je izvor ekspresivnosti drugi član (na policu), koji u frazeologizmu dobija nove značenje (metaforično), dok glagol koji je prvi član izraza zadržava osnovno značenje.

Izraz u govoru najčešće ima oblik **ona je na policu**, što znači da je formalno u obliku proste proširene recenice u kojoj je subjekat gramatički, najčešće iskazan ili ličnim imenom ili zamjenicom za treće lice ženskog roda. Drugi dio ovog izraza čini pomoćni glagol jesam u ličnom glagolskom obliku, znači prost glagolski predikat, a predložko-padežna konstrukcija na + akuzativ (*na policu*) gramatički ima funkciju glagolske odredbe za mjesto. Kad se uzme u obzir metaforičnost, koja mijenja značenje izraza, pomenuta predložko-padežna konstrukcija označava osobine subjekta rečenice, tačnije dobija pridjevsku funkciju i daje odgovor na pitanje koja/kakva je djevojka.

Kad je u pitanju morfološko-sintaksička ravan izraza uočljiva je nepravilnost-odstupanje od norme književnog jezika. Dok književni jezik propisuje upotrebu lokativa za označavanje mjesta na kom se neko ili nešto nalazi (miruje) izvjesno vrijeme, ovdje imamo akuzativ (umjesto oblika „polici“ imamo oblik „policu“). Ovo je jedna od dijelekatskih crta govora u kom je frazeologizam zabilježen, pa je to razlog za njegovo navođenje u ovom obliku.

Kad je u pitanju emotivna obojenost izraza moramo reći da ona varira zavisno od govornog konteksta. Frekventniji je ovaj izraz u upotrebi u onim situacijama kad ga prate pozitivna osjećanja, porodična radost i slavljenje života. Ponekad je u takvim situacijama

prisutan čak i svečan ton pri izgovoru. Rjeđe se ovaj izraz koristi uz prisustvo podsmijeha, poruge ili zavisti. S obzirom na to da je u govoru praćen različitim emotivnim nabojem, izraz se ne može svrstati ni u one s pozitivnom obojenošću, a ni u one s negativnom.

3.1.5. „Baciti kašiku“

„**Bacio je kašiku (bacila je kašiku)**“ reći će stanovnici sjevera naše zemlje kad hoće da kažu da je neko umro. Pri tom treba naglasiti da to neće reći za nekog koga uvažavaju, prema kome osjećaju poštovanje ili ko im je blizak, kao ni prema nekom koga bliže ne znaju i prema kome nemaju nikakvih osjećanja. Ovaj izraz nekad prati šaljiv, a nekad zajedljiv ton ili podsmjeh, što zavisi od same govorne situacije, pa ovaj izraz ne možemo svrstati ni u izraze sa negativnom ni u izraze sa pozitivnom emotivnom obojenošću.

Frazeologizam je porijeklom vezan za čovjeka i njegove svakodnevne aktivnosti. Ishrana (uzimanje obroka) jedna je od osnovnih čovjekovih aktivnosti, a i izvor energije, pa samim tim i uslov za obavljanje svih ostalih djelatnosti. To je čovjeku iz naroda poslužilo da slika prestanka uzimanja obroka postane figurativan izraz za smrt. Frazem je nastao procesom frazeologizacije u kome najprije slika koja opisuje bacanje (odbacivanje) kašike postaje izraz koji opisuje prestanak ishrane uopšte, a potom je ta slika postala predstava koja označava prestanak života, odnosno smrt. U osnovi ovog složenog procesa je sinegdoha - uzimanje dijela za cjelinu. Najprije je pojedinačna slika prekidanja obroka uzeta umjesto cjeline (prekidanje svih obroka zauvijek), a potom je prekid jedne čovjekove aktivnosti (ishrane) uzet umjesto cjeline - svih čovjekovih aktivnosti koje čine život.

Kašika predstavlja najstariji i u našim krajevima najkarakterističniji i nezaobilazni dio escajga, pa je i sam pomen korišćenja kašike sinonim za ishranu, iako se ona koristi i u druge svrhe (priprema hrane, aranžiranje, serviranje). Sem toga ova je imenica prototipski predstavnik među imenicama koje označavaju escajg, zato i ne čudi činjenica što je baš ona našla mjesto u izrazu u kom je ne samo stabilna nego i nezamjenjiva, jer nisu zabilježeni izrazi u kojima se umjesto nje upotrebljava neka druga imenica, a da značenje ostane isto. Glagol baciti svojim značenjem podrazumijeva naglo i brzo udaljavanje predmeta od neke osobe, a to udaljavanje se dešava u trenutku, brzo i neočekivano, a tako je i sa čovjekom u trenutku smrti. Sve ovo je uticalo da izraz ima izrazito stabilnu strukturu i da se ponaša kao globalni frazeologizam, jer ni jedan od članova ne zadržava svoje osnovno značenje već dobijaju novo frazeološko. Zbir ta dva značenja je značenje frazeologizma.

Sa strukturnog aspekta izraz ima oblik frazeološke sintagme zavisnog tipa, u kojoj je središnja komponenta (upravni član) glagol baciti, a kao zavisni član (dopunski) javlja se

imenice kašika, kao pravi objekat, u akuzativu bez predloga. Glagol baciti najčešće se upotrebljava u obliku perfekta ili znatno rjeđe u obliku pluskvamperfekta, kada se izraz odnosi na prošli trenutak, i futura, kad se odnosi na budućnost.

3.1.6. „Zaraditi ko muva na brus“

Ovaj frazeologizam se koristi kad se želi reći da neko nije uspio da ostvari neku veću korist od posla kojim se bavi ili od aktivnosti koje obavlja. Izraz ima oblik poređenja a porijeklo mu se vezuje za čovjekovo okruženje, tačnije za životinjski svijet. Pojam koji je takođe bitan u izrazu je brus, a označava alatku koja je sačinjena od specifične vrste kamena koja služi za oštrenje kose (alatke koja se koristi za košenje trave). Brus se za vrijeme upotrebe drži u posebnoj posudi napravljenoj od plastike ili metala, koja je ispunjena vodom, koja ne dozvoljava da se površina brusa osuši. Košenje trave pomoću kose, a samim tim i korištenje brusa bili su kod nas prisutni od davnina, pa je sam izraz vjerovatno davno nastao. Kako su kosu u današnje vrijeme zamijenile kosilice, i sam pomen brusa je rjeđi nego nekad i karakterističan je za stanovnike starije dobi. Da bi se izraz mogao razumjeti, neophodno je objasniti da se na brusu koji se drži u vodi ne može naći nikakva nečistoća, a kako je napravljen od kamena on ne može biti od koristi bilo kom insektu, pa čak ni muvi koja je u ljetnjim mjesecima najprisutnija. Upravo u ovoj činjenici je osnov poređenja.

Izraz pripada grupi frazeologizama sa negativnom emotivnom obojenošću. Najčešće ovaj izraz u govoru prati osjećanje prezira, kritike, veoma često i podsmijeha, ali u koliko se odnosi na osobu koja je uložila veliki trud koji govornik cijeni ili kad se odnosi na osobu prema kojoj govornik osjeća izvjesnu naklonost može biti praćen tonom koji izražava žaljenje ili saosjećanje.³⁸

Ovaj frazeologizam, kao i njemu slični u radu već opisani, ima kao varijantu frazeologizam sa širom strukturom „zaraditi kao što zaradi muva na brus“. Vidimo da je imenica muva koja je upotrijebljena iza veznika „kao“ u ovoj redukovanoj poredbenoj klauzi ustvari gramatički subjekat razvijene poredbene klauze s veznikom kao što. Ovo nam pokazuje da ovo frazeološko poređenje ima oblik zavisnosložene rečenice, u kojoj je prva nezavisna, a druga zavisna - poredbena. Nezavisna rečenica sastoji se od gramatičkog subjekta, koji je ustvari ono lice na koje se izraz odnosi (može biti iskazano ličnom

³⁸ Kao sinonim ovom izrazu u govoru južnih krajeva naše zemlje zabilježen je izraz „Zaradio ko Omer na jaja“, koji se odnosi na Omera koji je junak narodne priče koji je prikupljena jaja prikupljena jaja polupao prije nego ih je odnio na pazar, te samim tim nije mogao ostvariti nikakvu zaradu.

zamjenicom, ili imenom), kao i od glagolskog predikata iskazanog perfektom glagola zaraditi. Druga zavisna rečenica satoji se od subjekta iskazanog nominativom (muva), glagolskog predikata iskazanog prezentom glagola zaraditi i priloške odredbe za mjesto iskazane predložko-akuzativnom konstrukcijom (na brus). Imenica brus upotrijebljena je u obliku akuzativa umjesto lokativa koji je karakterističan za standardni književni jezik. Ovakva upotreba oblika akuzativa umjesto lokativa je lokalnog karaktera i predstavlja dijalekatsku osobinu govora sjevera Crne Gore. Upotrebom lokativa u ovom slučaju bi se narušila autentičnost izraza, zato frazeologizam ovdje navodimo u obliku kakav je zabilježen u govoru.

Prvi član ovog izraza - glagol zaraditi zadržava svoje osnovno leksičko značenje, dok je drugi član izraza - redukovana poredbeni klauza nosilac frazeološkog značenja. Značenje imeničkog konstituenta, koji je subjekat ove rečenice, suženo je i svedeno na situaciono značenje, koje je određeno podrazumijevanim glagolom (zaraditi) i priloškom odredbom za mjesto (na brus). Ovo situaciono značenje sposobnosti ili mogućnosti koje se odnosi na životinju pripisuje se nekom licu. Budući da prvi član ne učestvuje u stvaranju frazeološkog značenja, s aspekta semantičke transponovanosti članova, ovaj izraz svrstavamo u komponentne frazeologizme. Međutim, ako uzmemo u obzir značenje frazeologizma, a ono je „ne zaraditi ništa“, vidimo da se izrazom iskazuje potpuno nov pojam suprotan značenju glagola, koji je prvi član izraza. To znači da ovaj glagol nije očuvao svoje osnovno značenje i da je ovaj izraz prihvatljivije smatrati globalnim frazeologizmom. Bitno je reći da je u osnovi semantičke transpozicije ovog izraza paradoks i da je on razlog njegove izuzetne ekspresivnosti.

3.1.7. Ubi me (te, ga...) Beganova puška“

Negdje u selu živio čovjek po imenu Began. Nije spadao u posebno sposobne ljude i većina seljana ga je smatrala manje vrijednim i bezopasnim, i čak je zbog takve svoje prirode bio predmet poruge. Kako nije bio sposoban za obavljanje nekih jednostavnijih poslova, poslednje što bi se od njega moglo očekivati je da ubije nekog. Međutim, upravo se to desilo. Radeći kao najamnik - najamni radnik, koji je čuvao stoku kod nekog gazde, bude napadnut jedne večeri kod tora u kom je boravila stoka. Neki silnik je došao da plijeni (otima) stoku (što nije bio rijedak slučaj u davna vremena) misleći da mu Began neće moći pružiti nikakav otpor i da će lako ostvariti svoj naum. Međutim, Began je, budući naoružan, pružio otpor napadaču i ubio ga. Svi su bili iznenađeni, a najviše porodica stradalog, jer moglo se očekivati da ga neko ubije, ali nikako se nije očekivalo da to može učiniti Began. Ovako priču o Beganu

pripovijedaju stariji stanovnici Rožaja i okoline gdje ova priča živi u usmenom obliku odavno.

Iz ove priče potiče izraz o Beganu, koji se koristi u prilikama kad se želi izraziti da je nekom čovjeku naudilo neko od koga se to najmanje očekivalo, ko je manje vrijedan, za koga se nije smatralo da je u stanju da to učini. Izraz pripada onima koje karakteriše negativna emotivna obojenost, jer se javlja prisustvo žaljenja ne toliko zbog učinjene štete koliko zbog toga što je to učinio bezvrijedni Began. To žaljenje može izražavati govornik u svoje ime, zbog nepravde ili štete koja je njemu učinjena ili obraćajući se drugom licu koje je to doživjelo ali se to može odnositi i na treće lice koje je predmet razgovora.

Ovaj izraz ima značenje „doživjeti neprijatnost (biti povrijeđen) od nekog od koga se to najmanje očekuje (ko za to nije sposoban)“ . Ubistvo počinjeno Beganovom puškom postalo je metaforična predstava za izvor negativnosti koja je iznenada zadesila nekog, a sintagma „Beganova puška“ je personificirana slika samog Begana, koju je narod vješto uklopio u ovaj izraz i ona čini okosnicu njegove ekspresivnosti. U osnovi semantičke transpozicije je metafora, kojom se oznaka jedne situacija sa negativnim ishodom prenosi i u druge oblasti života na sve slične situacije. Značenje se ne samo prenosi, već i znatno širi. U izrazu postoji uzajamna (dvosmjerna) povezanost članova i samo tako povezani oni ostvaruju opšte frazeološko značenje izraza. S obzirom na to da oba člana učestvuju u procesu frazeologizacije za ovaj izraz možemo reći da pripada grupi globalnih frazeologizama. Ovi članovi izraza su stalni - nisu zabilježeni primjeri u kojima se umjesto jednog od njih upotrebljava neka druga strukturna jedinica, a da značenje ostane nepromijenjeno.

Sa strukturnog aspekta izraz ima oblik prostoproširene rečenice koja sadrži subjekatsku sintagmu *Beganova puška*, glagolski predikat iskazan aoristom glagola *ubiti*, i pravi objekat iskazan akuzativom lične zamjenice koja je različita u zavisnosti od govorne situacije, odnosno od toga kome se izraz upućuje i na koga se odnosi.

3.1.8. „Ne da (ne bi dao) ni Bogu tamjana“

Stanovnici Berana i Andrijevice kao i okolnih sela kažu: „Ne da ni Bogu tamjana“, kad žele da naglase da je neko previše štedljiv, škrt. Sam izraz vezan je za upotrebu tamjana u vjerskim (crkvenim) obredima, veoma prisutnim kod pravoslavnog življa. Tamjan je aromatična smola koja paljenjem razvija izuzetno jak i neobično prijatan miris zbog čega se prilikom činodejstvovanja koristi za kađenje i koja je korišćena prilikom pomazanja uljem u hramu. Kađenje tamjanom je simbol molitve ljudske i molitve svetitelja Bogu. Smatra se da

se sa uzdizanjem mirisa tamjana ka nebu uzdiže i molitva onoga ko tamjan pali. Narod vjeruje da paljenje tamjana donosi i prisustvo Božjeg duha koji se ovim obredom priziva.

Kad se u kući obilježava slava (krsno ime) obavezno je da se upali tamjan uz svijeću, žito i slavski kolač. Obredi krštenja kao i crkvenog vjenčanja nezamislivi su bez kađenja tamjanom. Izvođenje crkvenih i vjerskih obreda smatra se uzvišenim činom, a ljudi vjeruju da se molitvom i ovakvim obredima priziva blagodat u svoj dom i zdravlje za svoje najbliže i pomoć od Gospoda u svemu što se radi. Za velike praznike kao što su Božić i Vaskrs takođe se kuća kadi tamjanom. Ukoliko ljudi nisu u mogućnosti da pozovu sveštenika ili on nije u mogućnosti da dođe, ovo kađenje tamjanom u kući izvodi neko od ukućana ko je upoznat sa pravilima.

Tamjan koji se koristi u kući u te svrhe kupuje se u crkvi i plaća simboličnim iznosom novca, a može se koristiti u velikom broju navrata, jer se za pomenuti obred koristi svega nekoliko zrnaca. Kako se u ove svrhe izdvaja malo novca i to rijetko, ne čudi što je narod za one koji su škrti počeo koristiti ovaj izraz u kom se kaže da neko ne da Bogu tamjana misleći pritom da mu je žao da izdvoji i to malo novca za kupovinu tamjana kako bi se upotpunio obred.

Frazem ima oblik rečenice koja može stajati samostalno, ali je najvjerojatnije prvobitno korišćen kao dio složene rečenice koja je glasila „On je toliko škrt (štedljiv) da ne da (ne bi dao) ni Bogu tamjana“. U okviru ove rečenice pomenuti izraz ima funkciju posljedične rečenice. Kasnije se osamostalio kao slikoviti izraz kojim se iskazuje škrtost neke osobe i u tom obliku se sačuvao u govoru. Ovaj frazeologizam karakteriše stabilna struktura u kojoj su nepromjenjivi dalji (Bogu) i pravi objekat (tamjana), dok u glagolskom dijelu imamo odrični oblik prezenta ili potencijal glagola dati koji može biti u jednini i množini u zavisnosti od toga da li se izraz odnosi na jednu osobu ili grupu ljudi. Pri izgovoru ovaj izraz najčešće prati ton negodovanja, kritike, zamjerke što zavisi od govorne situacije i odnosa govornika i lica na koje se izraz odnosi. Ovo izraz svrstava u grupu onih sa negativnom emotivnom konotacijom.

S obzirom da je najvjerojatnije prethodno ovaj izraz bio dio složene rečenice, možemo reći da je početak frazeologizacionog procesa označen sintaksičkom frazeologizacijom i to postupkom kondenzacije. Ipak, dominantan razlog i uzrok ekspresivnosti izraza leži u prisutnom preuveličavanju - hiperboli, kojom se nekom pripisuje osobina u mnogo jačem stepenu od realnog, čime se izuzetno pobuđuje pažnja slušalaca. Hiperbola je u osnovi procesa semantičke frazeologizacije. Semantičkom transpozicijom obuhvaćen je samo dio izraza, što znači da izraz pripada grupi komponentnih. Hiperbola leži u drugom dijelu izraza

ni Bogu tamjana u značenju *nikom ništa*, dok se prvi dio izraza upotrebljava u svom osnovnom značenju *ne da/ ne bi dao*.

3.1.9. „Naduti se ko (ka) kamac“

Ovaj je frazeološki izraz čest u upotrebi posebno kod starijih govornika i može se reći da je nešto prisutniji u govoru ljudi seoskog područja - okoline Berana. Upotrebljava se u situacijama kad se želi istaći da je neko toliko ljut da ne želi da razgovara, a još manje da čuje nečije razloge za nastanak određene situacije koja je izazvala ljutnju. Za tu osobu koja se ljuti narod kaže „naduo se ko (ka) kamac“.

Izraz je porijeklom vezan za čovjekovo okruženje, za životinjski svijet, tačnije za insekta koji je bio veoma prisutan u vrijeme kad su kuće bile od drveta. Insekt se kretao po drvenim zidovima i boravio u pukotinama drvene građe zidova, ali ga je bilo i u posteljini, garderobi i sl. Noću pri spavanju, tvrde stariji ljudi, znao da ujeda čovjeka i remeti mu san. Sam ujed nije dovodio ni do kakvih ozbiljnijih posledica (kakav je slučaj sa pčelom, osom i sličnim insektima), ali je izazivao kratkotrajno neprijatno peckanje i svrab, što je bilo dovoljno da bude omražen kod naroda. Insekt je bio loptastog oblika, a stariji ljudi su to dovodili u vezu sa njegovom navikom da haljpljivo grabi za hranom, pa je zbog toga izgledao tako „naduven“.

Frazeologizam ima oblik poređenja u kom je prvi član čovjek (koji je ljut), a drugi član insekt sa pomenutim osobinama. Poređenjem su povezani oblik i ponašanje insekta na jednoj i stav i ponašanje čovjeka (u datoj situaciji) na drugoj strani. Čovjek koji se opisuje ovim frazeologizmom je toliko ljut da se ima utisak da iznutra „kipi“ od bijesa, pa se ima osjećaj da će svakog moment „pući“ i izručiti svoj bijes van, a on to ipak ne čini, nego ostaje tako napet i ljut, ali ipak uzdržan. Prvi član poređenja može biti iskazan oblikom glagola naduti, najčešće u prezentu, i to u bilo kom licu, dok se u drugom dijelu poređenja javlja isključivo riječ kamac. Ovo potvrđuje činjenica da u govoru sjevera nisu zabilježeni značenjski slični izrazi u kojima se umjesto pomenutog upotrebljava neki drugi glagol ili umjesto pomenutog naziv nekog drugog insekta (ili životinje). Pomenute članove koji ulaze u sastav frazema nemoguće zamijeniti drugima a da značenje ostane isto.

Oba dijela ovog poredbenog frazema mijenjaju svoje osnovno značenje u procesu frazeologizacije. Glagol naduti u svom osnovnom značenju, kad se odnosi na čovjeka ili životinju, imenuje tjelesnu (fizičku) promjenu nekog tijela, dok u ovom frazeologizmu on dobija značenja opisa psihičkog stanja čovjeka. Drugi dio frazeološkog izraza sastoji se iz poredbenog veznika ko i imenice u nominativu. Ovu imenicu karakteriše slabljenje predmetnog značenja do značenja osobine koja se metaforično pripisuje određenom licu, što

znači da se njeno značenje sužava. Oba člana izraza trpe izmjene svog osnovnog značenja, i zbir njihovih novih značenja predstavlja značenje ovog frazeologizma, a to je **naljutio(la) se toliko da neće ni da progovori**. Zato možemo reći da ovaj izraz pripada grupi globalnih frazeologizama.

Sa strukturnog aspekta frazeološki izraz pripada složenim rečenicama, kojoj je na prvom mjestu nezavisna, a na drugom zavisna poredbenog karaktera. Subjekt nezavisne rečenice je lice na koje se izraz odnosi, najčešće je to zamjenica za drugo lice jednine ili množine (ako se izraz odnosi na lice/lica sa kojim se vodi razgovor), ili može biti upotrijebljena zamjenica za treće lice jednine ili množine, ukoliko se izraz odnosi na neprisutno lice /lica koje je predmet razgovora. Naravno, može biti iskazan i ličnim imenom, ili nekom zajedničkom imenicom (koja iskazuje srodstvo, zvanje, titulu), ali da se pri tom iz govorne situacije tačno zna na koje se lice odnosi (Petar/stric/doktor se naduo ko kimac). Glagol naduti se upotrijebljen je obliku perfekta i u funkciji je glagolskog predikata. Druga rečenica u okviru složene ima oblik redukovane poredbene klauze, kojoj se kao alternativna (semantički istovjetna) podrazumijeva razvijena poredbena klauza s veznikom kao što (naduti se ko kimac» naduti se kao što se naduva kimac). U ovoj konstrukciji subjekt je imenica u nominativu, dok glagol naduti se u prezentu ima funkciju glagolskog predikata.

Sam pomen ovog insekta kod ljudi je izazivao negativne emocije, pa zato i ne čudi što je on našao mjesto u izrazu kojim se opisuje ne baš omiljen oblik ljudskog ponašanja. Prisutan je osjećaj ljutnje kod onog ko izraz upotrebljava i izuzetno kritički ton koji se odnosi na lice kome je izraz namijenjen. Sve ovo čini da ovaj slikoviti poredbeni frazeologizam svrstavamo u grupu onih sa negativnom emotivnom obojenošću.

3.1.10. „Pretrijeti kome prag“

Kad se želi istaći da je neko previše čest gost u nečijoj kući, da neko nekog često posjećuje i to najčešće bez poziva kaže se „Pretrije (pretriješe) im (mu, joj) prag“. Frazem je porijeklom vezan za čovjekove svakodnevne aktivnosti, navike i kućni ambijent, stoga je za razumijevanje semantike izraza i načina njegovog nastanka neophodno pojasniti neke karakteristike načina života ljudi naših krajeva. Kod nas se dugo vremena njegovala navika čestog posjećivanja pogotovu među bliskim prijateljima, rođacima i komšijama. Te posjete su smatrane izrazom brige i pažnje prema onome kome se ide u posjetu. Međutim, uvijek je, pa i danas, bilo onih koji u tome nisu imali mjeru nego je ta navika dobijala odliku navalentnosti. Upravo na takve se odnosi ovaj izraz.

Kućni prag i *kućna vrata* su sintagme koje u našem narodu imaju posebno mjesto upravo zato što se sinegdoški upotrebljavaju umjesto riječi kuća, dom, kojima se označava mjesto življenja jedne porodice, mjesto postojanja jedne kućne zajednice. Kako je kućna zajednica predstavljala nešto sveto za sve ukućane, nešto što se moralo čuvati i njegovati, ne čudi što se ovim sintagmama i riječima (kuća i vrata) pridaje toliki značaj u svakodnevnoj komunikaciji. Samim tim je jasno kako su ove riječi našle mjesto u ovom i sličnim frazeologizmima.

Vrata neke kuće odnosno prag predstavljaju granicu, i to ne samo fizičku, već i neku zamišljenu, koja stanovnike te kuće dijeli od okoline, odnosno odvaja život neke porodice od okruženja. Zato se umjesto izraza *previše često ulaziti kome u kuću/previše često koga posjećivati* koristi ovaj simboličan izraz kojim se opisuje prelazak te granice. U osnovi izraza je preuveličavanje, jer se naglašava da je neko toliko često prelazio nečiji prag da je svojim stopama oštetio njegovu gornju površinu, što je realno teško moguće. Samom tom neobičnom konstatacijom izraz dobija na upečatljivosti i espresivnosti.

Trazem najčešće ima oblik rečenice u kojoj je glagol pretrijeti upotrijebljen u obliku aorista (**on im pretrije prag**). Znatno rjeđe upotrebljava se u obliku futura I, koji je modalnog karaktera, jer označava stav govornika (vjerovatnoću, sigurnost) da će se pomenuti oblik ponašanja ispoljiti (**on će im pretrijeti prag**). Riječ prag ima funkciju pravog objekta - akuzativ bez predloga. Subjekt je iskazan ili ličnom zamjenicom ili nekim vlastitim imenom ili prezimenom (ako se odnosi na neku porodicu). Enklitički oblik zamjenice (mu, joj, im) ima funkciju posesivnog dativa, dakle ima funkciju označavanja pripadnosti- kazuje čiji se prag prelazi, kome se ide u posjetu.

Frazeologizam je nastao procesom semantičke frazeologizacije u čijoj osnovi je hiperbola, koja stvara neobičnu - predimenzioniranu sliku realnog stanja stvari koja prikazuje jedan negativan oblik ljudskog ponašanja. Time izaziva efekat pobuđivanja pažnje svakog ko izraz čuje, čime i sam razgovor dobija na živosti. Hiperbola, je dakle izvor ekspresivnosti izraza. Svi članovi izraza trpe promjenu značenja - ni jedan od njih ne zadržava svoje osnovno značenje, već svi skupa ostvaruju jedno novo frazeološko značenje, pa israz s aspekta semantičke transponovanosti njegovih članova svrstavamo u grupu globalnih izraza. Sem toga, u govoru sjevera nisu zabilježeni izrazi slične strukture u kojima je neki od članova zamijenjen nekim drugim (makar i značenjski srodnim), što nam kazuje da izraz odlikuje strukturna stabilnost.

Semantika ovog izraza određena je govornom situacijom i odnosom govornika i lica kome je izraz namijenjen. Kada se ovaj izraz upotrijebi najčešće ga u govoru prati ton kritike ili podsmijeha upućenog nekom zato što je on nečiji čest gost (posjetilac). Međutim, ima i

situacija kad ovaj izraz prati izvjesna ironija. Tada ironičan ton u potpunosti mijenja semantiku izraza- on postaje izraz u čijoj osnovi je kritika upućena nekom zato što rijetko negdje dolazi, zato što nekog rijetko posjećuje, a trebao bi, ili se to od njega, iz nekog razloga, očekuje. U zavisnosti od situacije ovim se izrazom kritikuju dva potpuno različita oblika ponašanja, a u oba slučaja izraz karakteriše negativna emotivna obojenost, s tom razlikom što je u prvom slučaju kritika najčešće na granici sa podsmjehom, dok je u drugom slučaju to dobronamjerna kritika najčešće upućena nekom bliskom licu.

3.1.11. „Cvijeće ti po obrazu“

Ovo je jedan od izraza koji je veoma prisutan u govoru stanovnika Rožaja i okoline, posebno onih starije dobi. Obično se izraz upotrebljava u situacijama kad se želi izgovoriti neka neumjesna riječ, neka vulgarnija fraza ili kad se opisuje neki oblik slobodnijeg ponašanja. Takođe je karakterističan za situacije kad se neplanirano izgovori psovka ili vulgarna riječ u prisustvu mlađe osobe. Gotovo je nezaobilazan u situacijama kada se neki od neumjesnih komentara ili fraza izgovore u prisustvu mlade neudate djevojke.

Ovakva upotreba izraza vezana je za stav da mladu djevojku odlikuju čednost i čistota i da se pred njom mora voditi računa kako se, o čemu i u kom kontekstu govori, te se nastoji da se svaka neumjesna riječ izbjegne. Ukoliko stariji i iskusniji već moraju da upotrijebe neki takav izraz ili to neplanirano učine, oni onda, u želji da zaštite čistotu djevojke, upotrebljavaju ovaj izraz. Upotreba ovog frazeologizma kao da ima „zadatak“ da prizove zaštitu djevojci i to u vidu cvijeća koje će prekriti njeno lice i na taj način je zaštititi od vulgarnosti. „Izgovorena riječ kao da doziva nepostojeću stvarnost i čini da postojeća stvarnost nestaje.“³⁹

Ovo nam svjedoči da je vjerovanje u moć riječi da promijene trenutno stanje stvari u ovim krajevima bilo veom zastupljeno. Vjerovalo se da upotreba neke riječi ili fraze ima magijsku moć, pa je to razlog nastanka velikog broja blagoslova, kletvi i bajalica, koje su se sačuvala u narodu i koje sa i danas u govoru upotrebljavaju. Vjerovanje u magijsku moć riječi nije danas prisutno ni u približnom stepenu kao što je to nekad bilo u sredini u kojoj je izraz zabilježen, tako da mu se u današnje vrijeme ne može pripisati takav karakter, već je to svojevrsno izvinjenje koje se često upotrebljava.

Frazeologizam je zanimljiv koliko po svojoj semantici i strukturi toliko i sa sociolingvističkog stanovišta. On je pokazatelj društvenih odnosa i odslikava brigu starijih za mlade, njihovo vaspitanje i formiranje njihove ličnosti. Ovo svojevrsno izvinjenje djevojci

³⁹ *San i pola života, Tradicionalna usmena književnost muslimana-bošnjaka iz Crne Gore i Srbije*, obradio i priredio Husein Bašić. Novi Pazar: INA „Damad“, 1996. (Podgorica: Montenegropublic), 353.

pred kojom je iskazan neumjesan komentar, pokazuje da je u ovom kraju sačuvan kult djevojačke čistote i čednosti. Sem toga, činjenica da ovaj izraz veoma često upotrebljavaju stariji ljudi pokazuje nastojanje starije populacije da očuva tradicionalna mjerila i vrijednosti, koje oni smatraju pozitivnima.

Frazem je prvobitno bio u sastavu rečenice **dabogda ti cvijeće po obrazu raslo**. Iz njega se kasnije upotrebom izdvojio i počeo samostalno upotrebljavati. Iako se riječi „dabogda“ i „raslo“ ne izgovaraju, one se podrazumijevaju u okviru date govorne situacije. Ovo nam pokazuje da ovaj izraz pripada grupi blagoslova kojima se iskazuje nečija želja da se desi nešto pozitivno onome kome se ovaj izraz upućuje. Uporebu izraza prati krajnje dobronamjeran ton koji odražava naklonost, pažnju, brigu i divljenje koje se osjeća prema onom u čijem prisustvu se vodi neki razgovor. Ovo izraz svrstava u grupu onih s pozitivnom emocionalnom obojenošću.

Pomenuti blagoslov sastoji se iz riječi dabogda, gramatičkog subjekta - cvijeće, daljeg objekta iskazanog enklitičkim oblikom dativa lične zamjenice za drugo lice - tebi (ti), priloške odredbe za mjesto, čiju funkciju vrši predložko-lokativna konstrukcija - po obrazu, i modalno upotrijebljenog krnjeg perfekta, koji izražava želju govornog lica - raslo. Iako se ne upotrebljavaju svi članovi pomenutog blagoslova, oni se podrazumijevaju iz govorne situacije, i čine da izraz o kom govorimo ima oblik rečenice.

Pomenuti izraz karakteriše stabilna struktura u kojoj riječ cvijeće nije slučajno našla svoje mjesto. Cvijet i sve njegove vrste (ruža, ljubičica, jorgovan, kadifa...) veoma su zastupljeni u narodnom stvaralaštvu - posebno u lirskim narodnim pjesmama, a kao što vidimo prisutno je još u jednoj narodnoj umotvorini- blagoslovu. Cvijet je simbol nježnosti, čistote i krhkosti, pa kao takav „pristaje“ kao prava zaštita za djevojačko lice - obraz. Riječ obraz nije upotrijebljena u bukvalnom smislu, ona je simbol za karakter djevojke, njez duh, njenu dušu, koja po starim vjerovanjima treba ostati čista do ulaska u brak. Možemo reći da su osnovi izraza prisutni i sintaksička i semantička frazeologizacija. Sintaksičkom frazeologizacijom- skraćivanjem i kondenzovanjem od baznog izraza u obliku blagoslova nastao je strukturno jednostavniji izraz (**dabogda ti cvijeće po obrazu raslo» cvijeće ti po obrazu**). Ekspresivnost izraza određena je i simbolikom riječi, koja je već opisana, na osnovu čega vidimo da je u osnovi izraza i semantička transpozicija njegovih članova. Ni jedan od članova ovog frazema nije zadržao svoje osnovno značenje, pa ga na osnovu te osobine ubrajamo u grupu globalnih frazema. Neophodno je naglasiti da se u izrazu odslikava i vjerovanje u magijsku moć riječi, koje je takođe jedan od momenata koji utiču na semantiku i ekspresivnost frazema. Ovo nam potvrđuje činjenicu da se frazeologizmi moraju posmatrati i

kroz prizmu društvenih odnosa, odlika određene zajednice koja ih upotrebljava, važeći sistem vrijednosti, kao i kroz mentalne odlike date sredine, ako želimo da sagledamo sve njihove odlike.

3.1.12. „Dokon pop i goveda krsti“⁴⁰

Izraz u obliku rečenice koji se upotrebljava kad se želi reći da je neko besposlen, da neko radi neki posao ili izvodi neku aktivnost koja nije obavezna, bitna, neophodna. Pripisuje se ljudima koji nemaju mnogo obaveza u toku dana pa obavljaju određene aktivnosti iz dosade. Sam pridjev dokon čest je u govoru stanovnika sjevera, posebno kod onih starije dobi. Zbog njegove frekventnosti ne čudi činjenica da je našao mjesto u ovom frazeologizmu. Može se reći da je sa pridjevom besposlen u odnosu sinonimije.

Semantika izraza i njegova espresivnost rezultat su procesa frazeologizacije u kom se pošlo od nefrazeološkog izraza u obliku rečenice, koja izražava jedan krajnje neobičan čin. Dakle, izraz je u osnovi vezan za jedan od najsvetijih događaja u životu svakog hrišćanina-krštenje. Ovom obredu vjernici pridaju veliki značaj, jer se činom krštenja, po hrišćanskom vjerovanju, čovjek uvodi u vjeru, pročišćava od grijeha, postaje bliži Bogu, a njegovi postupci postaju razumniji, čistiji i bogougodniji. Ono što još treba ovdje naglasiti jeste da vjernici o sveštenicima obično govore s dubokim poštovanjem. Moguće da je rečenica koja je u osnovi frazeologizacionog procesa potekla od nekog ko nije vjernik ili je nastala u vrijeme kad je dobar dio naroda vođen tadašnjim političkim i partijskim ubjeđenjima vjeru i one koji su je propovijedali izvrtao podsmjehu.

Jasno je da je čin krštenja neprimjenjiv na životinje, ali se ovim apsurdnim preuveličavanjem željelo naglasiti da je pop besposlen. U tom preuveličavanju se otišlo zaista daleko, a u želji da se naglasi popova besposlenost pripisano mu je da izvodi aktivnost koja je u normalnim okolnostima nezamisliva. Jasno je da se izraz ne koristi u bukvalnom smislu već je pop predstava za svakog ko je bez obaveza, a kad je neko bez obaveza, on radi i ono što je najmanje očekivano. Veoma često ovim izrazom ne opisuje se samo trenutna situacija, ne pripisuje se nekom trenutna osobina nego je ovo oznaka za nečiji ustaljeni oblik ponašanja-svakodnevn (stalnu) osobinu.

Ovaj veoma frekventan frazeološki izraz ima oblik prostoproširene rečenice koja se sastoji od: gramatičkog subjekta čiju funkciju vrši imenica pop, sa kongruentnim atributom dokon, prostog glagolskog predikata u prezentu - krsti, pravog objekta sa imenicom u obliku

⁴⁰*Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, knjiga prva (A-E), Novi Sad, Zagreb 1967, 720. (Dokon, -a, -o = dokolan, - Dokon (ili besposlen) pop i jariće krsti, N.posl.Vuk. Čovjek dokon i lijen)

akuzativa bez predloga-goveda, kao i veznika „i“ koji ovdje ima funkciju isticanja ili naglašavanja. Svi članovi u strukturi izraza su stabilni i nema u govoru zabilježenih izraza u kojima je neki od pomenutih članova zamijenjen nekim drugim.

Ekspresivnost izraza zasnovana je na metafori u kojoj je osnovno značenje iskazano baznom rečenicom (dokon pop i goveda krsti) postalo oznaka za sve besposlene ljude koji rade čak i ono što se od njih najmanje očekuje kako bi umanjili dosadu, kako bi im vrijeme brže prošlo. Metaforom se ostvaruje prenošenje značenja iz jedne oblasti u drugu, a to preneseno značenje se proširuje na veliki broj slučajeva (bazni izraz se odnosi samo na jednu grupu ljudi sa određenim interesovanjima, ubjeđenjima i osobinama, a frazeološki izraz se može odnositi na svakog čovjeka bez obzira njegove karakteristike i način života). Ipak nije samo metafora uzrok ekspresivnosti izraza već neobično, nesvakidašnje povezivanje u realnom svijetu nespojivih predmetnosti, a to spajanje je omogućeno hiperbolom. Tako je stvorena slika koja u potpunosti iznenađuje i ostaje upamćena, a značenje izraza bi bilo *besposleni ljudi rade i što se od njih najmanje očekuje*. Sa aspekta semantičke transponovanosti njegovih članova izraz bi pripadao globalnim frazeologizmima, jer nijedan od članova ne zadržava svoje osnovno značenje već skup njihovih novih značenja čini semantiku ovog izraza. Upečatljivost iskaza i njegova efektnost najbitniji su razlog česte upotrebe frazema i njegovog očuvanja u govoru.

Po svom izvoru frazeologizam je vezan za čovjeka, njegov religiozni život, odnosno za obrede i običaje koji su dio tog života. Izraz je zanimljiv s aspekta društvenih odnosa i stavova, jer nam otkriva jedan drugačiji stav prema crkvi, sveštenstvu i vjerskim obredima uopšte u odnosu na onaj koji je široko poznat i karakterističan za ovu sredinu. Upotrebu izraza prati negativna emotivna obojenost, jer ga karakteriše kritički ton, koji je upućen onom na koga se izraz odnosi, bilo da je to lice sa kojim se vodi razgovor, ili (češće) neko neprisutno lice koje je predmet razgovora.

3.1.13. „Sjede (sjedi) drvo na drvo“

Kad se želi istaći nečija lijenost, obično će stanovnici sjevera upotrijebiti ovaj frazeologizam da to slikovito opišu. Frazem je vezan za čovjekov svakodnevni život, tačnije kućni život i pokućanstvo. Vjerovatno je ova konstrukcija nastala veoma davno, u vrijeme kad je najveći dio pokućanstva bio napravljen isključivo od drveta - ormari, stolovi, stolice, kreveti i dr. Inače, ovo poređenje čovjeka sa drvetom postoji u našem narodu odavno, pa se za nekog ko se ne kreće, ko stoji u mjestu dok svi ostali nešto rade, kaže da se „udrvenio“. Čovjek koji je usporen, koji nije preduzimljiv, koji nije brz i aktivan, u ovom frazeološkom

izrazu se poredi sa drvenim predmetima koji služe da se na njima sjedi i odmori (onaj koji je nepomičan kao drvo sjede na drvenu stolicu/klupu).

U osnovi izraza je metafora - skraćeno poređenje, jer se umjesto „sjede onaj koji je kao drvo“ kaže samo „sjede drvo“. Na ovaj način se osobina karakteristična za predmete prenosi na ljude, odnosno značenje svojstva iz oblasti predmeta prenosi se u drugu oblast, postaje oznaka za ljudsku osobinu. U drugom dijelu izraza umjesto naziva tog drvenog predmeta na kom se sjedi upotrebljava se opet imenica drvo, čije je značenje suženo (drvo označava sirovu neprerađenu građu, sve što se od njega može napraviti - kuće, kolibe, barke, sve vrste namještaja i drugo) i svedeno na označavanje malog broja predmeta (stolica, krevet, klupa). Upotrebom ove imenice po drugi put naglašava zajednička osobina drveta i lijenog čovjeka (zasnovana na nepomičnosti jednog i drugog). Ponavljanje je uz metaforu izvor ekspresivnosti izraza. Nijedan od članova izraza ne zadržava svoje osnovno značenje, već svi članovi skupa znače jedno-**biti lijen, biti glup**. To znači da ovaj izraz pripada grupi globalnih frazeologizama. Treba reći i to da njegove članove karakteriše izrazita stabilnost, i da u govoru sjevera nisu zabilježeni izrazi sličnog sastava u kojima je neki od članova zamijenjen nekim drugim- iste ili približne semantike.

Frazem ima oblik proste proširene rečenice sastavljene od oblika aorista ili imperativa glagola sjedjeti (koji je ovdje u funkciji glagolskog predikata), zatim imenice drvo u nominativu (u funkciji gramatičkog subjekta), i predložko-akuzativne konstrukcije na drvo (u funkciji glagolske odredbe za mjesto). Ono što ovu frazeološku rečenicu u govoru prati je ton kritike, koja se nekom upućuje zbog posjedovanja pomenute osobine, ili podsmijeh na račun neprisutnog lica koje se izrazom opisuje, a čija je dominantna odlika lijenost. Stoga izraz pripada grupi onih sa negativnom emotivnom obojenošću.

3.1.14. „Baci jove (johove), uzmi drenove“

Ovo je jedan od frazeologizama u čijoj osnovi su fitonimi ili imena biljaka, tačnije nazivi drveća. Postojanje frazema sa nazivima drveća ne čudi, jer je drvo bilo osnovni materijal za mnoge alatke ili njihove djelove, namještaj, pa i same kuće koje su u našim krajevima dugo bile građene od drveta. Drvo je služilo i kao osnovna sirovina za zagrijavanje prostorija u kući (što je i danas najčešći slučaj). Ovo je uslovalo da je čovjek naših krajeva (htio-ne htio) morao upoznati osobine bar onog drveća kojeg je bilo u njegovoj najbližoj okolini (jova, vrba, jasen, bukva, drijen, bor...) Vremenom se u čovjekovom iskustvu iskristalisao stav o tome koje je drvo najbolje za potpalu, koje je najsavetljivije, koje je najkrtije, koje najtvrdje, a koje je najtrajnije, najotpornije na vlagu i slično. Ovo iskustvo će

omogućiti da se neke od osobina drveća počnu povezivati sa osobinama i postupcima ljudi. Poznato je, recimo, da ćemo za nekog ko je tvrdoglav reći „on je bukva“ i gotovo svi govornici naših krajeva će bez dileme znati šta to znači.

Jova je drvo veoma često u našim krajevima. Raste najčešće pored rijeka i potoka, a njeno stablo karakteriše specifična crvenkasta boja. Obično ne raste visoko a ne karakteriše ga trajnost ni čvrstina u većem stepenu. Od stabla jove izrađivalo se drveno posuđe, a nekad su od njega izrađivene i gusle jer je ovo drvo pogodno za obradu. Na drugoj strani drijen predstavlja izrazito korisno drvo ne samo kao izvor građe za izradu predmeta već i po tome što donosi plodove koji se mogu jesti ili poslužiti korisno u domaćinstvu na druge načine (kao osnova za pravljenje poslastica, soka i slično). Raste i u šumi, ali može se naći i na livadama koje ljudi redovno obrađuju, ali najprisutniji je u oblastima koje karakteriše suvo, posno zemljište. Ovo je drvo izuzetno cijenjeno u našem narodu. Koliko mu se pridaje značaja vidi se i po onom frazeologizmu koji je u upotrebi u čitavom regionu „zdrav kao drijen“. Grane ovog drveta su veoma često korišćene za izradu drvene osnove za koju se pričvršćivala alatka, koja je najčešće služila za zemljoradnju, ali i druge poslove. Taj drveni dio u narodu naziva „držalo“ ili „nasad“. Kako su se pomenute alatke koristile veoma često u toku godine i služile za prilično grube poslove, bilo je bitno izabrati pravo drvo kako bi što bolje poslužilo namjeni, a drijen se u tom pogledu pokazao kao najbolje drvo u našim krajevima, upravo zbog svoje čvrstine.

Ovim frazemom ne objašnjavaju se osobine ljudi pomoću osobina drveća, već se zapravo upotrebom naziva dvije različite vrsta drveća opisuju dva načina postupanja, dvije različite vrste navika. Tačnije, ovim se izrazom nekom predlaže da postojeće (trenutne) navike, postupke, način rada ili života uopšte promijeni - da pogrešne zamijeni ispravnijim (zdravijim). Pogrešni ili nedovoljno dobri postupci ili navike označeni su korišćenjem drveta jove, a oni bolji, ispravniji- korišćenjem drveta drijena. Metaforom se značenje prenosi iz jedne u drugu oblast i znatno proširuje, jer upotreba različitih vrsta drveća postaje oznaka za različite načine postupanja, za različite navike i aktivnosti u najširem smislu, koji se mogu vezati za sve oblasti čovjekovog života i rada. Dakle, izraz čije je značenje *odbaci stare navike i prihvati nove* nastao je procesom semantičke frazeologizacije u čijoj osnovi je metafora koja je i izvor njegove ekspresivnosti. Svi članovi izraza gube svoje primarno značenje i ovako zajedno upotrijebljene dobijaju novo - frazeološko, što ovaj izraz svrstava u grupu globalnih frazeologizama.

Frazeologizam je u obliku rečenice, pri čijem korišćenju se neke riječi ne izgovaraju, ali se podrazumijevaju. Gradivni pridjevi jove (johove) i drenove određuju najvjerovatnije

imenicu grane, koja se ne izgovara. Izraz se sastoji iz dva dijela sličnog sastava. U prvom su to imperativ glagola baciti i gradivni pridjev jove koji je u funkciji padežnog atributa uz imenicu grane, a u drugom imperativ glagola uzeti i gradivni pridjev drenove. Nisu zabilježeni slični izrazi u kojima se ovi nazivi drveća mijenjaju nekim drugima, a čitav izraz karakteriše stabilnost, kojoj doprinosi i izvjesno glasovno podudaranje koji se ostvaruje na kraju djelova izraza jove-drenove. Interesantno je napomenuti se izraz sastoji od devet, odnosno deset slogova (ba/ci/ jo/ve/, u/zmi/ dre/no/ ve/ ; ba/ci jo/ho/ve, u/zmi dre/no/ve). Obzirom da je deseterac jedan od dominantnih stihova naše narodne pjesme, i to sigurno doprinosi lakšem pamćenju i prenošenju izraza, ali i njenoj stabilnosti i očuvanju u govoru.

3.1.15. „Ukrao bi pokrov s majke“⁴¹

Kad je nekom lični interes na prvom mjestu, onda on ne preza ni od čega. Ništa mu nije strano i nikog neće poštediti, pa čak i one najbliže. Želja za sticanjem, za posjedovanjem često se pretvara u gramzivost koja nema granica. Veoma često čovjek kod koga se razvije takva želja gubi osjećaj za sve, pa i za moralna načela i najsvetije stvari, tako da se prema njima ne odnosi sa uvažavanjem sa kakvim bi trebalo. Ljudi koji žive u blizini ovakvih pojedinaca (ili grupa) izazvani takvim njihovim stavom i postupcima stvorili su ovu izreku koja takve ljude veoma slikovito i upečatljivo opisuje.

Frazeologizam je vezan za čovjekov svakodnevni život, običaje i ono što prati ovozemaljski život svakog čovjeka, a to je smrt. Svaki bitan događaj u čovjekovom životu praćen je određenim običajima koji su dio tradicije sredine u kojoj čovjek živi. Tako se kod pravoslavnih hrišćana onaj ko je umro sahranjuje najčešće u drvenom sanduku, a tijelo se prekriva posebnom tkaninom koja je nekada bila bogato ukrašena ručnim radom. Ta tkanina se zove pokrov. Danas se ta tkanina ne ukrašava ručno, već je mašinski rađena i dio je pogrebne opreme, koja se kupuje. Stariji ljudi svjedoče da čak i oni najsiromašniji nijesu svoje umrle sahranjivali bez pokrova. To je bio znak poštovanja prema preminulom. Ručno ili mašinski rađen, pokrov se kod hrišćana smatra za svetinju. Takav stav posebno karakteriše one najbliže pokojniku. Koliko se pridavalo značaja činu pripremanja pokojnika za pogreb pokazuje i činjenica da oblačenje i pokrivanje pokojnika nije mogao izvoditi bilo ko. Najčešće je to činio neko stariji, iskusniji, neko ko je upoznat sa svim pravilima koja se tom prilikom moraju poštovati, ili neko ko je u životu pokojnika imao posebno mjesto, ili ko uživa veliko

⁴¹ *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, knjiga četvrta (O-P), Novi Sad, 1971, 635. (Pokrov, ono čime je nešto pokriveno, poput omotača, ono što se nalazi na nečemu)

poštovanje porodice. O mjestu majke u životu svakog čovjeka i njenom značaju suvišno je govoriti. Kult majke i majčinstva u našim krajevima prisutan je od davnina i njeguje se i danas. Smrt majke je jedan od najtužnijih događaja u životu svakog pojedinca. Jasno je da se majčinom pokrovu pristupa s bolom, s poštovanjem, s ljubavlju, kao prema jednoj od najvećih svetinja. Upravo je to razlog zašto se ova sintagma našla u frazeološkom izrazu.

Ovaj frazem je veoma je frekventan u govoru sjevera, ali je prisutan i u drugoj varijanti u kojoj je glagol ukrasti zamijenjen glagolom prodati. Bez obzira za koju se glagolsku jedinicu govornik odluči frazeologizam će imati isto značenje. Zapravo, ovdje imamo varijantni oblik jednog istog frazeologizma, i to leksičku varijantu. Ovdje se radi o tipu leksičkog variranja koje podrazumijeva zamjenu pomenutog glagola glagolskom jedinicom koja mu nije sinonimna. Varijanta s glagolom „prodati“ podrazumijeva nečiju spremnost da stekne novac čak i prodajom majčinog pokrova. A, varijanta s glagolom „ukrasti“ označava nečiju spremnost da se drzne i ukrade majčin pokrov, da bi ga kasnije prodao i ostvario materjalnu dobit. Koja god varijanta da se izabere, opisaćemo zapravo isti konačan ishod- sticanje materjalnih dobara pa čak i po cijenu prodaje onog najsvetijeg. Ove dvije varijante su zastupljene u krajevima naseljenim hrišćanskim življem. U krajevima u kojima su brojniji stanovnici islamske vjeroispovjesti javlja se varijanta „ukrao bi ćefin s majke“. Ova treća varijanta (takođe leksička) ostvarena je upotrebom imenice ćefin umjesto riječi pokrov.⁴² Ovo znači da je imenica zamijenjena njenom bliskoznačnicom. Nijansa razlike koja postoji u značenju između ove dvije imenice izazvana je samo razlikom koja karakteriše pogrebni obred, koji je određen vjerom i tradicijom. Namjena predmeta koji imenice označavaju je ista (prekrivanje ili umotavanje pokojnika), što čini da i ova treća varijanta ima isto značenje sa prethodne dvije.

Frazeologizam je u obliku rečenice koja se sastoji iz glagola ukrasti/prodati (koji je upotrijebljen u obliku potencijala i ima funkciju predikata), imenice pokrov ćefin (koja je u funkciji pravog objekta iskazanog akuzativom bez predloga), i predložko-genitivne konstrukcije (koja je ovdje u funkciji padežnog atributa). Ova frazeološka rečenica izgovara se uz jaku kritiku, koja je upućena onome na koga se frazem odnosi, bilo da je to lice sa kojim se razgovara ili neko treće neprisutno lice o kome se vodi razgovor. Jasno je, na osnovu ovoga, da izraz pripada grupi onih koje karakteriše negativna emotivna obojenost i to u svim govornim situacijama.

⁴² Ibrahim Hadžić, *Rožajski rečnik*, Rožaje, 2003. (Ćefin - bijeli čaršav u koji muslimani umotavaju preminulog)

Umjesto ovog frazema mogli bismo bez nedoumica upotrijebiti rečenicu **ukrao bi/prodao bi i ono najsvetije**, jer je to njegovo frazeološko značenje. Frazeologizam je nastao procesom semantičke frazeologizacije u čijoj osnovi su dvije stilske figure- hiprbola i metafora. Ovim se izrazom opisuje nešto što je u realnosti teško zamislivo, a kamoli izvodljivo- to se ostvaruje posredstvom hiperbole, jer se upotrebljava jača oznaka i značenje riječi od realnog. Ovim neobičnim preuveličavanjem ostvarena je efektna slika koja će kod sagovornika izazvati jaku impresiju bez obzira da li je njemu upućena ili se odnosi na treće (neprisutno lice) koje se želi okarakterisati. Drugi dio izraza (pokrov/ćefin s majke) je metafora kojom se označava ono najsvetije, dok prvi dio izraza (iskazan glagolom ukrasti ili prodati) zadržava svoje osnovno značenje. Obje stilske figure obuhvataju samo drugi dio izraza, što znači da s aspekta semantičke transponovanosti njegovih članova izraz pripada grupi komponentnih. Jednom stvorena ovakva oznaka za nečiji oblik ponašanja (karakter) ostaje lako upamćena i prenosi se dalje na sljedeće govorne situacije i na taj način se čuva u govoru. Tome pogoduje i stabilnost njegove strukture, koju nam potvrđuje i činjenica da nijesu zabilježeni izrazi slične strukture u kojima je neki od članova zamijenjen nekim drugim, istog ili bliskog značenja, a da frazem i dalje ima isto značenje.

3.1.16. „Jedna gobelja u kal, druga iz kala“

Da bismo mogli objasniti ovaj frazeologizam neophodno je da se vratimo u davno vrijeme kad su zaprežna kola bila osnovno prevozno sredstvo. Zaprežna kola vukle su životinje - konji ili volovi, a sama kola bila su najprije napravljena isključivo od drveta. Čovjek tog vremena se dovijao na razne načine i pravio svakodnevne predmete od drveta, pa je tako bilo i sa kompletnom konstrukcijom zaprežnih kola. I točkovi tih kola bili su napravljeni od drveta i sastojali su se iz tri dijela: središnjeg, okruglog dijela, koji je na sredini imao udubljenje kroz koje se provlačilo dugačko ovalno drvo koje je povezivalo prednje točkove u par. Taj središnji dio zvao se „trupina“. Na istom principu bili su vezani i zadnji točkovi. Drugi bitan dio točka bila su parčad drveta koja su povezivala taj središnji dio točka i njegov obod- takozvane „igle“, nalik onim koje su danas dio točka bicikla. A, treći dio točka bio je njegov obod koji je bio sastavljen iz četiri ili pet kružno savijenih komada drveta, koji su bili vezani tako što bi na jednom komadu bilo folmirano ispupčenje, a na drugom, koji je sa njim u dodiru, udubljenje. Ti komadi koji su činili obod točka u narodu su se zvali „gobelje“.

Prilikom kretanja zaprežnih kola po putevima koji u to vrijeme nijesu bili asfaltirani, točkovi su prolazili kroz blato- kal. To se posebno često dešavalo u proljećnom i jesenjem periodu. Kako se točak okretao, tako su neke gobelje upadale u blato, a druge izlazile iz njega

i tako redom. Ovo nije izmaklo oštrom oku posmatrača koji je ovaj postupak kratanja gobelja u blato i iz njega po sličnosti povezo sa mnogim promjenjivim momentima čovjekovog života, dobrim i lošim trenucima koji prate svakog od nas. Svojim porijeklom izraz je, dakle, najprije bio vezan za čovjekov život, njegove svakodnevne obaveze, tačnije za jednu oblast čovjekovog postojanja i njegovih aktivnosti- oblast prevoza, prevoženja ljudi i razne robe s jednog mjesta na drugo. Vremenom će ovo postati predstava za promjenljivost ljudske sreće, za prilike i neprilike, imanje i nemanje, radost i tugu, dobro i zlo koje se ciklični smjenjuju u našim životima.

U osnovi izraza je metafora kojom se značenje prenosi iz jedne oblasti, u kojoj označava kretanje djelova točka kroz blato i iz njega, u drugu, u kojoj označava promjenljivost ljudske sreće. Kako se novo, preneseno značenje odnosi na veliki broj različitih slučajeva, na život čovjeka uopšte, jasno je da se semantika baznog izraza znatno širi. Tako dobijamo izraz čije je značenje **danās sreća, sjutra tuga ili dobro i zlo se u životu neprestano smjenjuju**. Metafora, koja je u osnovi semantičke transpozicije kojom izraz nastaje, obuhvata sve njegove članove, koji gube svoje osnovno značenje. To ovaj izraz svrstava u grupu globalnih.

Izraz ima oblik nezavisnosložene rečenice, koja se sastoji iz dva dijela - dvije prostoproširene rečenice. Oba dijela rečenice imaju isti subjekat, koji se zato u drugom dijelu ne ponavlja već se podrazumijeva, to je imanica gobelja, gramatički subjekat iskazam nominativom. Uz ovu imenicu upotrijebljeni su brojevi jedan i dva u funkciji kongruentnog atributa. U oba dijela izraza, izostavljen je predikat koji se na osnovu konteksta tj. govorne situacije može lako nadomjestiti. U prvom dijelu to je glagol upadati, a u drugom glagol izlaziti. Oba glagola su u prezentu i imaju funkciju prostog glagolskog predikata. Obje rečenice imaju i glagolsku odredbu za pravac kretanja iskazanu predložko-padežnim konstrukcijama. U prvoj je to $u \pm akuzativ$, a u drugoj iz $\pm genitiv$. Upravo ove dvije glagolske odredbe sa značenjem različitog pravca kretanja predstavljaju osnovu na kojoj sa gradi predstava promjenljivosti ljudske sreće.

Kad je u pitanju emotivna obojenost, najtačnije bi bilo reći da je ovo jedan od izraza koji se ne mogu svrstati ni u one s pozitivnom ni u one s negativnom obojenošću. Ovaj frazem nekad može biti upućen kao ohrabrenje, bodrenje ili utjeha nekom ko je trenutno u nekom lošem raspoloženju ili ga prate neke neprilike, ili mu prosto sreća nije trenutno naklonjena. Tada se ovim izrazom, zapravo, želi naglasiti da je ta negativnost koja nekog prati prolazna. U drugoj prilici, pak, ovaj izraz mogao bi biti upotrijebljen i kao kritika nekom ko se bahato ponaša ponesen trenutno pozitivnim razvojem događaja u svom životu, ili kao

upozorenje nekom ko se tako ponaša da je ta sreća koju proživljava prolazna i trenutna, i da posle nje mogu nastupiti i loši trenuci.

3.1.17. „Držati riječ ko rešeto vodu“⁴³

Da bismo mogli govoriti o razumijevanju ovog frazeologizma, neophodno je da se se prethodno osvrnemo na glagolsko-imeničku sintagmu koja se nalazi na početku izraza. Ova sintagma označava jedan od kulturnih koncepata koji je u našoj sredini oduvijek bio značajan. Dati kome riječ (obećati kome što) pogotovo u ranija vremena imalo je veliko značenje i predstavljalo je obavezu čije neispunjavanje je za sobom moglo povlačiti i ozbiljne posljedice. Držanje/održavanje (date) riječi bila je i odlika svakog ko se smatrao čestitim čovjekom. Zato su oni koji nisu održavali data obećanja bivali okarakterisani ovakvim i sličnim frazeologizmima kako bi bili ismijani i na neki način kažnjeni za svoju nečasnu naviku. Po svom porijeklu izraz je, dakle, vezan za kuću, pokućanstvo, za kućne navike i poslove, tačnije za oruđe koje se koristilo za obradu žita u vrijeme žetve, i nije interesantan samo kao slika onoga ko se ovim izrazom želi okarakterisati, već i sa aspekta sagledavanja tadašnjeg načina života, ali i načina percepcije tašnjeg čovjeka u odnosu na stvarnost koja ga je okruživala.

Izraz je zasnovan na poređenju koje se uspostavlja između čovjekove osobine (navike) i karakteristike predmeta. Rešeto je predstavljalo oruđe koje se često koristilo u vrijeme žetve. To je bila limena posuda na kojoj su bili napravljeni okrugli otvori manji od veličine zrnaca žita, kako bi kroz njih propadala zrna kukolja. Na taj način se korisno zrnevlje odvajalo od zrna kukolja i odlagalo i pripremalo za mljevenje. Ova posuda sa mnogo otvora je nešto kroz šta bi voda odmah prošla i istočela. To je dobro znao naš nekadašnji ratar koji se ovim oruđem koristio i to mu je poslužilo da formuliše poređenje čije je značenje da neko ne drži riječ uopšte.

Ovo frazeološko poređenje ima kao varijantu frazeologizam sa širom strukturom: držati riječ ko rešeto vodu - držati riječ kao što rešeto drži vodu. U ovim širim strukturnim frazeološkim jedinicama imenica u funkciji upravnog člana (u nominativu- rešeto) predstavlja subjekat skraćene poredbene rečenice (ko što rešeto drži vodu). Ovdje se, dakle, radi o izrazu u obliku zavisnosložene rečenice, koja se sastoji se iz dva dijela, dvije prostoproširene rečenice. U prvoj rečenici izostavljen je subjekat, koji je promjenljiv u zavisnosti od govorne situacije. Može to biti neka od ličnih zamjenica ili vlastito ime. Iako ovdje nije pomenut, on se u govoru lako da nadomjestiti. Srž ove recenice čini predikat iskazan prezentom glagola

⁴³ *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, knjiga peta (P-S), Novi Sad, 1971, 657. (Rešeto – mrežasta ili rupičasta naprava za prečišćavanje, prosejavanje žita i drugog zrnastog materijala)

držati, koji kao dopunu ima pravi objekat iskazan akuzativom bez predloga. Druga rečenica, koja je zavisna- poredbena, sastoji se od (već pomenutog) gramatičkog subjekta-imenice rešet o i pravog objekta-vodu.

Frazeologizam ima strukturu- „držati riječ ko rešet o vodu“ sa značenjem “držati riječ (održati obećanje) nikako“ odnosno shodno našem jezičkom osjećaju „ne držati riječ uopšte“. Izraz karakteriše izuzetna ekspresivnost, jer je u osnovi semantičke transpozicije paradoks koji karakteriše drugi dio izraza (jasno je da rešet o nikako ne može zadržati vodu). Nosilac frazeologizacije je upravo ovaj dio izraza, dok je glagol držati (uz objekatsku dopunu) upotrijebljen u leksičkom nefrazeološkom značenju. Ovo poređenje možemo smatrati komponentnim poredbenim frazeologizmom s imeničkom komponentom (rešet o) u ulozi kvalifikatora/kvantifikatora negativnog totaliteta (držati riječ kao rešet o vodu- ne držati riječ uopšte). Dragana Mršević-Radović je, pak, mišljenja da je ovakva i slična poređenja prihvatljivije smatrati izrazima s globalnim frazeološkim značenjem, jer se sad njima izražava nov pojam, suprotan onome koji je izražavao upravni glagol.⁴⁴ Jasno je da jedino skup ovih članova izraza i to raspoređenih upravo na prikazani način donosi novo- frazeološko značenje.

Upečatljiva slika građena na poređenju sastoji se od deset slogova dr/ži ri/ječ ko re/še/to vo/du. Ovo je forma izuzetno poznata i draga našem čovjeku, obožavaocu narodnog stvaralaštva. Pored ekspresivnosti i upečatljivosti slike ovakva glasovna organizovanost je još jedan od razloga što se ovaj izraz čuva i prenosi kroz vrijeme i što je postao jedan od nezaobilaznih izraza u govoru stanovnika našeg kraja.

3.1.18. „Novo sito visoko se vješa“

Ovim izrazom će stanovnici sjevera propratiti one situacije u kojima neko hvali nešto što je novo. Obično se svemu što je novo pridaje dosta značaja, bilo da se radi o kupovini nove garderobe, namještaja ili čega sličnog, bilo da je u pitanju novi posao ili početak nekog novog prijateljstva. Nove stvari uvijek izazivaju znatiželju i o njima se puno govori, a veoma često ljudi imaju sklonost da onome što je novo pridaju posebnu vrijednost, veoma često mnogo veću od realne. Oni ljudi koji uoče nečiju takvu brzopletost u ocjenjivanju nečega novog kao komentar najčešće će upotrijebiti upravo ovaj izraz.

Izraz je vezan za pokušajstvo, tačnije za predmet koji je bio veoma često u upotrebi, a i danas je nezaobilazan u domaćinstvu. Radi se o predmetu koji služi za sijanje brašna koje se

⁴⁴ Dragana Mršević – Radović, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Beograd, 1987, 98.

koristi za prehranu u domaćinstvu. U ranija vremena sita nisu bila tako česta u prodaji, jer su ručno izrađivana. Bila su slična današnjim, ali zbog toga što su ručno izrađivana i što ih nije bilo u velikom broju, obično se za njih davala prilična suma novca. Upravo iz tih razloga novo sito u kući se brižno čuvalo i kačilo visoko na zidu o klin koji je za to bio namijenjen. Na taj način bilo je nedostupno za djecu koja bi ga u igri vjerovatno uzela i oštetila. A, sem toga tako visoko okačeno bilo je zaštićeno i od nekog neplaniranog pokreta odraslih, koji bi ga oborio o zemlju i slomio. Zbog svoje vrijednosti i namjene novom situ se davalo posebno mjesto - visoko na zidu ostave u kojoj su se čuvale namirnice.

Navika ljudi da novo sito kače na visokom mjestu definisana je nefrazeološkom baznom rečenicom koja će metaforom u procesu frazeologizacije biti prevedena u frazeologizam koji je veoma frekventan u govoru stanovnika sjevera Crne Gore. Izraz koji označava odnos prema novom predmetu pokušaja postaje oznaka za odnos čovjeka prema novim predmetima, novim poslovnim ili ličnim vezama, novim aktivnostima, poslovnim angažmanima i uopšte svemu novom čemu se na ljestvici vrijednosti daje visoko mjesto, iako će tek vrijeme koje slijedi pokazati da li je takav stav zaista opravdan. Na taj način se ne ostvaruje samo prenos značenja već se značenje širi na mnogo veći broj slučajeva. Novo, sada već frazeološko značenje izraza bilo bi **sve što je novo prerano se i mnogo hvali** (*veliča*). Vidimo da članovi izraza nisu zadržali svoja osnovna značenja već zbir njihovih novih značenja sada čini značenje frazeologizma, pa na osnovu semantičke transponovanosti njegovih članova izraz svrstavamo u globalne frazeologizme.

Po svojoj strukturi izraz ima oblik prostoproširene rečenice u pasivnoj konstrukciji. Sastoji se od gramatičkog subjekta, čiju funkciju vrši imenica u nominativu (sito), predikata, koji se sastoji iz aktivnog oblika glagola (vješati) i povratne rječce (se), kongruentnog atributa (novo), čiju funkciju vrši opisni pridjev, koji određuje imenicu sito i priloške odredbe za mjesto, iskazane prilogom za mjesto (visoko). Pri tom treba naglasiti da je danas u govoru u ovoj i sličnim konstrukcijama kada se govori o stavljanju predmeta o nešto češće upotrebljava glagol kačiti (okačiti), dok se ovaj pomalo arhaični (vješati) polako gubi. Ovo može takođe biti pokazatelj starine izraza. Svi pomenuti rečenični članovi u čvrstoj su sprezi i njihov raspored je stalan, izuzev rječce (se) koja može u govoru dobiti i mjesto iza pridjeva novo ili iza imenice sito, što ne mijenja sintaksičke odnose u rečenici, a ne utiče ni na semantiku izraza (kako nefrazeološkog tako i frazeološkog). Ipak najzastupljeniji je u govoru raspored jedinica koji smo najprije dali. Rečenica je sastavljena iz deset slogova no/vo si/to vi/so/ko se vje/ša, kakv je bio slučaj s brojnim frazeologizmima koje smo do sad opisivali. Tom

prilikom smo objasnili kako to utiče na prenošenje izraza i njihovo očuvanje u govoru, što je karakteristično i za ovaj slučaj.

U svakodnevnoj komunikaciji frazeologizam može biti upućen upravo onome ko veliča nešto što je novo iako još nije provjerio njegove stvarne odlike i vrijednost, ili se može odnositi na neprisutno lice koje je prema nekoj novini zauzelo sličan stav. Ono što je nesumljivo prisutno u oba slučaja je ton zamjerke, kritike zbog prerano iznesenog suda o nečemu što je novo, nepoznato i čija su realne osobine nepoznate. Upravo ovo izraz svrstava u grupu onih sa negativnom emocionalnom obojenošću. Najčešće ovaj izraz upućuju stariji i iskusniji ljudi onima koji su brzopleti u ocjenjivanju bilo čega što je novo.

3.1.19. „Cvrčati ko žmira na žar“

Velika frekventnost upotrebe karakteriše ovaj frazeologizam kojim će najčešće stariji govornici sjevera opisati nekog ko je u nevolji, i neprestano se u toj neprijatnoj situaciji vrpolti, trza, pokušava da se izbori da nešto promijeni, a nemoćan je. Izraz je porijeklom vezan za svakodnevne kućne poslove, tačnije za pravljenje masti, koja je u ranija vremena bila nezobilazna u ishrani. Masnoća prisutna u svinjskom mesu sitnila se u komade i topila na jakoj temperaturi u oveloj posudi, najčešće kazanu, namijenjenom samo za tu svrhu. Posle određenog vremena bi se komadi masnoće jako brzo topili uz prepoznatljiv zvuk koji prati svako topljenje ili prženje na masnoći zagrijanoj na jakoj temperaturi. Taj zvuk narod označava onomatopejskim glagolom cvrčati. Od onog neistopljenog dijela formiraju se mali komadi koji se kasnije, kad se ohlade, koriste kao hrana, kao neka vrsta grickalica ili uz hljeb. Ti komadići u narodu se zovu žmire (žmira u jednini).

Izraz je zasnovan na poređenju, koje je uspostavljeno između čovjeka koji je u bezizlaznoj situaciji i koji je nemoćan pred nevoljom koja ga je zadesila, na jednoj strani, i malenog komadića koji se topi i svakog trena postaje manji u vrelom žaru. Ovim slikovitim poređenjem akcenat se stavlja na bespomoćnost čovjeka koji svakog trena pritisnut nevoljom postaje sve manji i nemoćniji. Glagolom cvrčati se označava stanje čovjeka, iako znamo da je to glagol koji označava promjene koje trpe namirnice u procesu pripreme hrane. Značenje je dakle preneseno iz jedne u drugu oblast. Ovaj prenos značenja ostvaren je metaforičnim putem, što nam pokazuje da je za izuzetnu ekspresivnost ovog izraza „zaslužna“ i metafora, a ne samo pomenuto poređenje i onomatopeja.

U procesu frazeologizacije pošlo se od primarnog značenja bazog izraza do frazeološkog značenja izraza - cvrčati kao žmira na žaru » *mučiti se izuzetno mnogo*, iz čega se vidi da nijedan od članova poređenja nije upotrijebljen u svom osnovnom značenju.

Značenje glagola, koji je prvi član poređenja, nastalo je semantičkom transpozicijom zasnovanom na metafori. Način nastanka jednog proizvoda u ljudskoj ishrani (promjene koje on doživljava u procesu nastanka) prenosi se na oblast ljudi i postaje oznaka trenutnog stanja nelagodnosti i nemoći, koja karakteriše čovjeka u nevolji. U drugom dijelu izraza značenje imenice oslabljeno je do značenja trenutne osobine (stanja) koje se metaforično pripisuje datom licu. Zapostavljeni su oblik, boja i druge odlike pominjanog proizvoda i značenje je suženo na označavanje njegove promjenjivosti oblika, koje je izazvano trenutnim prisustvom toplote. Nijedan od članova izraza nije zadržao svoje primarno značenje, pa izraz s aspekta semantičke transponovanosti frazeoloških komponenata, pripada grupi globalnih frazeologizama.

Frazem ima oblik zavisnosložene rečenice, koja se sastoji od nezavisne koja je na prvom mjestu i zavisne, koja je u obliku skraćene poredbene rečenice. Prva je rečenica iskazana glagolskim predikatom (cvrči- prezentom glagola), koji se pripisuje subjektu koji nije iskazan, ali se iz konteksta lako otkriva. To je, zapravo, lice na koje se dati izraz odnosi. U drugoj rečenici funkciju gramatičkog subjekta ima imenica u nominativu (žmira), dok predikat nije iskazan, ali se podrazumijeva (cvrči kao što cvrči žmira na žaru). Predložko-akuzativna konstrukcija na žar upotrijebljena je u funkciji priloške odredbe za mjesto. U standardnom književnom jeziku upotrebljava se predložko-lokativna konstrukcija (na žaru), ali mi izraz navodimo u autentičnom (dijalekatskom) obliku u kom smo ga zabilježili u razgovornom stilu sjevera, za koji je ovakva upotreba akuzativa karakteristična.

Upotrebu ovog frazeologizma u govoru najčešće prati podsmjeh, zajedljivost i naslada bez obzira na to da li se on odnosi na lice kome se obraćamo ili na treće neprisutno lice. Ovo izraz svratava u grupu onih s negativnom emotivnom konotacijom.

3.2. Frazeologizmi u obliku sintagme

Ovaj tip frazeologizma odlikuje brojnost i frekventnost u svakodnevnoj privatnoj komunikaciji govornika sjevera Crne Gore. Ove frazeološke jedinice podrazumijevaju postojanje veze između više riječi. Pri tome moramo naglasiti da ovakvi izrazi podrazumijevaju postojanje najmanje dvije punoznačne, samostalne riječi, uz prisustvo pomoćnih riječi ili bez njih. Među članovima u okviru ovakvih frazeologizama moguće je ostvarivanje različitih sintaksičkih veza, a prema tim sintaksičkim vezama frazeologizme je moguće svrstati u dvije grupe: a) nezavisni sintagmatski tip i b) zavisni sintagnatski tip.

O svemu tome opširnije je bilo riječi u prvom dijelu ovog rada. Mi smo se iz razloga, koji su već navedeni, odlučili da detaljnije opišemo neke od izraza iz prikupljene građe koji pripadaju ovom frazeološkom tipu..

a) Nezavisni sintagmatski tip frazeologizma, kao što je već navedeno, podrazumijeva da njegove sastavnice stoje u gramatičkom odnosu nezavisnosti, i ovom tipu izraza pripadaju oni koji se sastoje od dvije samostalne riječi koje pripadaju istoj vrsti riječi. Veza među sastavnicama je iskazana sastavnim veznicima *i, ili, pa, te, ni, niti* ili rastavnim veznikom *ili*. Na temelju prikupljene frazeološke građe u okviru pomenute govorne oblasti, može se reći da je nezavisni sintagmatski tip frazeologizama obilježen manjom brojnošću primjera u odnosu na zavisni sintagmatski tip. Mi ćemo posebnu pažnju u ovom dijelu rada posvetiti jednom broju ovih frazeologizama.

3.2.1. „Ni lovno, ni torni“⁴⁵

Ovo je jedan od izraza koji će stanovnici sjevera (posebno oni starije dobi) upotrijebiti kad žele da okarakterišu neku osobu (ili više njih) u negativnom smislu. Izraz je porijeklom vezan za životinjski svijet, tačnije za psa. Bazni nefrazeološki izraz odnosi se na psa, koji nije dobar ni da čuva stoku (koja je ljeti smještena u torovima), a nije ni okretan i umješan u lovu na divlje životinje. Onaj pas koji je odan i spretan u paženju stoke zove se torni pas - tornjak, a onaj koji je umješan u lovu u narodu se zove lovački ili lovni. Ove dvije oblasti u kojima se pas može pokazati kao vrijedan međusobno su potpuno različite po načinu na koji pas pokazuje svoje kvalitete i po cilju koji se želi ostvariti.

U prvom slučaju pas boravi u blizini mjesta gdje živi njegov gazda i čuva kućne vrijednosti od upada sa strane, a u drugom slučaju on sa gazdom napušta „svoju“ teritoriju i odlazi u šumu, zalazi na teritoriju divljih životinja s namjerom da on napadne. Obje umješnosti psa su veoma cijenjene u narodu- dobar torni pas se cijeni zbog koristi, jer štiti stoku od plijenjenja koje najčešće pokušava izvršiti vuk, a lovni pas je na velikoj cijeni kod onih kojima je lov omiljeni hobi. Pas koji nije dobar ni u jednoj ni u drugoj oblasti smatra se bezvrijednim na selu.

Značenje izraza trpi izmjene na taj način što se prenosi iz oblasti u kojoj označava osobine životinja u oblast u kojoj označava odlike čovjeka. Taj prenos je ostvaren metaforom koja je u osnovi frazeologizacionog procesa, pri čemu su date osobine označene

⁴⁵ *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, knjiga šesta (S-Š), Novi Sad, 1976, 243. (Torni – koji se odnosi na tor, koji pripada toru)

konstituentima potpuno suprotnog značenja, što znači da je frazeološko značenje motivisano i prisutnom antitezom. Novo frazeološko značenje izraza bilo bi *ništavna, bezvrijedna osoba*, iz čega se vidi da se njime označavaju karakterne osobine čovjeka. Ni jedan od članova izraza ne zadržava svoje osnovno značenje, što čini da, s aspekta semantičke transponovanosti članova, ovaj izraz svrstavamo u globalne frazeologizme.

Sa strukturnog aspekta izraz ima oblik nezavisne sintagme, koja se sastoji od dva pridjeva, koji se ne ponašaju kao pravi, već kao poimeničeni pridjevi, uz koje nije neophodno da se upotrijebi imenica. Pridjevi su upotrijebljeni u srednjem a ne u muškom rodu, iako se uz njih podrazumijeva imenica pas. Razlog upotrebe srednjeg roda pridjeva nalazi se izvan jezičke ravni i leži u navici našeg naroda da pripadnike muškog pola (a nekad i ženskog) karakteriše oblicima srednjeg roda onda kad ih želi omalovažiti. Često ćete kod govornika sjevera čuti rečenice kao što je ova: “Ono Marka blesavo je juče dolazilo.” Vidimo da su ovdje i zamjenica i pridjev uz imenicu upotrijebljeni u srednjem umjesto u muškom rodu iz već navedenih razloga. Ovo se odražava i na semantičku stranu izraza jer se ovim negativne osobine nekog čovjeka još više potenciraju. Nezavisni članovi sintagme povezani su sastavnim veznikom ni.

O osobi koja se frazeologizmom opisuje ima se negativno mišljenje. Veoma često govornik smatra da neko takav i ne zaslužuje da se opisuje sa više riječi izuzev dvije koje čine sintagmu upečatljivog značenja i izrazite efektivnosti. Ovaj frazem najčešće prati razočaranost činjenicom da je pomenuta osoba tako bezvrijedna, ukoliko se odnosi na treće neprisutno lice koje je predmet razgovora. Ako se ovaj frazeologizam kome direktno upućuje, onda je najčešće praćen ponižavajućim tonom. Izraz, dakle pripada grupi onih koje karakteriše negativna emotivna obojenost.

3.2.2. „Vedriti i oblačiti“

Ovaj frazem je svojim porijeklom vezan za čovjekovo okruženje, tačnije za atmosferske prilike, koje su raznolike i promjenljive, ali za oblast čovjekovog vjerovanje u postojanje neke „više sile“. Iako je nauka dokazala uzroke promjenljivosti atmosferskih prilika, u narodu se ipak očuvalo vjerovanje da na njihovu promjenljivost utiče neka druga „viša sila“, i da samo ona odlučuje kakve će nas vremenske prilike pratiti. Vremenom se izraz počeo koristio kao frazeologizam kojim se nekoj osobi pripisuje velika moć i vlast, moć da samostalno i bez ičijeg uticaja upravlja čime ili da odlučuje u vezi sa nečim.

Bazna nefrazeološka sintagma označava neprikosnovenu moć vladanja vremenskim prilikama, koja je karakteristična za tu svevišnju silu. Procesom frazeologizacije ova sintagma

postaje oznaka za osobu koju karakteriše moć vladanja u bilo kojoj životnoj oblasti. To je omogućeno metaforom, kojom je ostvaren prenos značenja iz jedne, za čovjeka uzvišene oblasti, u drugu, ljudsku, čulima spoznatljivu. Rijetki su slučajevi da se u govoru našeg kraja osobine te „više sile“, pripisuju čovjeku, pa ovaj izraz karakteriše izuzetna neobičnost, koja je uz metaforu i kontrast (vedriti - oblačiti) još jedan od izvora njegove ekspresivnosti. Novo frazeološko značenje bilo bi **imati moć odlučivanja, upravljati čime neprikosnovenom, imati moć vladanja čime**. Nijedan od članova izraza nije zadržao svoje primarno, osnovno značenje, već zbir njihovih novih značenja čini značenje frazeologizma. Izraz, dakle, s aspekta semantičke transponovanosti članova pripada grupi globalnih frazeologizama.

Sa strukturnog aspekta frazeologizam ima oblik nezavisne sintagme, koju čine dva glagola povezana sastavnim veznikom. Ova dva glagola po svom značenju čine antonijski par (vedriti-oblačiti), i veoma uspješno prikazuju promjenljivost vremenskih prilika. Frazem u govoru ne prati ni kritika, ni zajedljivost, ali ni neki ton koji veliča nekog kome se izraz pripisuje, već njime kao da se samo iznosi konstatacija da neko ima neograničenu moć. Stoga, izraz pripada grupi neutralnih, s aspekta emotivne obojenosti.

b) Frazeologizme zavisnog sintagmatskog tipa karakteriše postojanje dvije ili više samostalnih riječi, od koji je jedna upravna, a ostale imaju funkciju njenog odevijanja ili dopunjavanja. Frazeologizmi ove grupe veoma su prisutni u svakodnevnoj komunikaciji govornika sjevera Crne Gore, a od velikog broja zabilježenih primjera mi ćemo ovdje opisati neke koji su se istakli svojom slikovitošću i frekventnošću upotrebe.

3.2.3. „Klimati glavom“

Ovaj izraz će u svom govoru upotrijebiti veliki broj govornika pomenute oblasti kad žele da iskažu prihvatanje čega što je neko predložio, odobravanje nekog stava. Veoma često ovaj izraz znači da je neko nešto nerado prihvatio, da se sa nečim miri iz nužnosti, teška srca. Značenje izraza rezultat je semantičke transpozicije nefrazeološke sintagme. Dakle, sintagma kojom se opisuje motorna aktivnost u jednom momentu izgubila je direktan odnos sa ovim svojim predmetom nominacije i ostvarila relaciju sa svojim novim sadržajem – psihičkom reakcijom koju označava. Izraz je ostvaren metonimijskim prenosom značenja sa jednog pojma na drugi, a sam prenos značenja zasnovan je na predmetno-logičkoj povezanosti denotata.

Po svom porijeklu izraz je vezan za čovjekov svakodnevni život i aktivnosti, a sa aspekta semantičke transponovanosti spada u globalne frazeologizme jer je svaki dio ovog izraza izgubio vezu sa osnovnim značenjem, što znači da sve njegova komponenta u zbiru

ostvaruju novo, frazeološko značenje. Zamjena bilo kog dijela izraza nekom drugom jezičkom jedinicom dovela bi do potpunog narušavanja semantičke ravni frazeologizma.

Sa strukturnog aspekta posmatrano izraz predstavlja sintagmu zavisnog tipa, koja se sastoji od dvije komponente (glagola i imenice), u kojoj je glavna, sintaksički noseća komponenta, glagol, a dopuna glagolu je imenica u instrumentalu bez predloga. Upotrijebljen u rečenici ovaj frazeologizam ima funkciju predikata. U svakodnevnoj komunikaciji frazeologizam ne prati prisustvo ni pozitivnih, ni negativnih osjećanja, izuzev osjećanja sažaljenja, u onim slučajevima kad izraz označava da je neko bio primoran da na nešto pristane, odnosno da to čini bez volje. Imajući ovo u vidu, možemo reći da po emotivnoj obojenosti pripada grupi neutralnih izraza

3.3. Frazeologizmi u obliku fonetske riječi

3.3.1. „Među rogove“

Ova predložko-padežna frazeološka konstrukcija veoma često se čuje u govoru stanovnika sjevera, i frekventnija je u govoru muškog dijela populacije, a posebno je karakteristična za govornike starije dobi. Ovaj izraz se upotrebljava kao glagolska odredba za mjesto uz glagole udariti, zveknuti, lupiti (udariti koga *među rogove*), a ima značenje *pravo/tačno u glavu*. Jasno je da se ova konstrukcija u bukvalnom značenju ne može vezati za čovjeka, već je vezana za životinje i to one koje imaju rogove. Iako zvuči brutalno, takav udarac (pomoću alatke koja je za to bila namijenjena) koristio se dugo vremena za obaranje životinje (najčešće domaće), koja je predviđena za klanje (kako bi se njeno meso kasnije koristilo u isharani). Taj je udarac morao biti precizan (pravo među rogove), jer inače ne bi doveo do željenog ishoda.

Vidimo da je frazeologizam porijeklom vezan za životinjski svijet. Vremenom se izraz koji označava dio životinjskog tijela počeo koristiti kao oznaka za dio ljudskog tijela. Ovaj prenos značenja iz jedne oblasti u drugu ostvaren je metonimijom na osnovu sličnosti (čovjeka i životinje) u položaju jednog dijela tijela i ishoda koji bi se udarcem na to mjesto ostvario. Nijedan od članova izraza- ni predlog među (iako ima samo poziciono značenje), a ni imenica rogove (koja je jedina punoznačna riječ izraza) ne zadržavaju svoje osnovno značenje, već zajedno sačinjavaju novo frazeološko značenje izraza. Iz tog razloga ovaj izraz svrstavamo u grupu globalnih frazeologizama.

Ovaj se frazeologizam najčešće koristi kad se opisuje neki fizički obračun, pa se želi naglasiti nečija preciznost udarca (u glavu protivnika), ali i efektnost koja se postigla takvim

udarcem. Time se naglašava superiornost onoga koji je taj udarac zadao u odnosu na njegovog saučesnika u borbi. Ovakav stav najčešće afirmišu oni koji su na strani onoga ko zadaje takav udarac, i veoma često daju komentar u vidu ovog frazeologizma uz veliku dozu naslade što neko trpi fizički poraz. U govornim situacijama kad je prisutan ovakav ton, izraz svrstavamo u grupu onih sa negativnom emotivnom obojenošću. A, kad se izraz upotrijebi samo iz razloga da se što preciznije opiše data situacija, tad ga ubrajamo neutralne frazeologizme.

3.3.2. „Ni za lijek“

Ovaj će frazem upotrijebiti stanovnici sjevera Crne Gore u situaciji kad žele iskazati nedostatak, zapravo nepostojanje, potpuno odsustvo nečega. Najčešće se izraz odnosi na nedostatak namirnica, pića ili kakve materija koja služi u svrhe održavanja kuće, ili uopšte bilo kakvu potrošnu robu. Frazeološko značenje izraza je *ni malo*, a u rečenici najčešće ima funkciju glagolske odredbe za mjeru ili količinu nečega. Izraz ima oblik veznik + predlog +menica, a jedina punoznačna riječ je imenica lijek.

Ova imenica sa predlogom „za“ najčešće označava supstancu namijenjenu liječenju. Iako nešto što je namijenjeno liječenju može imati razne osobine, ovdje je predmetno značenje imenice (odnosno predložko imeničke veze) svedeno na značenje osobine i to ne one koja se smatra dominantnom. Po važnosti osobina pomenute imenice na prvom mjestu bi bila njena koristnost, potom efektnost, blagotvornost, a tek onda činjenica da je lijek najčešće male zapremine. Vjerovatno je veličina- zapremina lijeka osobina koja je već na prvi pogled najlakše uočljiva i možda je upravo to razlog zašto je značenje svedeno na nju. Na taj način se osnovno značenje imenice zamjenjuje novim (užim) i taj proces čini osnovu frazeologizacije.

Frazeologizam je porijeklom vezan za jednu oblast ljudskog života- medicinu (liječenje), a svojim novim značenjem on postaje oznaka za količinu nečega u svim oblastima ljudskog života. Izraz u govoru ne prati ni pozitivan ni negativan ton, tako da ga možemo svrstati u grupu onih koje karakteriše neutralna emotivna obojenost.

4. RJEČNIK SOMATSKIH FRAZEOLOGIZAMA

4.1. Osnovne napomene o rječniku

Rječnik koji slijedi predstavlja tematski frazeološki rječnik u čiji sastav su ušli frazeološki izrazi koji u svom sastavu imaju jezičku jedinicu koja imenuje neki dio ljudskog tijela, takozvani somatski frazeologizmi. Ova grupa frazeologizama je brojna i frekventna u govoru stanovnika sjevera Crne Gore. Pored brojnosti i frekventnosti ove frazeme odlikuje i izuzetna ekspresivnost, kao i raznolikost značenja. Ovi frazeologizmi pokazuju emocionalne i mentalne postupke ljudi koji odražavaju ljudske stavove prema unutarnjem čovjekovom svijetu i posebno ističu tradicionalnu simboliku pojedinih dijelova ljudskog tijela. Po svim pobrojanim osobinama somatski frazeologizmi u razgovornom stilu se izdvajaju iz prikupljene frazeološke građe i zato smo odlučili da upravo njih predstavimo u ovom dijelu rada.

Frazeologizmi su dio prikupljene frazeološke građe karakteristične za razgovorni stil, pa su u rječniku, pored standardnojezičkih frazeoloških jedinica, mjesto našli i žargonski i dijalekatski frazeologizmi. U raspoređivanju građe, rukovali smo se morfološkim i semantičkim momentima. U odabiru frazeološke sastavnice za odrednicu izraza prvenstvo je dato imenicama, i to, ako ih ima više, odrednicu predstavlja prva u linearnom poretku. U najvećem broju primjera imali smo slučaj da se morfološki i semantički momenat poklapaju, pa su za odrednice odabrane imenice kojima se imenuju dijelovi ljudskog tijela, a te riječi najčešće nose najveći dio frazeološke semantike. S obzirom na to da su navedeni frazemi zabilježeni u okviru svakodnevne neformalne komunikacije, oni će u rječniku biti navedeni u obliku kako su zabilježeni, što znači da će biti odstupanja od gramatičke pravilnosti, koja karakteriše standardni jezik. To su u govornoj varijanti najčešće odstupanja koja se odnose na kako na fonetski, tako i na morfološki i sintaksički nivo izraza.

Odrednice su abecedno raspoređene i date su velikim boldiranim slovima. Ispod njih slijede frazeološki izrazi napisani malim boldiranim slovima, koji su dati po abecednom redu prve sastavnice. Riječi koje se smatraju tzv. obaveznim sintaksičkim okruženjem u kojem dati izraz ostvaruje svoje značenje date su običnim kurzivnim (italik) slovima. Glagoli kao komponente frazema navođeni su u infinitivu, ili ako to oblik frazema nalaže u imperfektivnom i perfektivnom obliku, ili (kod nekih frazema) samo u onom obliku u kojem se upotrebljavaju. Padežnim oblicima zamjenica *neko* i *nešto* ukazuje se na frazeološku rekaciju i oni su dati italik slovima.

Tumačenja frazeologizama data su neboldiranim malim slovima. Za označavanje više sličnih značenja jednog frazema koristi se zarez, dok se postojanje više različitih značenja jednog frazeologizma označava upotrebom tačke i zareza. Tumačenje datog frazeologizma praćeno je primjerom, zabilježenim iz određene govorne situacije. Nekađ je to samo jedna rećenica sa frazeologizmom (koji je dat boldiranim malim slovima), nekađ duži rećenićni niz, u zavisnosti od toga koliko je širi govorni kontekst znaćajan za semantićku realizaciju frazeologizma.

U oblim zagradađma date su varijante koje ne utiću na frazeološko znaćenje izraza, dok su u okviru izlomljenih zagrada navedeni fakultativni djelovi frazema. S obzirom na to da somatske frazeologizme razgovornog stila sjevera Crne Gore odlikuju različite stilske osobine kao što su: grubost, šaljivost i ironićnost te smo osobine istakli skraćenicama u zagradi. Na primjer:

dobiti nogu u tur (grub.)

za konjski nokat i magareće uši (šalj.)

neće crijeva izaći *nekom* (iron.)

I dijalekatski frazeologizmi naznaćeni su na isti naćin, na primjer:

pećen obraz (dijal.)

B

BRADA

bradu još ne brije

mlad, izuzetno mlad (mladić)

(**Bradu još ne brije**, nema preko šesnaes' godina, a došlo sa mnom, starim, da se raspravlja.)

gladiti (trljati) bradu

biti zadovoljan (čime), uživati

(Završio je obračun, sredio papire i sad **gladi bradu** u hladovini, može mu se.)

obrisati bradu *od nečega*

lišiti se nečega, ne dobiti nešto

(**Obriši bradu** od ljetovanja, otkazali su nam posao juče.)

omastiti (omrsiti) bradu

ostvariti veću materjalnu dobit, okoristiti se

(Taj u svakom posliću **omrsi bradu** i to bez mnogo truda.)

pljunuti u bradu *nekome*

osramotiti nekoga, poniziti ga

(**Pljunuo mu je u bradu** pred svima kad je rekao za njegove laži i podmetanja drugima.)

<sebi> u bradu govoriti

tiho (nerazgovjetno) govoriti

(Koliko god se ja trudio, nečujem je i ne shvatan, vazda nesto **sebi u bradu govori**.)

sijeda (bijela) brada

starac, stara osoba vrijedna poštovanja, starost

(I nije te stid te **sijede brade**, nego i ti prepisuješ.)

BRK

dok brk štrči *nekom*

dok je živ

(Ne bojim se ja za njih, **dok** Milonji **brk štrči**, on ih izdžava, džabaljebaroše.)

gladiti (trljati) brk (brke, brkove)

ispoljavati zadovoljstvo, biti veoma zadovoljan, uživati

(Sad može da **gladi brkove**, kuća mu je baš fina ispala.)

objesiti brk (brke, brkove)

biti vidno neraspoložen, pokunjiti se, rastužiti se

(**Objesio je** danas **brkove**, ni riječi ne progovara, a juče se snosit nije mogao, vikao je ko da je svijet osvojio.)

omastiti brk (brke, brkove, mustaće)

imati od čega veliku korist, okoristiti se

(On u tome nije **omastio brk**, ali drugi su se fino ofajdili.)

podmazati (podmazivati) brkove *nekom*

podmititi (podmićivati) ga

(Ih, lako mu je da se hvali nagradom, kad **je** predsjedniku komisije **podmazao brkove**.)

reći (skresati) nekome nešto brk u brk

reći kome što direktno, otvoreno, bez ustezanja

(Ispravan čovjek, pa im sve **brk u brk reče**, ko očenaš, a oni ni da zinu.)

smijati se nekome ispod brka (brkova)

smijati se krišom, podmuklo kome

(Nisu smjeli javno, ali **su mu se ispod brkova smijali** svaki dan, kad ga je ta muka snašla.)

smije se nekome brk (brkovi)

radostan je, raduje se, ispoljava zadovoljstvo

(Sigurno si dobro prošao, **smije ti se brk**.)

BUBREG

kao bubreg u loju živjeti (biti)

veoma dobro, odlično, u izobilju živjeti (biti)

(Ona uživa, **ko bubreg u loju živi**, sve joj ugađaju, a vi pametujte, pa ćemo videt kako ćete proć.)

odbiti (odvaliti) nekome bubrege

surovo pretući koga

(Može on da priča šta hoće, ali navijači **su mu odvalili bubrege**, ne znam kako se uopšte oporavio, cio je bio u modrice.)

C

CRIJEVO

crijeva se nekome prevrću (miješaju, mrse)

veoma je gladan, osjeća tegobe zbog silne gladi

(Uh, postavlja sto, **crijeva mi se prevrću**, od jutros nisam ništa jeo.)

neće crijeva izaći nekom (iron.)

nije u pitanju ozbiljna povreda, nije ništa ozbiljno (o fizičkoj povredi)

(Ada, nije to neka rana, **neće ti crijeva izaći**, ajde ustaj.)

prosuti crijeva nekom

ubiti ga

(Super se to završilo, kad mu on **nije crijeva prosuo**, treba da su srećni.)

vezani kao/ko crijeva

neraskidivo vezani, jako bliski

(A, ne mogu one ni do na pijac jedna bez druge, **vezane su ko crijeva**.)

Č

ČELO

čelo u čelo

direktno, neposredno (se sresti ili vidjeti sa kime)

(Sreli su se **čelo u čelo** i konačno raspravili.)

doći na čelo (biti na čelu)

preuzeti vođstvo, rukovoditi čime

(Ubrzo on **dode na čelo** tog pogona i nastala pometnja.)

lupati / lupiti se po čelu

kajati se, zapanjiti se, sam se sebi čuditi

(**Lupa se on po čelu** kako to nije predvidio, ali sad mu je sve uzalud.)

na čelu piše (zapisano je) *nekom*

ne može se sakriti, očigledno je

(**Na čelu** joj **piše** da je srećna, nema dileme.)

namrštit (natuštit, smrknuti) čelo

zabrinuti se, postati neraspoložen, postati zlovoljan

(**Natuštila je čelo** zbog jedinice, samo što ne zaplače)

ne piše na čelo *nekome*

ne vidi se, nije očigledno, ne zna se

(Kako sam mogao da znam da je ta žena lopov, **ne piše** joj **na čelo**.)

pečeno (tvrdo) čelo

hrabar (neustrašiv, prkosan) čovjek

(On je **pečelo čelo** kad se usudio direktoru usprotiviti.)

čelom o ledinu *udariti*

nastradati, doživjeti težak ishod neke situacije

(**Udario je čelom u ledinu** posle očeve smrti, ne znam kako će otplatiti te dugove.)

uzdignuta čela

gordo, ponosno

(Može da ide **uzdignuta čela**, deca su mu najbolja, za primjer drugima.)

vedra čela

bezbrižno, rasterećeno

(Položila ispite i sad **vedra čela** šetka i obilazi butike.)

D

DLAN

čitati s dlana

gatati posmatrajući linije na dlanu

(Ti mi sve reče kako će se desiti, ko da si mi **čitala s dlana**.)

donijeti (donositi) na dlan *nekom nešto*

na gotovo, bez njegovog truda

(Vala su tu decu razmazili, čitav im život sve **na dlan donose**.)

imati nekoga / nešto na dlanu

biti siguran u uspjeh (vezan za nešto ili nekog)

(**Ima** Nole tu pobjedu **na dlanu**, siguran sam da će i ovoga oduvati.)

gledati, pogledati u dlan *nekom*

proricati mu sudbinu, gatati

(**Pogleda** mi neka baba juče **u dlan** i reče da me čeka dobitak. Vidjećemo.)

jasno kao / ko na dlanu

savim jasno, bez dvoumljenja

(**Jasno je ko na dlanu** da nećemo ni ove godine na more. Mora da se radi.)

kao dlan

potpuno, sasvim ravno

(Ta poljana je **ko dlan**, a blizu puta, prelijepo im je tu za kuću.)

kao / ko da je na dlanu

potpuno vidljivo, sasvim jasno

(Vidimo **ko da je na dlanu**, odlučila je da ne dođe, nema dvoumljenja.)

ko dlan o dlan *završiti, obaviti nešto*

lako, bez muke, jednostavno

(Za čas posla ti ona to i razvije i ispeče, **ko dlan o dlan**.)

kazivati iz dlana

proricati gatanjem

(On tvrdi da su mu mnogi **kazivali iz dlana**, ali da niko ne pogađa ko ova žena.)

koliko bi (dok bi, dok, koliko udariš, kao) dlanom o dlan

veoma kratko, veoma brzo

(**Dok dlanom o dlan udariš** ona je već nestala, brza je ko munja.)

opljunuti dlanove

svojski se latiti posla

(Oni **opljunuše dlanove** i krećenje je brzo odmicalo. Do sumraka sve završiše.)

poljubiti se u dlan

biti srećan, zadovoljan

(Treba da se **poljubi u dlan**, njen sin nije onakvu devojkicu zasluživao.)

sa svoja dva dlana (svojim dlanovima)

sopstvenim radom, svojim trudom i zaslugama

(Sve je sirotica **sa svoja dva dlana** stvorila, pošteno i uporno.)

DROB

drob se prevrće (pretura) nekom

muka mu je, osjeća stomačne tegobe

(Loše ona podnosi vožnju, i pri najkraćem putovanju **drob** joj **se prevrće**.)

iščupati (izvaditi) drob nekom

nanijeti kome izuzetno jak bol

(Sin ju je napustio u starosti. Posle svega što je proživjela, tim odlaskom, joj **je drob iščupao**.)

prosuti drob nekom

lišiti ga života raporivši mu stomak

(Dobro je prošao, kad mu **nisu prosuli drob**. Njima ko padne šaka, ne pretiječe.)

vući se ko prosut drob

ići lijeno, sporo

(Mrdni jedna, **šta se vučeš ko prosut drob**.)

G

GLAVA

bez glave i repa

nejasno, bez reda, zbrkano

(Zbrzao je nešto **bez glave i repa** i niko ga nije shvatio.)

bistra (pametna) glava

pametna, inteligentna, mudra osoba

(Bila je **bistra glava** od malih dana. Znalo se da će od nje bit' nešto.)

birane glave

posebno istaknute ličnosti, ljudi koji su prvaci u nečemu

(U mornaricu su u to vrijeme mogle samo **birane glave**, a ne svakakve ništarije.)

biti (visiti, stajati) nekome nad glavom

nadgledati koga uporno, dosađivati mu svojim prisustvom

(**Visio** im **je nad glavama** čitavo radno vrijeme, bio je najomraženiji poslovođa među radnicima.)

biti (doći, popeti se) nekome navrh glave

dosaditi kome, dozlogrditi

(**Popeli su se** dedu **navrh glave** sa pitanjem kad će penzija.)

biti tvrde glave

biti tvrdoglav, nepopustljiv

(**Bio je tvrde glave**. Što zacrta, to ostvari i tačka.)

biti udaren u glavu

biti lud, luckast

(Znali smo **da je bio udaren u glavu**. Niko pametan ne bi nikad tolike kredite dizao.)

boli glava

izvanredno, odlično, divno, viskokog kvaliteta ili vrijednosti

(Pjesma je **boli glava**. Odavno šta bolje nisam čula.)

bos po glavi

ćelav

(Jes' malo **bos po glavi**, ali je zgodan.)

bukova glava

izuzetno tvrdoglav, nepopustljiv; glup

(I juče je pokazao da je **bukova glava**, po onoj hladnoći, pored svih upozorenja otišao je sam u planinu.)

dati glavu

biti potpuno siguran u nešto; ubjedljivo i sigurno garantovati; poginuti

(**Glavu dajem** da vas je opet prevario.)

(**Glavu dade** ni za šta.)

dići glavu

uobraziti se; ne predati usled nekih teških okolnosti

(Čim su se dokopali para, **digli su glavu**, a znamo ko su juče bili.)

dignute (uzdignute) glave

ponosno, gordo

(Idu **uzdignute glave** ko da su najviđeniji u selu.)

dobiti po glavi (dobiti po glavi stanovnika (šalj.))

dobiti batine, biti istučen

(**Dobio je po glavi stanovnika.** Neka je, nije mu nužda bilo da krade.)

doći nekome glave

upropastiti koga, uništiti ga; ubiti ga

(Kockanje će mu **doći glave**, ali on to neće da shvati.)

čuvati (sačuvati, spasiti) <živu> glavu

paziti se, spasiti se, sačuvati život, preživjeti

(Ma, samo kad **su glavu spasili**, za stvari nije ni bitno. Kupiće se nove.)

čuvati (sačuvati) glavu nekom

paziti (štititi) nekoga, spasiti ga

(Uzalud mu **je brat čuvao glavu** godinama. Umiješao se u prljave radnje i središe ga.)

doći nekome u glavu

sjetiti se čega, shvatiti

(Sad kad su godine prošle, **došlo mu je u glavu** da ga je samo ona voljela. Kasno se sjetio.)

doći nekome glave

stajati ga života, lišiti ga života

(Neće mu valjda to malo provoda **doći glave** i tako ga skupo koštati.)

dok je glava (glave) na ramenu (ramenima) nekom

dok je neko živ

(**Dok mu je glava na ramenima**, on će pomagat' toj siročadi. To je bratu obećao.)

držati (imati) nekoga / nešto u glavi

misлити na koga/na što

(**Držao je on dugo u glavi** to obećanje koje joj je dao, ali ko zna će je ona danas)

dunuti nekome u glavu

iznenada smisliti neko rješenje; iznenada se kome pojavila neka interesantna ili korisna ideja ili misao

(**Dunulo mu u glavu** da se ženi, tako, preko noći. Svi su se iznenadili.)

evo glave

izraz sigurnog stava vezanog za neku situaciju: sasvim sigurno, tvrdim (garantujem) životom

(Doći će on sutra da te pita da opet kod njih radiš. **Evo glave** da će bit' tako. Videćeš.)

glava će otići nekome

nastradaće, izgubiće život, biće ubijen

(**Glava će mu otići**, nastavi li ovako da se igra s nečijim detetom.)

glava hoće da pukne (prsne) nekome

izuzetno nervozan, preopterećen brigama

(Računi, ispti, bolesni roditelji...sve se to nagomilalo. **Glava 'oće da mi pukne** ovih dana.)

glava je nekome u pitanju

život mu je ugrožen

(**Glava mu je u pitanju**, pa ili pomozite sad ili ćutite zauvijek.)

glava je nekome u torbi

izlaže se životnoj opasnosti, životno je ugrožen

(**Glava mu je u torbi.** U tom rudniku hodnici su loše obezbijeđeni, ali on mora da radi.)

glava kuće (porodice)

starješina, domaćin

(Dok je on bio **glava kuće**, bar ljeba nije manjkalo.)

glava neće zaboljeti nekoga

neće imati nikakvih posledica, briga

(Slobodno preuzmi taj posao. **Neće te glava zaboljeti**, sigurni su to platiše.)

glavom bez obzira

otići, pobjeći, odjuriti bez plana, panično, brzo, bez razmišljanja

(Otišli su **glavom bez obzira**, ni telefone ne uzeše, samo da ih Tomo tu ne nađe.)

glavom i bradom

lično

(Ja sam kod njega **glavom i bradom** bio i svojim ušima čuo šta planiraju.)

glavu za glavu

zamijeniti jedno za drugo (kao oblik trgovine, razmjene robe sličnih vrijednosti)

(**Glavu za glavu** su zamijenili, nije bilo cjenkanja, niti je ko kome pridavao para.)

hvatati se za glavu

biti jako zabrinut, biti očajan zbog nagomilanih problema ili neizvjesnosti ishoda neke situacije

(**Hvataće se on za glavu** kad mu djeca odrastu, a ništa im stvorio nije. A, sad nek šetaju, neće još dugo.

ići (htjeti) glavom kroz zid

tvrdoglavo se držati svoje namjere da se nešto učini makar i po cijenu lošeg, opasnog ishoda (izlažući se riziku.)

(Svi su ga ubjeđivali da ne rizikuje s kupovinom tog stana, jer će mu pasti vrijednost, ali on **je išao glavom kroz zid.**)

igrati (šaliti se) glavom

rizikovati svoj život nepromišljenim postupcima, zanemarujući moguće posljedice

(Ne **igraj se glavom**, kaži im istinu i prekini svaki kontakt. Opasni su to ljudi.)

imati nešto <malo više> u glavi

biti pametan, mudar,

(Mislila sam da **ima nešto u glavi** i da neće napraviti takvu grešku.)

izbiti (izbaciti) nekome što iz glave

učiniti da neko prestane da misli o nekome ili nečemu

(**Izbiće** njoj **otac iz glave** ove ludorije, samo dok je dočepa.)

izgubiti glavu

zbuniti se, pogubiti se, izgubiti kontrolu; jako se zaljubiti, poginuti

(**Izgubila je glavu**, ko da joj je petnaest godina. Zaljubljena je ko nikad. Ne zna ni đe se nalazi.)

iznijeti (izvući) <živu (čitavu)> glavu

spasiti se, spasiti svoj život, ne poginuti, ostati živ

(Jedva **je živu glavu izvukao**, a oni još za pare pitaju.)

iz svoje glave govoriti, pričati, reći

iznijeti svoj lični stav, bez uticaja drugih

(Ona o svemu govori **iz svoje glave**. Ne sluša ti ona puno šta drugi o tome misle.)

jedna glava, devet (sto, stotinu, hiljadu) jezika

neko mnogo, preglasno priča (psuje)

(Kad je pukla da vrišti, do grada si je mogao čut', **jedna glava, hiljadu jezika.**)

juriti, bježati kao bez glave

bježati veoma brzo, smeteno, u panici

(**Bježali su ko bez glave.** Isto ko da su padale bombe, a ne kiša.)

kako glava zna uraditi nešto

obavezno uraditi

(To do jutra moraš **kako** ti **glava zna** pročitati. Sjutra skripta Danki treba.)

kao bez glave biti

biti rasijan, smeten

(Ja ga ne mogu prepoznat, uvijek je bio pribran, a sad **je** nešto **ko bez glave.**)

klimati glavom

pristajati, odobravati, potvrđivati

(On ti se tu ništa i ne pita, samo **klima glavom** i ćuti o čemu god da je riječ.)

klimnuti glavom

pozdraviti nekoga

(Nije mu se nikad obratila, samo **bi** u prolazu **klimnula glavom** i to je sve.)

kobiti (iskobiti) glavu nekome

slutiti (doslutiti), prizivati (prizvati) kome smrt

(**Iskobiće glavu** onome detetu, koliko su za parama zinuli.)

kopati po glavi

razmišljati, uporno tragati za rješenjem nekog problema, pokušavati sjetiti se

(Nema šanse da se sjetim, satima **sam kopala po glavi** i ništa, ne ide.)

koštati (stajati) nekoga glave

učiniti da neko strada (izgubi život), svojim postupcima doprinijeti da neko strada

(**Košatala su ga glave** njegova skitanja i vjerovanje svakome. Tako to biva.)

lišiti nekoga glave

ubiti koga, lišiti ga života

(Ona **bi** ga **lišila glave**, samo njoj da je dobro.)

lupati (biti, udarati) glavom o zid

tvrdoglavo insistirati na čemu, biti krajnje uporan u namjeri da nešto ostvari (makar i na silu i na svoju štetu); kajati se zbog nepromišljenog postupka (postupaka)

(Neka je, neka **bije glavom o zid**, uzalud je pričati kad ona odluči.)

(Sad on **bije glavom o zid**, ali nema nazad, bogatstvo je nestalo.)

mrtve glave biti

biti jako tužan, razočaran

(Ona ti **je mrtve glave** što je nisu na svadbu pozvali. Ko da je to toliko važno.)

mućnuti glavom

pokušati naći rješenje, bolje razmisliti

(**Mućni glavom**, naći ćeš ti već rješenje ko uvijek.)

muška glava

muškarac

(Pričalo se da je posle rata svega dvadesetak **muških glava** u selu bilo. Sve ostalo poginulo.)

napuniti nekome glavu

nametnuti kome svoje mišljenje

(Ma oni **su** mu **napunili glavu** da je bolje da napusti studije, a šteta je, pametan je momak.)

natovariti nekome šta na glavu

opteretiti koga, prebaciti odgovornost (posao, krivicu) na koga

(**Natovarili su** Momiru **na glavu** i brigu o devojčici, ko da on i bez toga nema dovoljno posla.)

nazdraviti nekome glavu

izraziti saučešće nekome

(Bio sam kod Fikreta da mu **nazdravim glavu**. Dobar mu je rahmetli (pokojni) otac bio.)

ne dizati glave / glavu

mного raditi, neprestano biti zauzet poslom (najčešće učenjem)

(uprna je, položiće, **ne diže glavu** s knjige.)

ne ide (ulazi) kome što u glavu

na shvata, na razumije, nije mu jasno, taško shvata

(**Ne ulazi** mi **u glavu** kako joj se on, onako star, mogao sviđjeti.)

ne zna gdje mu je glava

pretjerano je opterećen obavezama, ima mnogo briga i problema

(Ona sirota ne staje – i decu, i kuću, i baštu, **ne zna glava** **đe joj je**, a vi pitate što ne dođe da posjedi kod vas.)

ne zna ko mu glavu nosi

preopterećen je, zbunjen je, (smeten) obavezama (brigama)

(On se nešto pogubio od silne trke, **ne zna ko mu glavu nosi**.)

<ni> **glave ne okretati (okrenuti)** na nekoga, na nešto, nečemu, nekome

ne zanimati se za koga (što), ne voditi računa o kome (čemu), ignorisati koga (što)

(Ona priča kako će joj doć' unučad na ljeto, a ustvari niko na nju **ni glave ne okreće**.)

ni za (pod) živu glavu

ni po koju cijenu, ni u kom slučaju

(Neće vam ona pomoći, žestoko ste je naljutili, neće **ni za živu glavu**.)

nositi glavu na ramenima

biti živ, živjeti

(A, srećni su svi njegovi samo kad **nosi glavu na ramenima**, kad nije poginuo)

obijati se (obiti se) o glavi (glavu) nekome

ispaštati, snositi negativne posljedice nekih dešavanja

(**Obilo** mu **se o glavu** ljenčarenje i rasipanje, pa sad nema ni za autobus, nego pješači.)

oboriti (objesiti, poviti, pognuti) glavu

postidjeti se; pokunjiti se, snužditi se

(Posle tog takmičenja **pognuo je glavu**, povukao se i nikad više nije bio isti kao prije.)

ode glava (otići će) glava <s ramena> nekome

nastrada (pogibe), nastradaće (poginuće), izgubio (izgubiće) život

(U ratu se nikad ne zna, za čas **ode glava**, ko da čovjeka ni bilo nikad nije.)

od glave do pete

sav, čitav; u potpunosti (obuhvaćen nečim)

(Ma ona ti je **od glave do pete** po posljednjoj modi obučena, a ne razmišlja uopšte kako joj to stoji.)

okretati (okrenuti, obrtati, obrnuti) glavu od koga/čega

ignorirati koga/što; izgubiti interesovanje za koga/što;

(Davno je Nataša od njih **glavu okrenula**, shvatila je da se uzalud trudi.)

okrenuti (okretati) glavu na drugu stranu

truditi se da ne primjećuje nešto, da ne vidi

(Nek rade oni šta god hoće, ti **okreni glavu na drugu stranu**, brini za svoju porodicu i gotovo.)

ostati u glavi

biti upamćeno

(Kaže da joj **ostala u glavi** ta slika kad su joj kupili prve skije, jer se tad jako obradovala.)

otkinuta glava nečija

mного, potpuno ličiti nekome, jako podsjećati na nekoga izgledom

(Svi kažu da je Petar **otkinuta** očeva **glava**. Isti im je čak i hod.)

padale su (pale su, padaće) glave

ginulo se, ginuće se

(Zbog laži i zavjera, **mnoge su glave padale**. Pazite vi šta radite.)

pasti nekome (na čiju) na glavu

postati teret, poteškoća nekome

(Sva **su** mu ta djeca **pala na glavu**, a svi su neposlušni.)

pijana glava

pijan čovjek

(A, šta ti očekuješ drugo od **pjane glave** sem da se prepire i svađa.)

platiti <svojom> glavom

izgubiti život, poginuti

(**Platiće svojom glavom** zbog tih ološa, a ništa nije kriv.)

pokloniti nekom glavu

oprostiti nekome krv, ubistvo bližnjega

(Ubio je on Janku brata, i Janko je htio da ga osveti, ali stari ne dadoše nego mu **pokloniše glavu**.)

popeti (propeti se) se na glavu nekome

dosaditi, dozlogrditi mu

(**Propeli su mu se na glavu** sa stalnim prijekorima, nije čudo što je dijete od njih otišlo.)

povijati (poviti, pognuti, oboriti) glavu pred nekim

pokoriti se, klanjati se pred kime

(I najsilniji u gradu pred njim **su povjali galave**, znali su da je opasan i plašili su ga se.)

probiti nekome glavu

dosaditi mu (najčešće jednom istom pričom ili idejama)

(**Probi** mi više **glavu** pričom o kupovini bazena, mora se to kupit u ove dane.)

proći (proletjeti) nekome kroz glavu

pomisliti na koga/što, sjetiti se koga / čega

(**Proletjelo** mu **je kroz glavu** i da pobjegne, ali ipak ostade tu do jutra.)

prazna glava

glup čovjek

(Posjetio on Veneciju i ja ga pitam šta mu se najviše dopalo, a on, **prazna glava** umjesto o znamenitostima priča đe je dobro jeo i koje mu se jelo dopalo.)

pred glavu *biti nekom*

pred smrt

(Kako se ponio sa parama, stanovima, putovanjima...**pred glavu** mu to može bit.)

preko glave *nečega*

veoma mnogo, previše

(Imao sam **preko glave** briga, misljah ne mogu podnijet', ali i to se riješi nekako samo os sebe.)

preći (proći, prolaziti, prelaziti) *nekome preko glave*

doživljavati, doživjeti

(Šta mu **je sve prešlo preko glave**, dobro je i živ.)

pretekla je glava *nekome*

preživio je

(Samo kad **je glava pretekla**, pa za oporavak ćemo lako.)

preturiti preko glave

otrpjeti, doživjeti

(Mnogo **je** on jada **preko glave preturio**.)

puče (pršte) glava *nekome*

jako je nervozan, mnogo zabrinut

(Toliko se opteretio svim i svačim, **puče mu glava** više.)

raditi *nekome o glavi*

ugrožavati mu život

(Ta žena ga odaje neprijateljima, kleveta, postavlja mu zamke - **o glavi** mu **radi**, a on joj i dalje prašta.)

radi se o glavi *nekome*

u pitanju mu je život, život mu je ugrožen

(Ona shvati da se Gojku **radi o glavi**, pa odluči da se ne inati više i pomiri se sa njim.)

razbijati glavu *oko nečega (nekoga), s nečim*

brinuti se (mučiti se) oko nečega; naporno razmišljati da se nađe rješenje (izlaz) iz neke situacije

(Ona **razbija glavu** oko isplate imanja, dok joj sinovi šetaju i pijanče.)

s glave na glavu

pojedinačno, ponaosob

(Za izgrdnju seoske kapele dali su svi **s glave na glavu** po sto eura, da se nikom ne kriva.)

sijeda (bijela) glava

stara osoba, star čovjek, starost

(Okupilo se bješe desetak **sijedih glava** da riješe taj problem u selu)

(On je trebao da se zasrami od svoje **sijede glave**, kakva je sve nedjela radio.)

sinulo u glavu (kroz glavu) *nekome*

dosjetio se, došao na ideju

(Njemu **sinu u glavu** da podnese zahtjev za odlaganje rušenja kuće, kako bi dobio na vremenu.)

skinuti (smaknuti) *nekome glavu*

ubiti ga, lišiti ga života

(**Smaknuće** mu taj tobožnji prijatelj **glavu** dok trepneš.)

spasiti glavu *nekome*

(Zaboravlja on da **sam** mu baš ja bar tri puta **spasio glavu** kad je bio na ivici smrti.)

staviti (položiti) glavu na panj

založiti svoj život

(Nema više takvih ljudi kao Jakov. U svoj vakat on **bi stavio glavu na panj**, ali ne bi trpio uvrede i poniženja.)

staviti / stavljati (turiti/turati) glavu u torbu

rizikovati život

(Išao je i u najopasnije kamenolome, **turao glavu u torbu**, samo da prehrani nejač što ga je kod kuće čekala.)

tovariti / natovariti na glavu nekom

opterećivati/opteretiti ga

(Sve **su** poslove toj jednoj ženi **natovarili na glavu**, a oni u dilik po čitav dan.)

tvrda glava

tvrdoglav, uporan u svojim namjerama

(Priča se da je bio **tvrda glava** i da ga niko nije mogao skrenuti sa njegovog puta, niti ga uplašiti čime.)

usijana glava

izuzetno hrabar čovjek, čovjek zanesen nekom idejom

(Prijetili su mu mnogi, ali on, **usijana glava**, uvijek se svuda kretao sam, bez ičije zaštite.)

zalagati / založiti glavu za nekoga, za nešto

rizikovati (svjesno) svoj život

(On **bi** založio za sve nas svoju **glavu**, a mi smo ga za tren oka izdali, divno smo se ponijeli.)

utuviti (uvrtjeti) sebi u glavu

ubijediti samog sebe da su neke tvrdnje istinite

(**Utuvila je sebi u glavu** da je ja panjkam kod šefice i ne može očima da me vidi, a ja je nisam nigdje ni pomenula.)

utuviti (uvrtjeti / uvrćeti) nekome nešto u glavu

nemetnuti nekom neki stav, učiniti da povjeruje u što

(Ona mu **je uvrćela u glavu** da će im taj posao na primorju pare donijet', a ne misli kako će kuću ostavit.)

uvh / uvr' glave

najviše toliko, ništa više (obično za cijenu, vrijednost ili iznos nečega)

(Taj golf je razdrndan, i vrijedi **uvrh glave** sedamsto eura, slobodno mu reci da ja to tvrdim.)

uvrtjelo/uvrćelo se nekome u glavu nešto

obuzela ga je kakva misao ili osjećanje

(Uvrćelo mi se u glavu da je za tu sprdnju Janko kriv, on voli da se svuđe petlja.)

uzdignute glave

ponosno, gordo

(Sve je izašlo na videlo, sad žena ide **uzdignute glave** kroz grad, dokazala da je poštena.)

uzeti glavu nekome

ubiti ga, učiniti da bude lišen života

(Ona mu je svojim ogovaranjima i svađama po komšiluku **glavu uzela**.)

visiti nad glavom nekome

dosadivati mu

(Ta joj baba **visi nad glavom** po čitav dan, prati je u stopu.)

vrzmati se (motati se) nekome po glavi

biti kome u mislima

(Ma koliko se trudio, ona mu se ipak **vrzma po glavi**.)

ženska glava

žena, ženska osoba (obično u vokativu, kao izraz opomene ili upozorenja)

(Shvati, ti, **ženska glavo**, da to više neću da dozvolim.)

GRBAČA

biti (živjet) na nečijoj grbači

biti kome na teretu, živjeti na čiji račun

(Oni su mu godinama **bili na grbači**, a ni „hvala“ nikad nisu rekli.)

imati (vući, nositi) nekoga na <svojoj> grbači

imati koga na teretu, brinuti o kome, imati koga na staranju

(Samo su mu te budale trebale, da siromah čovjek još njih **nosi na grbači.**)

podmetnuti grbaču

podnijeti glavni teret

(**Podmetnuo je on grbaču** za sve njih, pa vuče ko konj.)

skinuti (maknuti) se nekom sa grbače

prestati opterećivati koga, ne biti mu više na brizi

(Red je da se mom ocu **skine** više **sa grbače** sva lijena rodbina, dosta je toga bilo.)

svaliti nekome nešto na grbaču

optereti ga nečime

(Sve poslove **su mu svalili na grbaču**, a oni šetaju po svijetu, ko gospoda.)

GRLO

do grla

potpuno, u najvećoj mjeri

(**Do grla** je u dugovima, a smije se, nikad neću razumjet takve ljude.)

grlo se nekome osušilo

jako je žedan

(Pješači tri sata jadnik, **grlo mu se osušilo**, dajte mu šso da popije.)

grlo se nekome steže

ne može ko da govori zbog neprijatnog osjećaja u grlu koji su izazvala jaka osjećanja (sreća, tuga, strah...)

(Pokušavao je da se razveseli, da zapjeva, ali uzlud – **grlo mu se steže** pri pomisli da će njegova mezimica zauvijek otići u drugu kuću.)

ići / otići grlom u jagode

ići gdje nesproman, bez pripreme

(Svi ponijeli i pribor i materijal, a on, **otišao grlom u jagode**, mislio drugi će neko to za njega donijeti.)

izdalo grlo nekoga

promukao mu glas

(Pola ga nisam razumio, bio je podalje od mene, a nešto ga **bješe izdalo grlo**.)

koliko nekoga grlo nosi

najglasnije, što može glasnije

(Vikao je **koliko** ga **grlo nosi**, ko da smo svi gluvi.)

okvasiti grlo

popiti nešto

(Kud žuriš toliko? Stani, **okvasi grlo** po ovoj žezi, naradićeš se cio dan.)

uhvatiti (šćepati) nekoga za grlo

žestoko fizički nasrnuti na koga

(**Šćepaće ga** onaj ludak **za glo**, samo ako mu ovaj na put stane.)

GRUDI

busati se u grudi

hvaliti se, biti nadmen, razmetati se, hvalisati se

(Svi smo čuli juče kako **se on busa u grudi**, kako nikad ne bi prijatelja izdao, a sad se potkupio i zbrisao.)

priviti nekoga na grudi

zagrliti ga; prijateljski, srdačno prihvatiti koga

(On je tu djecu u nevolji **privio na svoje grudi** i pazio ih.)

steže / steglo je nešto u grudima nekoga

osjeća / osjetio je tugu, žal, strah

(Kad je čuo da mu unučad neće doći, **nešto ga steže u grudima**.)

GUŠA v. GRLO

J

JEZIK

biti brz na jeziku

biti brzoplet (nepromišljen) u svojim tvrdnjama

(Ona je dobar čovjek, u to nema sumnje, samo **je** uvijek **bila** malo **brza na jeziku**.)

biti nekome na vrh jezika

neko trenutno nije u mogućnosti da se sjeti nečega što inače veoma dobro zna

(Ada, **na vrh** mi **je jezika bilo** ime te klinike, sto puta sam ih zvao kad je Mišo bio bolestan, ali sad ne mogu nikako da se sjetim.)

biti oštar na jeziku

biti strog, direktan u govoru i obraćanju

(Neće on da prećutkuje, svakom odmah kaže šta misli, **bio je oštar na jeziku**.)

biti zla (pogana) jezika

biti svadljiv, olako se odlučivati na loše (zlurade) komentare

(Možemo se mi truditi koliko god hoćemo, ali ona **je** uvijek **bila pogana jezika**, i sve je onda uzalud.)

brži je nekom jezik od pameti

nepromišljeno govori

(Sto puta sam joj rekao, kad sa djecom razgovaraš, ne leti, polako, razmisli, ali uzalud **brži** joj **je jezik od pameti**.)

driješiti / odriješiti jezik

progovoriti, pričati o nečemu

(Ona se nekad stidjela, a sad **je odriješila jezik** i priča o svemu, neće da im ćuti.)

držati jezik za zubima

ćutati, strogo se uzdržavati od komentara

(Prijetili su joj otkazom i sad ona **drži jezik za zubima.**)

imati dugačak jezik

jako puno govoriti, brbljati

(Ne može da ćuti ni sekunde, **ima dugačak jezik**, ne može se od nje do riječi doć.)

imati (jezik) jezičinu do koljena

mnogo i ružno govoriti, previše i ružno govoriti o drugima

(Svuđe ona stigne da posvađe ljude, **ima jezičinu do koljena.**)

jezikom bi se triput opasao

previše govoriti, neprestano pričati

(A, sav je ko majka mu, na nju liči, **jezikom bi se triput opasao.**)

jezik pregrizao (presjekao) <dabogda>

izraz opomene upućen kome da nešto ne spominje (kao u strahu da se baš to može prizvati, desiti)

(Kakva kiša, šuti, **jezik pregrizao**, sva nam je livada u otkosima.)

jezik se nekome zavezao

izgubio je moć govora

(Njemu **se**, siromahu, od stresa **jezik zavezao** i od tada ne progovara.)

jezik za zube

izraz opomene kome da ništa ne govori, da ćuti

(Nemoj da čujem da si što ocu o našim dugovima pičala, **jezik za zube.**)

landarati (mlatiti) jezikom

brbljati, blebetati, pričati gluposti

(Ma, šta on zna, i kad se ne razumije u nešto on **landara jezikom**, tek da nešto priča.)

lomiti (prelomiti) jezik

mučiti se pri izgovoru, s teškom mukom izgovarati (najčešće riječi nekog stranog jezika)

(Dugo **je** on **lomio jezik** dok nije počeo tečnije govoriti francuski.)

naći (pronaći) zajednički jezik

složiti se, usaglasiti se, dogovoriti se

(Tu se danima pregovaralo o nasipanju puta dok seljani ne **nadoše zajednički jezik**.)

nemuštim jezikom govoriti

bez riječi

(Oni ti i ne progovaraju, drugi ništa i ne shataju, ali oni **nemuštim jezikom** govore. Razumiju se pogledima.)

ne uvoditi (ne uvlačiti) jezika <u usta>

neprestano pričati, neprestano plakati (o novorođenčetu)

(Ova je žena nepodnošljiva, **jezika ne uvodi** po čitavi dan.)

prevaliti preko jezika

s teškom mukom izgovoriti

(Jedva **prevali preko jezika** da ga napušta, da ide u drugi grad.)

progutati / prognuti jezik

naprasno začutati, ne progovarati

(On joj je zaprijetio, **progunula je jezik**, sirotica. Glasa joj se ne čuje.)

pružiti (pustiti) jezik (jezičinu)

razpričati se, klevetati, verbalno se suprostavljati

(A, što **si pružila jezičinu**, ne daš riječ da ti se kaže, nego se odmah razpravljaš.)

skratiti jezik

manje govoriti, zaustaviti priču

(Bolje ti je **skrati jezik** dok me nisi skroz iznervirala. Nemoj posle da se kaješ.)

skratiti nekome jezik

upozoriti koga da manje priča, da razmisli o tome što govori, zabraniti kome da priča

(Mnogima **je** starac **skratio jezik**. Čini mi se i tebi će, pa ga nećeš ogovarati.)

ugristi (ujesti) se za jezik

pokajati se zbog izgovorenih riječi; naglo prestati sa pričom da se ne bi izgovorilo nešto neprikladno

(Vala, **ujedoh se za jezik**, a zamalo sam mu rekao ko je on i od kakvih je.)

vući nekoga za jezik

navoditi koga da kaže ono nije htio da kaže, ono što možda ne bi bilo prikladno za datu situaciju

(Ja o tvojoj sramoti ćutim, a ti me uporno **vučeš za jezik**.)

zaplitati (plesti) jezikom

Nejasno, nerazgovjetno govoriti, s mukom izgovarati

(Jako se uplašio, **zapliće jezikom**, ni petu ga riječ ne možeš razumjet.)

zavezao (svezao) se jezik nekome

ne može progovoriti od zbunjenosti, uzbuđenja i slično

(On se nešto pogubio, valjda od nepoznatih ljudi, pa mu **se zavezao jezik**.)

zli jezici

ljudi koji ogovaraju, klevetaju, šire tračeve

(Nije ona tako loša djevojka, ali je **zli jezici** ne miruju i svašta joj podvaljuju, ali vrijeme će pokazati ko je kakva roba.)

K

KIČMA

bez kičme

biti bez sopstvenog stava, biti bez principa, beskarakteran

(On da mi priča o moralu, on, čovjek **bez kičme**.)

kriviti (iskriviti) kičmu

mukotrpno raditi

(On **krivi kičmu** po livada, a ukućani glume bogataše.)

poturiti kičmu

ponositi glavni teret

(**Poturila je kičmu**, jadnica, i vuče ko konj)

saviti (sagnuti, poviti) kičmu

pokoravati se kome, dodvoriti se kome

(Nije ni čudo, **povila je Jasna kičmu**, samo da joj oprostite dug.)

slomiti (prebiti, prelomiti) nekome kičmu

isprebijati koga, pretući ga, savladati ga

(Bolje bi mu bilo da se primiri, da mu ludi Mileta ne **prelomi kičmu**.)

KOLJENO**baciti na koljena nekog**

poraziti ga, pobijediti, poniziti

(**Baciće** oni tim Zete **na koljena**, uigrani su.)

biti (naći se, klečati) na koljenima

biti poražen, ponižen

(Sto puta **je bio na koljenima** pred svojim neprijateljima, najčešće tuđim zaslugama, a ne svojim.)

do devetog koljena

do daljnih rođaka

(Uništi će im on, ako se zainati, sve **do devetog koljena**.)

do koljena <ne> biti nekom

nedorastao nekom, gori (znatno manje vrijednosti) od nekog

(Sve se on nešto duva, a **nije bio ni do koljena** svojoj ženi.)

do koljena sjedjeti *nekom*

biti blizak sa nekim

(On dedu **do koljena sjedi**, njemu će pripasti najbolji dio nasljedstva.)

do koljena biti *nečega*

mnogo, previše

(Uvijek je tu smeća bilo **do koljena**, majka im je bila neka tiha, ali i lijena i neuredna žena.)

klecaju / zaklecala su koljena *nekom*

jako se plaši, uplašio se

(Oni pucaju li pucaju, slave...a stranac se oduzeo, ne zna šta je, **klecaju mu koljena**.)

pasti / padati na koljena *pred nekim*

poniziti se, moliti (za pomoć ili šta drugo)

(Pričaju da **je** pred najvećim nitkovima **padao na koljena**, samo da obezbijedi sigurnost djeci.)

prelomiti preko koljena

donijeti odluku naglo, brzo, naprečac

(To je velika odluka, najlakše je **prelomiti' preko koljena**, nego šta ćeš, ako pogriješiš?!)

s koljena na koljeno *prenositi*

sa generacije na generaciju

(Gusle i guslanje su naša tradicija i moraju se **s koljena na koljeno** prenositi.)

KOSA

čupati kosu <sa glave>

kajati se, očajavati, prekasno se nervirati se zbog nečega, kasno uviđati grešku

(E, sad **čupaj kosu**, zapomaži, radi šta god hoćeš, sve je uzalud.)

diže se (ježi, podiže) *nekome kosa na glavi*

uplašio se jako, užasnua se, zaprepastio se

(**Diže** mi se **kosa na glavi** pri pomisli da si stao na skije. Znam kakav si skijač. Dobro si živ.)

nagrditi *nekome* <i> **kosu na glavi**

žestoko ga iskritikovati, prekoriti

(**Nagrdiće** nam **ded i kosu na glavi** kad čuje da mu nismo kupile novine.)

KOST

baciti kost *između nekoga*

posvađati koga; unijeti mžnju; unijeti razdor među koga

(Tako vješto **baciše kost** između braće, da se poklat imadijahu.)

do gole kosti

potpuno, savim

(Pojeđoše ga, vala, **do gole kosti**, sve odnesoš, ostao je ko prosjak, ni za hljeb nema.)

gomila neprosutih kostiju

izuzetno mršava osoba

(Bila je ljepotica, sve jedra i stasita, a sad ti je ona samo **gomila neprosutih kostiju**.)

kao kost *je nešto*

tvrdo

(Nećeš lako ta drva iscijepat'. **Kao kost** su te krlje.)

kost u grlu

jako velika smetnja, prepreka

(On je pravedan i zato im je on **kost u grlu**.)

i kosti su davno satrule *nekome*

odavno je umro

(**I kosti su mu davno istrule**, a ti bi da ga vidiš. Zakasnio si, i to mnogo.)

ni gola kost

ništa

(Nadiglo se to rodbine Radunovo, sve su preturili, svaki dinar pokupili, nije jednom mu sinu, Miliću ostala **ni gola kost**.)

oguliti nekoga do gole kosti

opljačkati koga, materijalno ga uništiti

(**Ogulio je** tu vremešnu damu **do gole kosti**, a onda, naravno, otišao.)

ostaviti <svoje> kosti

ostaviti svoj život, umrijeti

(Po svijetu **je ostavio kosti**, samo da mu familiji bude bolje.)

polomiti kosti nekome

pretući ga, prebiti ga

(Ako ga sretne onaj ludak, **polomiće** mu **kosti**.)

pretresati kosti nekom

govoriti ružno o umrlom čovjeku; bespotrebno ga pominjati u negativnom kontekstu

(Napilo se ono zlo, pa čestitom čovjeku **pretresa kosti**.)

prozepsti (pokisnuti) do kostiju

jako puno, potpuno prozepsti (pokisnuti)

(**Pokisli su do kostiju**, ali nisu prekidali potragu za izgubljenim dječakom.)

<sama (samo)> kost i koža

izuzetno mršav

(Iznurila se od silnog posla i nervoza, sad je **sama kost i koža**.)

stara kost

neko iskusan i uporan

(Ne znate vi sa kim imate posla, **stara** je on **kost**)

KOŽA

biti (naći se) u nečijoj koži

razumjeti čiji položaj, osjećati čije muke, biti u čijoj poziciji

(Da **si** ti na kratko **bio u** mojoj **koži**, pitala bih te misliš li i dalje na ljetovanje.)

do gole kože

potpuno, sasvim

(Kiša je lila. Mocar **do gole kože**, on je nju čekao na mostu, morao da je vidi.)

iskočiti iz <sopstvene> kože

izgubiti kontrolu nad svojim ponašanjem

(Uvijek se trudim da budem smiren, ali toga dana **sam** zbog njihovih komentara **iskočio iz sopstvene kože**, i rekao i što mislim i što ne mislim.)

iz ove se kože u drugu ne može

ne može drugačije, nema druge, mora se

(Tu smo će smo, moramo raditi u nadnicu. Šta ću ja, grdan?! **Iz ove se kože u drugu ne može.**)

na svojoj <sopstvenoj> koži iskusiti nešto

lično, na sebi, na svom primjeru

(Ko sa prevarantima ima posla, bude prevaren, nema druge. **Na svojoj koži** sam to iskusio.)

ne moći <pobjeći> iz svoje (ove) kože

ne moći promijeniti svoje postojeće stanje, ne moći se promijeniti

(Ja sam ostarao blesav. Sedamdeset mi je, **ne mogu** ja **pobjeći iz svoje kože**, nikako.)

odrijeti nekome kožu

iskoristiti nekoga bezobzirno, najčešće materijalno

(Sve mu živo pokupiše, **odriješe** mu **kožu**, i on – ništa, šuti.)

spasavati / spasiti <golu> kožu

spasiti svoj život, izbjeći smrt

(Ma, nek se hvale koliko 'oće, kad je haos nastao na tribinama, svi su gledali **da spase голу kožu.**)

uvući se pod kožu nekome

dodvoriti se kome, podići mu (najčešće radi lične koristi)

(Otkad se Mitar zašefio, ona mu **se uvukla pod kožu**, pa on igra kako ona svira.)

L

LAKAT

gurati se (gurkati se) laktovima

posmijavati se, posprdivati se kome; išćuđavati se

(Kad su njih dvoje prošli niz sokak, tiho razgoavarajući, komšinice se počеше **gurkati laktovima** i došaptavati.)

<i> na lakat bi progovorio *neko*

ne može da ćuti, ne može da se suzdrži da ne progovori

(Svi slušamo kao nijemi, a ona se razblebeta, te sve pokvari. Ne može da izdrži. **I na lakat bi progovorila**, to je čudo jedno.)

LEDA

biti na leđima *nekom*

biti mu na teretu

(Godinama **su** mu **bili na leđima** i sad odoše bez pozdrava. Tako mu i treba kad je blesav.)

čuvati (štititi) leđa *nekome*

štititi koga

(Uzalud mu ja **čuvam leđa**, kad on sam srlja u propast.)

da čovjek ne smije okrenuti leđa *nekom*

ništa mu ne možeš vjerovati

(On je takvo zlo i lažov **da** mu **čovjek ne smije leđa okrenuti**.)

dobiti po leđima

biti pretučen

(**Dobili su po leđima**, ali ništa za to, nije im prvi put.)

imati jaka (dobra) leđa

uživati podršku i zaštitu moćnih, uticajnih, ljudi

(Ne bojim se je za njega, **imao** on **jaka leđa**.)

iza leđa

potajno, krišom

(Sve su mu uradili **iza leđa**, nije ni pretpostavljao šta se zbiva.)

iznijeti nešto na svojim leđima

podnijeti teret nečega sam

(Sve je on to **iznio na svojim leđima**, i kredite i kupovinu placa i bolest roditelja, ko da niko drugi živ nema u toj kući, anđeli sa njima.)

natovariti (svaliti) nešto na nečija leđa

prebaciti kome teret nečega, brigu, odgovornost

(Lako im je, lako, kad su sve **natovarili na** Stanijina **leđa**.)

okrenuti nekome leđa

ostaviti (napustiti) koga; otkazati mu pomoć

(Davno joj je on **okrenuo leđa**, a ona ko luda još se nečemu nada.)

pasti na nečija leđa

biti na čijoj brizi, teretu

(I bratska deca su **pala na** njegova **leđa**, pored živih svojih roditelja. I on ih trpi, i pazi ih ko svoju.)

podmetnuti (poturiti) <svoja> leđa

preuzeti teret, obavezu

(Nikog nije briga ni za kuću, ni za okućnicu, a moj šašavi Jovan **podmetnuo svoja leđa** i vuče li vuče.)

preturiti preko svojih leđa

istrpjeti

(Život mu nije lak, i bolesti i nemaštinu, i izdaje i sukobe, sve je on to **preturio preko svojih leđa**.)

pričati nekome iza leđa

ogovarati ga

(Svi ga se boje ko miš mačke, a svi mu **pričaju iza leđa**.)

s leđa napasti nekoga

krišom, mučki, podmuklo

(S **leđa** su ga napali i za čas su ga prebili. Nije sa tome nadao.)

vidjeti nekome leđa

doživjeti (dočekati) nečiji odlazak, najčešće nekome ko je omražen

(Mislio je da će sto godina biti direktor, ali eto **vidjesmo** i njemu **leđa**.)

LICE

izbrisati nekoga / nešto sa lica zemlje

uništiti ga, ubiti ga, učiniti da ko ili što nestane

(Za pola sata su čitavo selo **izbrisali sa lica zemlje**. Vjerovali ili ne - istina je.)

licem u lice

neposredno, direktno

(Sreo se sa ocem **licem u lice** posle jedanaest godina i razgovor je trajao dugo.)

na licu mjesta

na mjestu događaja; odmah

(Morali su uraditi uviđaj **na licu mjesta**, kako bi sve bilo po zakonu i detaljno ispitano.)

pljunuti nekome u lice

jako ga uvrijediti, poniziti, prezreti

(Kad je saznao sve što su mu radili iza leđa, **pljunuo im je u lice** rekavši pred radnicima kako su, ustvar, došli do bogatstva koje sad imaju.)

pokazati <svoje> pravo lice

otvoreno pokazati svoj karakter, svoje namjere

(Svi će vremenom **pokazati svoje pravo lice**, pa i on.)

pred licem javnosti

javno

(Nikad nije **pred licem javnosti** govorio o svom privatnom životu.)

smrknutog lica

tužan, nervozan, mrgodan

(Znali smo da nije dobio posao čim je u kuću ušao onako **smrknutog lica**.)

u lice govoriti (reći) nekome nešto

otvoreno, drsko

(**U lice** ću mu **reći** da je prevarant i lažljivac. Nemam čega da se plašim.)

M

MOZAK

baciti mozak na otavu

ne misliti o čemu, ne razmišljati o postojećim brigama i problemima

(Đeca mu ni krov nad glavom nemaju, a on **bacio mozak na otavu** i tako mu dani prolaze.)

biti udaren u mozak

biti lud, psihički poremećen

(Ada, da **nije bio udaren u mozak**, ne bi u sred zime bos hodao ulicama.)

bolesni mozak

osoba poremećene psihe

(A, kad je taj **bolesni mozak** uradio nešto dobro?! Nikad.)

doći do mozga nekome

shvatiti, urazumiti se

(Kad mu **dođe do mozga** da ga Tanja zaista voli, biće kasno i ona će biti već daleko, ali njegova stvar – šta ja tu mogu?!)

imati mozga

biti pametan

(Naći će njegova majka rešnje, **ima** ona **mozga**. Neće taj dječak propasti.)

isprati nekome mozak

nametnuti mu svoje mišljenje, ubijediti ga u nešto

(Vala mi **ispraše mozak** pričom o tome kako su samo oni uspješni, a poštteni. Muka mi je više od toga.)

iz mozga vikati (galamiti)

veoma glasno

(Došao je pred njen ulaz sinoć i vikao **iz mozga**. Sve susjede je probudio)

nemati <ni malo> mozga u glavi

biti blasav, glup

(A, ja ne znam ni ko mu povjeri da on miri zavađene porodice, kad svi znamo da **nema mozga u glavi**.)

pileći (kokošiji) mozak

osoba ograničene pameti i moći rasuđivanja

(Taj **pileći mozak** ne zna koliko godišnjih doba ima, a hoće meni da popuje o kreativnosti.)

popiti mozak nekome

zaludjeti ga; zadati kome nevolje, brige, probleme

(Ta mu **je** vrcka **popila mozak**. On ne zna ni đe se nalazi.)

prosvirati (prosuti) nekome mozak

ubiti koga

(Dobro će mu bit ako mu ti ludaci ne **prosviraju mozak**. Za drugo je lako.)

puniti nekome mozak

ubjeđivati ga u nešto

(Od kad se rodila, samo **su** joj pričom o bogatstvu **punili mozak**.)

urezati se nekome u mozak

zadržati se u sjećanju, ne moći zaboraviti nešto

(Davno je bilo...**urezalo se u mozak**...pričalo se o tome da su joj djedovi porijeklom iz Like.)

N

NOGA

baciti (turiti) nekoga / nešto pod noge

pogaziti ga, obezvrijediti ga, potčiniti ga

(Davnih dana je ona muža **bacila pod noge**, pa joj može bit' da skita i arlauče.)

biti jednom nogom u grobu

biti jako star (nemoćan), biti blizu smrti

(Ona **je**, jadnica, **bila jednom nogom u grobu**, nego joj niko nije vjerovao.)

biti na nogama

stajati; kretati se; biti pripravan za neku aktivnost, biti zdrav (vitalan)

(Sve je bilo dobro dok **su bili na nogama**, ali ih je sad bolest pritisnula)

Mogla si mi čašu vode dodat dok **si bila na nogama**)

biti sa nekim na ratnoj nozi

biti s kim u neprijateljskim odnosima

(Sa čitavim **su** komšilukom **bili na ratnoj nozi**, ni sa kim godinama ne govore. Jasno ti je odmah kakvi su to ljudi.)

biti sa nekim na ravnoj nozi

biti sa kim ravnopravan, jednak

(Oni će imovinski **biti na ravnoj nozi**, ali ko ljudi se međusobno ne mogu mjerit'. Nikad.)

biti (držati se) na staklenim nogama

biti nesiguran (slab, nemoćan); biti nepouzdan

(Ona ti **je** dvojka iz matematike **bila na staklenim nogama**.)

bježati koliko nekoga noge nose

bježati što se brže može, iz sve snage bježati

(A, on pusta junačina, čim nastade frka poče **bježati koliko ga noge nose.**)

dići se na svoje noge

oporaviti se

(**Dići će se ona na svoje noge**, uporna je i radna. Zasramiće se oni što joj se sad smiju.)

dizati / dići na noge nekoga

pomoći mu, materijalno ga ojačati; izliječiti ga

(Tazbina ga **je digla na noge**, a inače nije imo ljeba da jede)

dizati se / dići se (ustati) na noge

buniti se, pobuniti se

(Svi su čekali da se narod **digne na noge**. Izgleda da su svi samo čekali. I da nema više ljudi koji smiju da govore i bune se.)

dobiti noge

biti ukraden

(I one nove patike **su mi dobile noge**, treće po redu. Sve sami lopovi oko mene. Ne isplati mi se šta kupovat)

dobiti nogu u tur (grub.)

biti grubo izbačen

(Neka **je**, vala, od svih **dobila nogu u tur**. Za bolje i nije, smutnica.)

dočekati se na noge

vješto se izvući iz neprilike, snaći se

(Bio je u velikim neprilikama, ali on **se** uvijek nekako **dočeka na noge.**)

dohvatiti (dočepati) se nogu

prohodati, poodrasti

(Sad joj je lakše, djeca **su joj se dočepala nogu**. A, do sad je radila ko mašina.)

do nogu *potući, poraziti nekog*

potpuno, sasvim

(Ma, **do nogu** su ih potukli. To nije utakmica, to je bila bruka.)

do pod zadnje noge

imati čega u izobilju (najčešće za hranu)

(Čitavog života im ništa nije falilo, svega imali **do pod zadnje noge**, i ne znaju ništa da rade.)

gori nekome pod nogama

ugrožen je, u velikoj je opasnosti

(Nije ni svjestan da mu **gori pod nogama** i da će na sljedećoj sjednici biti smijenjen, i da će se otkriti sve što je radio.)

grabiti nogama

žuriti, odmicati

(Uplašila se starica, pa **grabi nogama** ko da joj je trinaest godina.)

ići nogu pred nogu

ići lagano, bez žurbe, oprezno

(Svi se lome da ne zakasne, da uđu prije zvona, a on **ide nogu pred nogu**, ko da se plaši da se ne umori.)

izdale su nekoga noge

ostao je bez snage, slab je, iznemogao je

(Nije više ona žena kakva nekad bješe, **izdale su je noge**, pregazile je godine.)

jednom nogom u grobu biti

biti na samrti

(E, ne znam šta se zanosi da i dalje zemlju obrađuje, kad je **jednom nogom u grobu**.)

jedva se držati na nogama

biti jako umoran, osjećati slabost

(Skoz je oslabio, **jedva se drži na nogama**, a još bi nešto da radi i stvara. Ne može se sto godina. Džabe je sve.)

klecaju noge *nekom*

veoma se plaši, veoma je umoran

(Trema ga pojela, **klecaju mu noge**, a on tvrdi da je dobro.)

kud noge nose *otići, pobjeći*

bilo kuda kud god

(Idi, bježi **kud** te **noge nose**, dok si još živ. Saznao je Marko šta si uradio. Gotov si.)

lak na nogama biti

brz, okretan, hitar

(**Lak je**, brate, **na nogama**, svaka mu čast. Ono ne može svako.)

napuniti nekoga nogu (grub.)

isprebijati nekog, pretući ga

(**Napuniće** ju on **nogu**, bojim se, zato što je malo zalasnila. Ne bi bio prvi put.)

oboriti nekoga s nogu

oduševiti, zadiviti koga

(Imala je takav nastup, da nas **je** sve **oborila sa nogu** i ostavila bez teksta.)

od malih nogu

od ranog djetinjstva

(**Od malih nogu** je bila podmukla. Takave se stvari vide odmah. I dan danas je takva.)

odsjekle (oduzele, presjekle) se noge nekome

jako se uplašio, ostao je zapanjen

(A, on ni zbori, ni govori, **odsjekle** mu **se noge**, i ne zna, siroma', ni će je.)

pasti (spasti) s nogu

premoriti se, osjetiti nemoć usled fizičke iscrpljenosti

(Brat joj **pade s nogu** od posla, a ona leži po čitav dan. Pravi je parazit.)

podići nekoga na noge

izliječiti koga; oporaviti koga; pobuniti koga, uznemiriti

(On **je** taj kraj **podigao na noge** protiv tadašnje vlasti.)

(Ta je žena bila gotova da umre, ali ukućani su bili vrijedni i **podigli je na noge**.)

podmetati / podmetnuti nekome nogu

učiniti kome kakvu neprijatnost, ometi ga u ostvarenju nečega

(Čitav život joj **podmeću nogu**. Što god krene da ostvari, oni joj kvare. I ko zna do kad će.)

povući nogu

svojim postupkom (doživljajem, osjećanjem) prizvati da se nešto slično (najčešće lijepo) desi i drugim ljudima u okruženju

(Ode ti na bolje mjesto, spasi se iz ove zabiti. **Povuci nogu**, da ne ostanemo ni mi ovdje ukopani.)

prekrstiti nogu preko noge

ne raditi ništa, ljenčariti

(Prava je ona dama. **Prekrsti nogu preko noge** i uživa. A, ja i ti ne sijedamo po čitav dan i niko nam to i ne zna.)

protegnuti noge

prošetati se, hodati posle dugog mirovanja

(Idi, jadan, **protegni noge** malo. Više se ucrvlja u tom krevetu.)

s nogu jesti, piti

na brzinu, brzo

(Ono użine pojede **s nogu** i odjuri na drugi posao. A, mi mislimo u inostranstvu sve pada gotovo, bez muke.)

s nogu umrijeti

umrijeti ne bolujući, naprečas, naprasno

(Ni dana ne bolova. I kafu to jutro sebi skuvala. **S nogu** umrije. Ada, ko da ju neko ukrade.)

stati na <svoje> vlastite noge

postati nezavistan, finansijski samostalan

(**Stala je** Ljilja **na svoje noge**... Posao i platu sad ima, briga je.)

ustati na lijevu nogu

biti mrzovoljan, lošeg raspoloženja

(Čitav dan mi je nešto bez veze. **Ustao sam na lijevu nogu**.)

živjeti na visokoj nozi

živjeti bogato, u izobilju

(Uh, lako mi je za njih. Oni **žive na visokoj nozi**. A, drugi im to sve zarađuje.)

NOKAT

dogorjelo je do nokata (noktiju) nekom

postalo mu nesnosno, dostiglo mjeru da se u nečemu ne može dalje

(Trudio se, mučio, petljao, ali **dogorjelo mu je do nokata**. Ne može dalje.)

dati <i> crno ispod nokta

dati sve što se može (što se posjeduje)

(**Dali su i crno ispod nokta** za njegovo školovanje, a on ispita jednog dao nije.)

<zabosti> nokat u ledinu

pobjeći, izbjeći neku obavezu ili odgovornost

(Cijelo selo se diglo da im pomogne oko posla na livadi, a on, gospodin, **nokat u ledinu** i odmara po kafana. Kako nekad, tako i sad.)

za konjski nokat <i> magareće uši> (šalj.)

zamalo, beznačajno malo (najčešće ima suprotno značenje – mnogo, prilično)

(Za deset centi im duži zid na jednoj strani, iz aviona se vidi. Ali, šta mari, ko to gleda **za konjski nokat i magareće uši**.)

zašlo je za (pod) nokte nekom

osjeća bol u prstima usljed hladnoće

(Cio dan prala veš vani po nekoj studi. Sjećam se ko sad da je bilo...jedva uđe u kuću, sva modra, a **zašlo joj za nokte**...baš se mučila u toj kući.)

kao nokat i meso

izuzetno bliski

(E, bili su, vala, **ko' nokat i meso**. Ne znam ko ih to sad zavadi.)

O

OBRAZ

baciti (turiti, staviti) obraz pod noge

izgubiti čast, svjesno činiti moralne prestupe, osramotiti se

(Tako je najlakše, **baciš obraz pod noge**, radiš šta ti je volja, i ne misliš na druge. Nego pitanje je valja li to tako.)

biti bez obraza

bez časti, nečastan, ne brinuti o moralnim vrijednostima

(I ona i majka **su bili bez obraza**, ništa me od njih ne iznenađuje, pa ni to da tuđ novac troše.)

biti debela (debelog) obraza

biti bez časti, bez poštenja

(Oni **su** vazda **bili debelog obraza** - krali, klevetali, i sad, kad pitaš, oni će reći da od njih boljih i poštenijih nema.)

braniti obraz

braniti čast, ugled

(Pet ološa viču iz mozga i vrijeđaju nas pred narodom, a ti ćutiš. Morao sam progovoriti bar ja, neko je morao da nam **brani obraz**.)

crn obraz

bruka, sramota, ukaljana čast

(**Crn ti obraz**, kako si išao kod njih pare da zajmiš. Sjutra će to cijeli grad znat.)

čista (svijetla) obraza

pošteno, neukaljane časti, moralno čist

(Pa, šta ako mi je roba stara?! Neka je. Ja **svijetla obraza** mogu među ljude, a za neljude me nije briga.)

čuvati obraz

izbjegavati nečasna djela, čuvati čast

(Ti samo radi svoj posao, uči, trudi se i **čuvaj obraz**, a za ostalo ne brini, para ti ni za šta neće faliti.)

igrati se nečijim obrazom

igrati se nečijom čašću

(Razmisli dobro šta ćeš prije nego joj obećaš brak. Ne možeš **se igrati** ničijim **obrazom**.)

imati obraz kao don

biti nepošten, beskarakteran

(Ma, taj ti je ogrezao u laž i lopovluk, **ima obraz kao don**.)

imati obraz (obraza, imati dva prsta obraza)

biti pošten, savjestan, karakteran

(**Imam ja dva prsta obraza**, nećeš mi ti i tebi slični piće plaćat'. Ja imam pedeset godina.)

izgubiti obraz

postati bestidan, izgubiti čast, poštenje

(Oni su davnih dana **izgubili obraz**, ni đeca im neće bolja bit, šta da se od njih očekuje?!)

kaljati / okaljati (ukaljati, ocrniti) obraz nekome

osramotiti ga, obrukati ga

(On je bio poštenjačina, ali **su** mu braća **ukaljala obraz**. Njega to jede iznutra, ali ne može ništa.)

nemati obraza

biti nepošten, nečastan; ne usudi se od stida

(Kad neko **nema obraza**, onda može da radi šta god oće. Takav se ni Boga ne boji)

(**Nema** on **obraza** da starog pita za pozajmicu.)

ne sušiti obraza

neprestano plakati, mnogo plakati

(Svaki dan joj je isti. Od sinovljeve smrti **ne suši obraza**, samo ide oko kuće i nariče.)

osvjetlati obraz *nekome*

svojim postupkom učiniti kome nešto čime će se on ponositi, povećati kome ugled

(Loši su bili na kvizu juče, Jana **je** školi **osvjetlala obraz**. Postigla je maksimum na testu iz engleskog.)

pljunuti *nekome na obraz*

obrukati koga javno, umanjiti nečiji ugled

(Onom im **je** pričom juče na trgu **pljunuo na obraz**. Sad nek sami vide đe su i koliko vrijede.)

pogaziti obraz

izgubiti poštenje, čast, odreći se čast

(Ona da mi priča o poštenju. Još i tada, kad je nestajala iz kuće po pet dana, pa joj nisu ni roditelji znali ku je, još tad **je** ona **pogazila obraz**.)

s obrazom

časno, dostojanstveno

(Otišao sam i na tu svadbu **s obrazom**. Mislim da nam se nema šta zamjeriti, ni sa poklon, ni za ponašanje.)

spasiti obraz

sačuvati čast, dostojanstvo, ugled

(Bez centa su pošli, Ana zaboravila novčanik. Pero Katin im je dao pedeset eura, te im **spasio obraz**, nisu imali čime ni mladu darovat.)

svijetao (čist) obraz

neukaljan ugled, besprijekorno poštenje

(Mogu ja i u parlament i pred kralja...Što ne mogu?! **Svijetla obraza** i s ponosom...mogu vala.)

udariti (nasrnuti) nekome na obraz

povrijediti čiju čast, ugled; osramotiti koga

(Zapamtiće on, nitkov jedan, čije ime spominje, kome **je udario na obraz.**)

uzeti (otkinuti) obraz nekome

obrukati, osramotiti ga

(Njemu **je** ona žena raskalašna **uzela obraz**. Zadužila se, narod joj kredite na svoje ime digao, a ona nikom ni centa vratila nije.)

OBRVA

ispod obrve

krišom

(Otac joj je zaprijetio da se na tu stranu ne okreće, ali ona je ipak nekako **ispod obrve** pogledivala mladića...Šta će?! Mladost je to.)

nabrati (skupiti) obrve

namrštit se, naljutiti se

(I on je neki nadržven čovjek. Svi ga mole da sjedne da razgovaraju, a on samo **skupio obrve**, ne progovara, no u stranu nekud gleda.)

OKO

ako oči ne varaju nekoga

čini mu se, izgleda

(Vala, **ako me oči ne varaju**, ja vidjeh Draganu juče. I dijete jedno sa njom, možda joj je sin.)

baciti oko *na nekoga / na nešto*

motriti na koga / što, posebno obratiti pažnju na koga / što, biti za koga / što posebno zainteresovan

(**Bacio je** on **oko** na njeno bogatstvo, nije na nju. Nije ti on baš zaljubljive prirode. On je lud za parama.)

biti nekome na oku

budno, s pažnom pratiti koga / što

(Sve je bilo lakše dok mi **je bila na oku**. Nije mogla nikakve gluposti praviti.)

biti nekome pred očima

biti kome u sjećanju

(Dugo mi **je bila pred očima** ona i ona divna plava haljina. Bila je prelijepa mlada...Pamtim... Ja sam tad imala možda pet – šest godina.)

bosti nekome oči

smetati mu, neprijatno djelovati na koga

(Od kad je kročila u kuću, ona Jani **bode oči** i to zato što je i ljepša i pametnija od nje.)

budnim okom

oprezno, pažljivo

(**Budnim okom** je motrio djecu, plašio se da se ne posvađaju s kim. Oni su sad u najgorim godinama.)

čuvati (paziti) nekoga kao oči u glavi

čuvati nekoga najbrižljivije što se može

(Mira će ga **paziti ko oči u glavi**. Ona je čista duša. Dok dođeš, neće mu ništa faliti. Biće mu ko da si ti uz njega.)

da oči iskoče (ispadnu) nekome

nepodnošljivo, teško, mučno

(Svi misle da je njoj lako, a ona se sa onom budaletinom vuče, liječi ga, zarađuje za kuću i za njegovo liječenje. A, on bi još i da je bije...Došlo joj je **da joj oči ispadnu** od muke.)

<dobro> otvoriti oči

biti pažljiv, obratiti posebnu pažnju

(Nije to lak posao - sve prevarant do prevaranta. Moraš **dobro otvoriti oči**, inače ćeš postradati.)

dok trepneš okom

odmah, začas

(Ona ti je ko munja, ona će ti to raspredit **dok trepneš okom**.)

držati nekoga na oku

pomno ga pratiti, motriti na koga

(U zatvoru će ga **držati na oku**. Nemamo, valjda, razloga za brigu.)

gledati nečijim očima

postaviti se u čiju poziciju, prihvatiti čiji stav, mišljenje

(E, da može, bar na kratko, da **gleda** na sve oko sebe mojim **očima**. Tad bi shvatila koliko vrijedi i kako stvari stoje.)

gledati nekoga prijekim (krivim) okom

gledti koga ljutito, s nepovjerenjem

(Svi su je hvalili, ali ju **je** svekrva ipak **gledala prijekim okom**.)

gledati (vidjeti) svojim <rođenim> očima

prisusvovati lično, biti svjedok čega

(Idem, bre, tamo da **vidim svojim očima** šta se ustvari dešava.)

golim okom vidjeti

bez pomoćnih sredstava

(Ma, **golim okom** se vidi da nacrt nije precizno urađen. Odstupanja bi i ćoravi vidio. Ništa ti lenjir ne treba.)

gutati (proždirati) nekoga očima

posmatrati koga s velikom željom, posmatrati neprekidno

(On kao nije zaljubljen u Tanju, a **guta je očima**...Ko blesav, ne može da prestane da je gleda.)

imati oči u glavi

primjećivati; biti pametan

(Ada, **imam** ja **oči u glavi**. Nemoj mi ti objašnjavat ko je dobar za mene, a ko nije.)

<imati> oko sokolovo

dobro vidjeti, imati dobar vid

(**Imaš**, brate, **oko sokolovo**. U onolikoj masi ljudi ti njega prepoznade.)

imati pred očima nekog / nešto

imati koga / šta u sjećanju, sjećati ga, zamišljati

(I sad mi **je pred očima** njihova stara kuća, uređeno dvorište i jorgovan kraj kapije...)

iskolačiti (izbečiti) oči

iznenaditi se, začuditi se

(Kad ona ču da ste Anđeli haljinu za maturu platili dvesta eura, **iskolači oči**, pa pomodre, ne mogade progovoriti, zavidnica.)

ispasti nekome iz oka

biti čije dijete, porod

(Vala, šćeri, ni pomisliti na tebe od danas neću, niti ću ti šta pomagat, pa neka **si** mi **ispala iz oka**.)

ispod oka (očiju, obrve) gledati, motriti

krišom, s prezirom

(Pobio bi se on da smije. No ne smije, nego samo **ispod oka** gleda.)

istjerati (išćerati) oči *nekom*

previše dosaditi, dozlogrditi

(O, što sam na muku od one žene. **Iščera** mi **oči** više nudeći mi neke svoje tekstove. Pogledajte joj to, molim vas, da joj se nešto od toga objavi.)

iz očiju bi ukrado (će ukrasti)

vrlo je spretan u krađi, ogrezao u krađi

(Ti mi pričaš o njihovom poštenju, a ja znam da **bi** oni **iz očiju ukrado**. Ti o njima ništa ne znaš, očigledno.)

iza očiju (oči)

skriveno, iza leđa

(Briga me šta mi ko **iza očiju** priča, računam samo ono što mi je u oči kazano.)

izlaziti / izaći *nekome pred oči*

pojavljivati se pred kim

(Ljut je kao ris. Nemoj mu **izlaziti pred oči** neko vrijeme.)

iz oči (očiju) se *nekome nešto vidi*

sasvim je očigledno

(**Iz očiju** mu **se vidi** da je zlica. Uh, kako onu jadnu pastorčad gleda...imam osjećaj da mu može bit', on bi ih pogazio.)

<jesu li> oči ispale *nekom*

zar ne vidiš (izraz upozorenje)

(Eto je knjiga na polici. **Jesu li** ti **oči ispale**?!)

kao da mu (joj, im, nam) je iz oka ispao

mnogo ga voli, mnogo mu je drag

(Brinuli su to dvoje starih za tu malu iz komšiluka **kao da** im **je iz oka ispao**.)

kružiti očima

gledati na sve strane

(Uplašilo se dijete, pa ne progovara, samo **kruži očima**, a svi mu nepoznati.)

kopati (iskopati) nekome <jedno drugom> oči

kinjiti, maltretirati, svađati se

(Ja ne znam šta je ova muka, ni pet minuta ne mogu zajedno, odmah **kopaju jedno drugom oči**. Da ti se ne mili u kuću doć.)

krajem (krajčkom) oka spaziti

krišom

(Spazio je on **kraičkom oka** da ga ja gledam. Mangup je on.)

maći se (maknuti se) nekome sa očiju

skloniti se ispred nekoga

(**Miči mi se ispred očiju**. Ti si svoje pravo lice pokazao. Ajmo, doviđenja, briši...)

mrači se nekom pred očima

gubi prisebnost, gubi svijest

(Blijeda je kao krpa, a sve se češće žali kako joj **se mrači pred očima**. Ne znam šta li joj je.)

na oku biti nekom

primjetan, vidljiv kome

(On **je** tamo vama **na oku**, pa ga propratite. Ne mogu sve ja.)

na oči nečije

pred njim, u prisustvu njegovom

(**Na oči** njene on se maloj Ani umiljava. I ova ćuti. Da ne povjeruješ.)

na oči ne može (nema snage) da gleda

u lošem je fizičkom stanju, sasvim je iscrpljen

(Teško će se Ilija oporavit. On je baš loše. **Na oči ne može da gleda**.)

na (za) lijepe oči

bez valjanog razloga, tek tako

(Za šta da joj pišem peticu? **Na lijepe oči**, je li? E, neću, svega mi, izjednačavat' neradnike i onu djecu što čitavu godinu aktivno rade i trude se. Neću i gotovo.)

ne dati nekome oka otvoriti

ne dopustiti kome da predahne, ne dozvoliti mu da odmori

(Po čitav dan mu sva djeca iz komšiluka vise na vrata, **ne daju mu oka otvoriti**. Ne znam kako on to trpi.)

nemati nekome kud na oči

ne smjeti se pojaviti pred kime

(Nemaš ocu **kud na oči** tako obučena. Haos će napraviti. Ti znaš njegovo mišljenje o takvom oblačenju.)

ne moći nekoga / nešto očima gledati

osjećati veliku mržnju, odvratnost prema kome / čemu

(Ona rođenu braću **ne može očima gledati**, a kamoli tebe i mene.)

ne moći oči odvojiti od nekoga / nečega

gledati koga / šta sa posebnim uživanjem, mnogo se diviti kome / čemu

(Djevojka je kao lutka, i lijepa i umiljata...komšije svu noć **nisu mogli oči** od nje **odvojiti**.)

ne moći oka sklopiti

ne moći zaspati

(Ni sam ne zna šta mu je, ali se žali da noćima **ne može oka**

ne skidati oka (očiju) sa nekoga / nečega

neprestano, netremice gledati u koga /što

(On se izgubio, pa **ne skida oči sa** auta. Ko da u životu auta nije vidio.)

ne trepnuti okom

odlučno, bez ikakvog dvoumljenja

(Ona sve prihvati, **ne trepnu okom**. Samo pita kada da dođe da počne da radi.)

ne vjerovati <svojim> očima

biti iznenađen, začuđen, zapanjen

(**Nisam vjerovao svojim očima** kad sam vidio kako njega sinovi sad paze, a bio ih se savim odrekao. Eto, svašta se dešava.)

<ni> crne su ti oči <ne reći> nekome

ništa mu ne prigovoriti, ne povrijediti ga

(Ne mogu da lažem, nikad mi **nije rakao ni crne su ti oči**. I zato ga ne mrzim. Ko hoće nek vjeruje, ko neće i ne mora.)

nije iz oka (očiju) ispao neko nekome

nije važan, ne zaslužuje pažnju

(Ada, šta si se toliko zalijepio za njega, **nije ti iz oka ispao**.)

nikad se oči ne gledale (vidjele) nekom (nečije) (grub.)

kategorično odricanje da se neko želi sresti, vidjeti i sl.

(I ne treba da dolazi, ništa mi ne treba. **Nikad nam se oči ne vidjele**.)

<ni> oko se ne namrdi nekom

dobro se drži, sve jedno mu je

(Sve mu uzeše zbog kredita, i kuću i auto, a on – ništa. **Ni oko mu se ne namrdi**. Ustade i lagano pođe niz put ka čaršiji.)

oči nekome hoće da iskoče

zaprepašten je; gleda sa najvećom pažnjom i znatiželjom

(Izbečili su, **oči hoće da im iskoče**...dobro će bit' ako kuću potrefe.)

oči (oka dva) da ne odvojiš (da ne možeš odvojiti) od nekoga / nečega

biti zadivljen kime / čime

(Kako su im djeca lijepa, ti to ne bi vjerovala, dok ne vidiš. **Oči da ne možeš od njih odvojiti**. Kao anđeli.)

oči ispadoše nekome

veoma se muči, uporno se bori da iznađe rješenje

(Njemu **oči ispadoše** od rada, a ti ga pitaš ljetuje li će i provodi li se. To je za njega davna prošlost.)

očima da ne povjeruje *neko*

sasvim nevjerovatno

(Tako oni sad lijepo žive. To ti je sloga, mir, rad, red...**očima da ne povjeruješ**.)

oči na oči

pred svima, naočigled

(Ona misli ja sam luda. **Oči na oči** me laže, i misli da joj vjerujem, njoj, lisici staroj.)

oči su *nekome* **prazne**

gramziv je, svega mu je malo

(Vala, sve da mu daš i pokloniš, malo mu je. Njemu **su i oči prazne**.)

oči u oči

direktno, otvoreno, bez uvijanja

(Sve sam mu **oči u oči** saopštila, da me bar duša ne boli. Neka sad radi šta god hoće.)

od oka

otprilike

(Ja ti nikad u recept ne gledam. Svega stavim **od oka** i ispadne dobar kolač.)

oka ne sklopiti

ne zaspati ni malo

(Nije svu noć **oka sklopila** od bolova. Samo je ječala.)

otvoriti četvore oči

dobro paziti, budno motriti

(Moraš **otvoriti četvore oči**, ako misliš tu da opstaneš. Ne znaš ti kakav je tamo kolektiv.)

otvoriti *nekome* **oči**

otkriti kome pravu istinu, osloboditi koga zablude

(Uzalud smo svi pokušavali oči da mu **otvorimo oči**, on je samo njoj vjerovao. E, nek sad sam rješava probleme.)

pasti (padati, upasti, upadati) u oči nekome

privlačiti / privući pažnju kome

(Ona ovakvim ponašanjem svima **pada u oči**. Bolje bi bilo da se malo smiri.)

parati oči nekome

smetati mu, nervirati ga

(Pretjeruje sa tim pohvalama. Na oglasnoj tabli istakla koja sve znanja ima. Ko da mi ne znamo. To svima **para oči**.)

pariti / nepariti oči

posmatrati ono što je nedostupno sa izuzetnom čežnjom

(Pusti mi taj snimak, da malo **naparim oči**. Ja i onako neću nosa pomaljat iz ovih Berana nikud. Daj da vidim malo kako narod uživa.)

pasti u nečijim očima

izgubiti vrijednost, raniji ugled

(On je, posle afere sa onom gadurom, **pao u** mojim **očima**. Ja se sa njim više i ne pozdravljam. I ne znam kako ga ona žena uopšte trpi.)

pogledati nekoga / nešto ispod oka

pogledati koga kradom; pogledati koga prezrivo, nepovjerljivo

(Svi joj mi objašnjavamo da joj neće nauditi, ali ona ga ipak neprestano **pogleduje ispod oka**.)

pogledati nekome / nečemu u oči

suočiti se sa kime / čime

(Imaš li hrabrosti da mu **pogledaš u oči** posle svega što si učinio.)

preletjeti nešto očima

površno pogledati

(Ne uzme ona knjigu, pa da ozbiljno uči, nego samo to **preleti očima** od poglavlja do poglavlja. Zato i ne zna ništa.)

presjeći nekoga očima

strogo, ljutito ga pogledati

(Kako ju **je** otac **presjekao očima**, kad nam je obećala pare na zajam.)

prevrtati (kolutati / zakolutati) očima

prenemagati se, snebivati se

(Ona se folira, **koluta očima**, a oni svi na noge skoče. Neko vodu nosi, neko tablete, neko zove hitnu...U to ona odmahne rukom i da znak da ne zovu doktore....prava predstava.)

pun kao oko

izuzetno imućan, bogat

(Sve se neke jade žali, a **pun je kao oko**. Ne zna ni šta sve ima.)

sklopiti oči

umrijeti

(Tog dana, posle duge bolesti, i ona **sklopi oči**. Petar ostade bez majke.)

skočiti nekome za oči

oštro, žustro napasti koga

(Samo što joj je riječ progovorio, ona mu **skoči za oči**. Htjede se na ulici sa njim pobiti.)

slijep kod očiju

biti bez osnovnih znanja; ne vidjeti i ne shvatati očigledne stvari

(Vidi da joj dijete nigdje ne radi, a pare u kuću donosi. Ili je **slijepa kod očiju**, ili joj odgovara pa se pravi da ne zna i ne shvata ništa.)

šarati očima

izbjegavati čiji pogled usljed osjećanja krivice

(Kad su dječaka pitali je li on prvi započeo tuču, on je samo počeo **šarati očima** i odbijao je da odgovori.)

ukrstiti oči (očima)

gledati razroko (najčešće za pijanu osobu)

(Sa kim, brate mili, da pričamo. On **ukrstio očima**, a ne zna šta priča, pijan nagrđen. Nema sa takvima dogovora.)

zamazati (zamuštronjati) nekome oči

prevarati, zavarati koga

(Nisi ti to odradila detaljno, samo površno si to malo raspremila, da mi **zamuštonjaš oči**.)

zapeti / zapinjti nekome za oko

privlačiti / privući pažnju kome, svidjeti mu se

(Ta **je** parcela mom starom **zapela za oko**. Oće da je kupi, nema druge. A, meni se nešto i ne sviđa.)

zažmuriti na jedno oko

namjerno ignorisati, praviti se da se ne vidi nešto što j očigledno (s nekim ciljem)

(Znaju oni da ni na audiciji nije bila tako dobra, ali **su zažmurili na jedno oko**.)

zavadio / la bi dva oka u glavi

sklon je spletkama, prevarama

(E, znam ja koji je on smutnik. Taj **bi zavadio dva oka u glavi**.)

P

PALAC

držati nekome/ nečemu palčeve

željeti kome / čemu uspjeh i bodriti ga u sebi

(Tako bih voljela da to položiš danas. Ma, biće to dobro. Vidjećeš. **Držaću ti palčeve**.)

PESNICA

pokazivati / pokazati *nekome pesnicu*

prijetiti mu

(Ipak joj on iz policijskog auta **pokaza pesnicu**, da zna da se neće ovako završiti.)

PETA

biti *nekome za petama*

pratiti koga, slijediti ga, nadzirati čije kretanje

(Nije mogao ništa uraditi bez roditeljskog znanja. Oni **su** mu bili **za petama** uvijek.)

boli *nekoga peta za nekoga / nešto*

ne brine za nekoga / nešto, nije ga briga

(**Boli** nju **peta** za to oće li se kuća srediti i opremiti do jeseni. Ona šeta, a drugi nek brinu.)

glup kao peta

izuzetno glup

(Može pare da ima i da se pravi važna koliko hoće, ali je **glupa kao peta**, a tek što je ružna...)

PLEĆA

biti na *nečijim plećima*

biti kome na teretu, na brizi, na staranju

(Oni **su** oduvijek **bili na** očevim **plećima**, pa im je lako držat govore. Kad počnu sami da se bore, pitaću ih.)

iznijeti *nešto na svojim plećima*

podnijeti glavni teret čega

(Kompletanu gradnju kuće **iznio je na svojim plećima** i sad ga niko ne vidi. Samo još fali da ga iz te kuće izbace.)

natovariti (svaliti) *nešto na nečija pleća*

prebaciti teret i brigu za što na neku osobu

(I brigu oko svoje djece on **je natovario na tuđa pleća**. Eto kakav je on čovjek.)

osjetiti nešto na svojim plećima

doživjeti lično teret, težinu nečega

(Imaće ona priliku da **osjeti na svojim plećima** težinu vođenja domaćinstva. Samo polako.)

podmetnuti svoja pleća

prihvatiti teret, težinu nečega, odgovornost za šta

(On **je** mučenik **podmetnuo svoja pleća** za sve u toj kući. Ostali uživaju.)

POJAS

moći nekoga za pojas zadjenuti (zađenući)

biti jači, veći, nadmoćniji od nekoga

(On tebe na tuču zove?! Je li on normalan? Pa ti bi ga, koliki je i kakav je, **mogao za pojas zadjenuti**. Ne znam kako mu sukob sa tobom i na pamet pada.)

zasvirati i za pojas zadjenuti (zađenući)

znati pravu mjeru, prekinuti datu aktivnost u najprikladnijem trenutku

(Dosta je više te vaše galame, dečurlijo. **Zasviraj i za pojas zađeni**. Oćemo i mi stari koju riječ da razmijenimo.)

PRSA

busati se u prsa

junačiti se, razmetati, hvalisati, pretjerano isticati svoje uspjehe i zasluge

(Uzaslud **su se busali u prsa** kako su najjači u čaršiji. I od njih dođoše jači, a ovi odoše podvijenog repa.)

odbiti od prsi dijete

prekinuti dojenje

(Jadva ju **je odbila od prsi**. Poodrasla je, a navikla, pa – muka.)

prsa u prsa se tući

direktno, iz neposredne blizine

(Niko nikom nije iz zasjede došao. **Prsa u prsa** su se potukli. Ima i očecvidaca koji to tvrde.)

PRST

ako prst zaboli *nekoga*

ako mu se desi i najmanja neprijatnost

(Njega nema, pa makar mi svi i da poginemo, a mi ka njemu trčimo, **ako** ga **prst zaboli**.)

držati (staviti) prst na usta *nekom*

upozoriti koga da ćuti, ućutkati ga

(Još bi ovaj mlatio onako pijan, ali mu Mitar **stavi prst na usta**...odahnusmo.)

gledati / pogledati (progledati) kroz prste *nekome*

tolerisati, opraštati mu greške

(Nije ona ni zaslužila da ide dalje nego **su** joj svi **progledali kroz prste**.)

go kao prst

sasvim siromašan, bez materijalnih bogatstava

(Voljeli su ga svi, iako je bio **go kao prst**. Imao je neku čudnu harizmu i svi su se u njegovom društvu lijepo osjećali.)

ići (hodati) na prstima

veoma pažljivo, tiho, nečujno hodati

(Lakosan je, budi se i pri najmanjem zvuku. Svi kroz kuću zato **hodaju na prstima**.)

imati u malom prstu *nešto*

biti izuzetno dobar u čemu, poznavati što dobro

(Ona je za matematiku ekspert. Sve **ima u malom prstu**. Kod nje treba Miša da pošalješ da ga spremi za prijemni.)

imati šesti prst

biti sklon krađi

(Svi su oni takvi. I ded mu **je imao šesti prst**. Znamo se za toliko.)

koliko prstom da pritisneš

veoma malo

(Ne boli me čitava noga, samo tu pod koljenom, **koliko prstom da pritisneš**. Kad stavim oblogu bude mi lakše.)

lomiti (kršiti) prste

izražavati nemoć, strah

(Volim da sve spremimo unaprijed, a ne da **kršim prste** kad ljudi dođu u kuću.)

moći se izbrojati na prstima <jedne ruke>

jako je malo koga / čega u broju ili na skupu

(Ja sam mu rekla da nema onoliko prijatelja koliko on misli i da ih **može izbrojiti na prstima jedne ruke**. Tada mi nije vjerovao.)

na svaki prst po jednoga (jednu) imati

imati dosta momaka (djevojaka)

(Svi su joj rekli da je Lazo šarlatan i da **ima na svaki prst po jednu**...bila je šokirana.)

nemati prst (dva prsta) obraza

biti bestidan, nečastan

(Kako se samo ponaša, vrijeđa ljude, potkrada novac..Taj čovjek **nema prst obraza**.)

ne mrdnuti ni <malim>prstom

ne učiniti ni najmanji mogući napor, ne preuzeti ništa

(Uzalud smo tražili pomoć, kuća je prokišnjavala, djeca su spavala u vlazi...On koji im je stric i koji je mogao **nije mrdnuo ni malim prstom**.)

ne vidi se <ni> prst pred okom

ništa se ne vidi zbog mraka, magle i sl.

(Bili smo izgubljeni na pet koraka od kuće. Nismo ni znali da smo tako blizu, **nije se vidio ni prst pred okom**. Neka magluština napala.)

ne vrijedjeti (vrijedeti) nečijeg malog prsta

biti ispod čijih kvaliteta i mogućnosti, ne moći porediti se sa kime

(Kakva majka?! Majka joj je bila otmena i vrijedna žena. Ona **ne vijedi** majčinog **malog prsta**.)

ni prst nije zabolio nekog

nije imao ozbiljnih posljedica, poteskoća

(Ona je, iako stara, još zdrava. U posljednje dvije godine je **ni prst nije zabolio**.)

ni prstom ne maknuti (mrdati / mrdnuti)

ne preduzimati ništa, ne trudise ni malo, ne zauzeti se za šta

(Sve su kao oni prijatelji, a kad je bila frka, Milun za njega **nije ni prstom mrdnuo**.)

ni prstom ne taći / taknuti nekog

ne učiniti nekom ništa u fizičkom pogledu

(Laže, laže ko pas. **Ni prstom** ga **nisam takao**.)

pokazivati (upirati) prstom na nekog

pokazivati ga kao loš primjer, izvirgavati ga poruzi

(Dovedi se ured. Neću da ljudi **pokazaju prstom na tebe** i da se ja sramim.)

prste da poližeš (prste da poliže čovjek)

izuzetno je ukusno (najčešće o hrani)

(Ma, čorba je **prste da poližeš**. Nikako da mi daš recept da ja probam to da napravim.)

prst sudbine

božja, svevišnja (vrhovna) volja

(Uzalud je sve bilo. Svi smo joj svašta predlagali, ali **prst sudbine** je presudio. Ode u tuđinu)

pružiš mu prst, a on bi cijelu šaku

pohlepan je, gramziv, nezajažljiv, neskroman

(On je izgleda mislio svu kuću da mu raspreamin. Kako da ne?! **Pružiš mu prst, a on bi cijelu šaku**.)

sa svojih deset prstiju

svojim trdom i zalaganjem

(Otac mu je poštenjačina i radnik. Sve što ima stekao je **sa svojih deset prstiju**. A, on i brat su teški neradnici.)

staviti prst na čelo

zamisliti se, dobro razmisliti

(Nek **stavi prst na čelo** i nek vidi sam kud će i kako. Ne mogu ja za njega da mislim.)

uperiti prst (prstom) u nekoga

pokazati na njega

(Odmah ga je dijete prepoznalo i **uperilo prst u** njega. Sram ga bilo, četetu telefon da ukrade. Starčuljina.)

umiješati (uplitati) <svoje> prste u nešto

miješati se, imati udjela u čemu

(Tačno sam znao da **je** ona pametnica **umiješala prste u** tu glupost. Sad sve moram da krečim opet. Ne mogu da vjerujem kakve su boje izabrali.)

vrtjeti (motati, okretati) nekog oko malog prsta

postupati sa njim po svojoj volji

(I njegovi roditelji znaju da ga žena **vrti oko malog prsta**. Šta će muto, kad je takvu izabrao?!)

znati (poznavati) nekoga/nešto u prste

znati, poznavati koga / što jako dobro

(Oni tako vazda pričaju da će doći, da će pomoći, a niđe ih nema. **Znam** ja njih **u prste**. Oduvijek su takvi.)

R

RAME

preko ramena *govoriti, gledati*

s prezrenjem, sa omalovažavanjem

(Promrmlja nešto **preko ramena** i ode. Nije mi izgledalo da imaju neki prijateljski odnos.)

rame uz rame

zajedno, jedno uz drugo, zajedničkim snagama

(Sve **rame uz rame** sa ocem radio. I tako je na vrijeme naučio zanat. I sad radi sam.)

slijegati (uginjati / ugnuti) ramenima

biti začuđen, biti u nedoumici, ustezati se, pomiriti se sa nastalom situacijom, biti nemoćan

(Mi ga pitamo zašto je slomio vazu, a on se nešto pogubio, samo **uginje ramenima**. Meni ga nešto dođe žao i prekidosmo priču oko toga.)

stati <rame> uz rame *nekom*

biti mu jednak, ravan; izjednačiti se sa kime u čemu

(Nije bio radovan đak prošle godine, ali može **stati rame uz rame** drugovima iz razreda.)

staviti / stavljati ruku na rame *nekom*

dati / davati mu podršku

(On **je** jedini Petru **stavio ruku na rame**, kad mu je bilo najteže.)

tapšati po ramenu *nekoga*

ulagivati mu se

(Najgore mi je ono kad znam šta mi misle, a **tapšu** me **po ramenu**.)

REBRO

mogu se *nekom* **rebra izbrojati**

izuzetno je mršav

(O, kakva je ona jadna djevojka, ko da godinu dana ništa jela nije. **Mogu** joj **se rebra izbrojati**.)

polomiti (prelomiti, izbrojiti) rebra *nekome*

pretući koga

(**Polomiću** mu **rebra**, kad ga dočepam. Ne mogu da vjerujem da mi je preturao po sobi bez znanja. Ko inspektor da je.)

s neba pa u rebra

iznenada, bez nagovještaja

(I za proslavu rođendana se poziva na vrijeme, a ne ovako **s neba pa u rebra**.)

RUKA

biti lake ruke

bezbolno raditi nešto, biti vješt u nečem što se radi

(Samo kod njega smo vodili djecu. On je, po meni, bio najbolji zubar, **bio je lake ruke**.)

biti nečija desna ruka

biti kome najbliža pomoć i podrška

(Ne bih ja stigla bez njene pomoći. On **je bio moja desna ruka**.)

biti na svoju ruku

ponašati se isključivo po svom nahođenju, biti svojeglav, biti osobenjak

(Nije on bio za dogovore. Nikog nije slušao. Sav **je bio na svoju ruku**.)

biti (naći se) nekome pri ruci

biti od pomoći (koristi) kome

(Uvijek mu **se nađe pri ruci** kad treba. Pravi je prijatelj.)

biti široke ruke

biti darežljiv; biti niskog morala (najčešće za ženu)

(Starica **je bila široke ruke**. Iz njenog malinjaka djeca nikad nisu otišla praznih ruku. Zato je i sad pominju.)

(A, ne znam što se sad išćuđavate što se ne zna koje otac deteta. A, svi znamo da **je ona bila široke ruke**. Mnogi su to od nas i sami osjetili. No, možda je bolje da ćutim.)

biti u nečijim rukama

biti pod čijim nadzorom, pod čijim djelovanjem

(Kompletna firma **je bila u** Mirkovim **rukama**. Ja se toga sjećam.)

biti vezanih (sputanih) ruku

biti nemoćan u odlučivanju

(Šta može on sad?! Zabranjeno mu je da viđa djecu, **vezanih će ruku biti**, ne može on ništa tu promijeniti...)

čvrsta (jaka, gvozdena) ruka

strogost, disciplina

(Njima treba **čvrsta ruka**. A, ovako im sve popuštate, galamite, a oni sve po istom, i svakog dana sve razmaženiji.)

dati (pružiti) ruku

predložiti nagodbu u trgovini

(Ja mu **pružih ruku** na tu cijenu, ali on se tad sjeti da mu kola vrede više. E, kad je tako, neću više ni riječi...Oдох.)

dati nešto nekome u ruke

predati što kome na čuvanje uz puno povjerenje

(Toliko je on kumu vjerovao da mu **je** svu imovinu **dao u ruke** kad je otišao u Ameriku.)

dati se u ruke nekome

predati se, biti zarobljen (obično s negacijom)

(Ne bi **se** on bez muke **dao u ruke** neprijateljima. Zna dobro šta ga čeka.)

dati (ostaviti) odriješene ruke nekom

dopustiti kome da slobodno djeluje, da rješava, donosi odluke

(Mogao je da pokrije kuću limom, crepom...mogao je da radi kako je sam zamislio. Gazda mu **je dao odriješene ruke**.)

desna ruka

pouzdani pomoćnik, podrška

(Ni svjestan nije koliko mu ćerka pomaže. Ona mu je **desna ruka**. Shvatiće on to jednom i sam.)

dići ruke od svega

predati se beznađu, bezvoljnosti, odustati od svih namjera i aktivnosti

(Posle mnogih pokušaja da pokrene posao, nije uspio. **Digao je ruke od svega** i povukao se, distancirao se od svih... Kući je sam... Malo se plašim za njega.)

dizati / dići ruke od nekog/nečeg

odustati od koga/čega, napustiti koga

(Nastavnica se trudila da ga ubijedi da nastavi školovanje. **Digla je ruke od toga**, shvativši da je njen trud uzaludan.)

dizati / dići ruku na nekoga

udariti koga, izbiti ga

(Ko **digne ruku na roditelja**, ne može se dobru nadati. Rastu osvetnici.)

dizati / dići ruku na sebe

pokušati ili izvršiti samoubistvo

(On je jak čovjek. Nikad ne bih pomislila da će **dići ruku na sebe** zbog takve gluposti.)

dočekati (primiti) nekoga/nešto raširenih ruku

dočekati koga/što prijateljski, srdačno

(Uf, on ti **je dočekao** tu ponudu **raširenih ruku**. Sad može bez žurbe da se sprema za sezonu.)

doći u pogrešne ruke

pripasti kome ko ne zna pravilno se ponašati sa kime, rukovoditi čime

(Tako je to kad dobre ideje **dođu u pogrešne ruke**. Na kraju ih ne možeš ni prepoznati. Pojedini sve što rade, unište.)

doći u prave ruke

pripasti kome ko zna pravilno se ponašati sa kime, rukovoditi čime

(Taj **je** novac **otišao u prave ruke**. Ona će jedna žena od toga djecu spremi za školu.)

držati u <svojim> rukama nešto

vladati čime, upravljati čime, posjedovati nešto

(On sve inicijative **drži u svojim rukama**. Komletan resor zavisi od njega. Može mu se.)

evo ruka

izraz slaganja sa čijim stavom

(**Evo ruka**. Bolje izlaganje na ovu temu odavno nisam čuo. Svaka čast.)

golih ruku (golim rukama)

bez ičega, bez alata ili oružja

(Otišli su **golih ruku** u pošumljavanje. Ko da će borovi sami da se sade.)

gledati (sjedjeti, stajati,čekati) skrštenih ruku

ništa ne preduzimati, biti pasivan, ništa ne raditi

(Svi jure, trude se, bore. Treba stvoriti sve za zimu. A, on **sjedi skrštenih ruku** i čeka da se čudo desi.)

ići (činiti / učiniti) na ruku nekome

biti kome od pomoći, praviti mu olakšice u čemu, podržavati ga

(Njemu **svi idu na ruku**, od direktora do čistačice. Naravno da je srećan. I treba da bude.)

ići (polaziti) nekome od ruke

ostvariti uspjeh u kakvom poslu

(Nadam se da će im taj započeti posao **ići od ruke**, jer, ako se to ne desi, on još taj poraz ne bi mogao podnijeti.)

ići od ruke do ruke

ići, prelaziti od jednog do drugog, mijenjati vlasnika

(Taj ti je golf jadan. Nema ti tu kvaliteta. Da je drugačije **ne bi** ovako **išao od ruke do ruke**.)

ići nekome praznih ruku

ići bez poklona, bez (očekivanog) dobitka

(Osramotih se, **odoh** onoj deci **praznih ruku**, a nisam bila odavno. Ali, sad ne mogu ništa.)

imati (držati) nekoga u ruku / ruci (rukama)

upravljati njegovim ponašanjem i odlukama

(**Drže** oni njega **u ruku**. On mora sve da radi kako mu oni kažu.)

imati laku ruku

nemati snažan (jak) udarac

(Srećom **ima laku ruku**. Inače koliko me puta udario, da je jači, ubio bi me.)

imati pravu ruku (biti prave ruke)

biti precizan u gađanju iz ruke

(Nemiran je bio mnogo. A, tek što **je imao pravu ruku** - koga bi pomislio, mogao bi ga posred čela pogodit' sa velike daljine.)

imati pune ruke posla

biti brlo zauzet, pre zaposlen

(Ne znam hoću li nać' vremena da doćem. **Imam pune ruke posla**, sutra idemo na rodendan, a Sara još ne zna šta da obuće)

imati tešku ruku

imati snažan (jak) udarac

(Malo dijete, ali **ima tešku ruku**. Kad me udari, zabolje me dobro. Nego ne mogado' sa ćetetom tućim po ulici da se bijem.)

imati zlatne ruke

biti veoma vješt u nekom poslu

(Ma, **ima** žena **zlatne ruke**. Da joj samo vidiš dvorište, ko iz bajke. Ja te vrste cvijeća prvi put vidim.)

ispod ruke

skriveno, krišom, da drugi ne vide i ne znaju; nelegalno

(I stan mu je **ispod ruke** dodijeljen i dijete mu zaposlili. I još se ljuti. Ne mogu da vjerujem.)

ispuštati / ispustiti iz ruku nekoga / nešto

izgubiti kontrolu nad kim / čime

(Kad se takva prilika jednom **ispusti iz ruku**, teško se ikad više opet ukaže.)

iz druge (treće) ruke

putem posrednika

(To su saznanja **iz druge ruke**. Ne znam koliko su istinita.)

iz prve ruke

direktno, bez posrednika

(Ne sumnjaj slobodno. Ja ti garantujem. To je priča **iz prve ruke**.)

jesti nekome iz ruke

biti pokoran, predan kome

(I prije Božića **ješće** on gazdama **iz ruke**. Znaju oni kako da ga namame. Ne brini.)

kao bez ruku (grub.)

nespretno

(Vala je ono dijete **kao bez ruku**. Više vode prosu iz ove čaše, dok dođe, nego što mi donese da popijem.)

kao da rukom uze neko nekoga

sasvim nenadno ode (obično o smrti)

(Vala me njegova smrt iznenadila. Prije nedjelju dana smo sjedjeli i šalili se. **Kao da** ga neko **rukom uze**.)

kao iz mrtvih <ruku> ispasti

iznenada, lako

(U sto se djelova razbi činiija. **Ko iz mrtvih ruku** mi je ispala. Ne mogu ništa.)

kao rukom odneseno

potpuno nestalo

(Njemu od one masti prestade peckanje u zglobovima i bol nesta **kao rukom odnesena**.)

kopati rukama i nogama

truditi se svim sredstvima, na sve načine

(Oni će **kopati i rukama i nogama** da se tog mjesta domognu. Pazi se ti.)

muška ruka

sigurnost, čvrstina, pouzdanost koju pruža muškarac

(I njima je u kući potrebna **muška ruka**. Odlično što je došao da ih malo dovede u red.)

na brzu ruku

veoma brzo, užurbano

(Spremih se **na brzu ruku**. Ne stigoh se ni našminkat', ali bitno je da nismo zakasnili.)

naći se pri ruci *nekom*

pomoći mu

(On se Đorđu tad **našao pri ruci** i bio mu od velike pomoći. I to mu ovaj pamti i vraća kad i kako može.)

na svoju ruku

na sopstvenu odgovornost, bez ičije saglasnostiu, prema vlastitom mišljenju

(Sve je uradila **na svoju ruku** i niko joj ni riječi nije rekao. Da sam to ja uradila, o čudu bi me zabavili.)

na takvu <tu> ruku

tako, na takav način

(Nećeš ti, šćeruna, meni **na tu ruku**. Zabraniću ja i izlaske i telefon, pa ćeš se ti o knjizi zabavit, da ne crvenim kad u školu odem.)

ne bi ruka otpala (ruke otpale) nekom

ništa mu ne bi bilo, nije mu zahtjevno

(Pa **ne bi** ti **ruke** otpale i da si ova dva prozora očistio. Ona čitav dan nije sjela da odmori, a ti šetaš.)

ni ruka nije zadrhtala (ne bi zadrhtala, neće zadrhtati) nekom

veoma je siguran, odlučan, bezosjećajan

(Potpisa ona ček i ode. **Ni ruka** joj **nije zadrhtala**. Sigurno ima para u nekoj drugoj banci.)

obrisati ruke od nečeg

odreći se čega, ne očekivati ga

(Davno **su** oni **obrisali ruke od** tog nasljedstva, ali neće to da priznaju.)

odbijati /odbiti (odgurnuti) <pruženu> ruku

odbijati pomoć, pomirenje, podršku

(On **je** bez razmišljanja **odbio pruženu ruku** svojih sardnika, Sad neka se sam nosi sa svime.)

od sto (trista, mnogo) ruku

različiti, raznovrsni

(Išli smo, te gledali zavjese. Ima ih, sine, **od sto ruku**. Samo para i da biraš.)

od svake ruke neko umije

ponaša se na razne načine (u savisnosti od situacije), prevrtljiv je

(On ima super odnos sa svima zato što **umije od svake ruke**.)

od svojih ruku živjeti

od svog rada i truda živjeti

(Oduvijek **je** ta porodica **od svojih ruku živjela**. I nema im ko šta prigovoriti.)

okrvaviti ruke

počiniti zločin ili učestvovati u njemu

(Može sad da se brani koliko hoće, ali svi tvrde da **je** i on **okrvavio ruke** te noći kad je mladić stradao.)

oteti se iz ruku

otrgnuti se kontroli

(Od kad **su** mu **se** sinovi **oteli iz ruku**, tu nema više nikakvog napretka. Skitaju, piju, kockaju...propast.)

pasti na ruke nekom

biti na njegovom izdržavanju, njezi

(Pored sinova zetu **je** i ćerki **pala na ruke** da je u bolesti njeguju. A, da si je nekad za to pitao, ispsovala bi te.)

pasti u ruke nekom

biti uhvaćen od strane koga, dopasti u čiji posjed

(Sad kad **je pao u ruke** neradnika, brzo će i taj posjed biti prodat. Njih samo pare interesuju.)

polaziti / poći za rukom nekom

uspijevati / uspjeti

(Ne znam kako mu **polazi za rukom** da nas uvijek nasmije. Uvijek ima pravu šalu za svaku priliku.)

prihvatiti ruku nečiju

saglasiti se sa predlogom, prihvatiti dogovor

(Oni **prihvatiše ruku** i dogovor se dalje nastavi. Most sledeće nedjelje poče da se zida.)

pri ruci nešto imati, biti, nalaziti se

kod sebe, na raspolaganju

(Imam **pri ruci** ovaj mali ventilator. Uzmi ga, valjaće ti. Mi imamo klimu.)

produžena ruka nečija

pomagač

(On je Rajkova **produžena ruka**. Vjeruj mi. Vidjela sam ih zajedno kad je trebalo da potpišu onaj ugovor.)

propuštati / propustiti nekoga kroz ruke

istući, pretući koga; detaljno nešto uraditi

(Ako ga oni **propuste kroz ruke**, taj mali neće više biti za život.)

pružati / pružiti (ispružiti) ruku

prositi, tražiti mislostinju

(Žao mi ono jadno dijete kad ga vidim na ovoj studi kako **pruža ruku** na sred trga. Jeza me uvijek prođe.)

pružiti ruku nekom

priznati mu, čestitati; ponuditi pomirenje (dogovor)

(Treba mu, brate, **pružiti ruku**, ono ne može svako - pretrčati onoliku dionicu za tako malo vremena. Ja sam zadivljen.)

(Odmah **je**, bez razmišljanja, **pružio ruku** mladiću, kao da svađe nije ni bilo.)

ruku na srce

iskreno, otvoreno govoreći

(**Ruku na srce**, oni nikad nisu bili par. Jednostavno su previše različiti.)

ruke k sebi

ne diraj (najčešće kao zapovijest)

(Nemoj mi izigravat' junaka. **Ruke k sebi** inače ćeš dobit' batine. Ko si ti, bre, da mi diraš dijete svaki dan?!)

ruke se <dabogda> pozlatile nekome

izraz pohvale i priznanja da je nešto lijepo i dobro odrađeno

(Uh, devojkco, **ruke ti se pozlatile**, kako si ovu kuću sredila. Ne može se prepoznat' da je ovo ona ista kuća.)

ruke su otpale <otpadoše> nekome

težak mu je tret u rukama, umorne su mu ruke od silnog posla

(Mogla bi malo pomoć sestri. Vidiš li, jadan, da joj **ruke otpadoše** čitav dan po bašti kopajući?!)

ruku bi u vatru stavio (turio) za nekoga

žrtvovao bi se, garantovao bi čvrsto

(Ja **bi' ruku u vatru stavio za** njega, a on, kad meni dođe problemi, i ne okrenu se.)

sa rukama u džepovima

skrštenih ruku posmatrati, čekati, sjedjeti, pasivno posmatrajući, ništa ne preduzimajući

(Dani mu prolaze **sa rukama u džepovima**. Može, kad ima ko za njega da radi.)

srednje ruke

prosječan, osrednje vrijednosti

(Dobar bješe stan, onako **srednje ruke**. Može da nam posluži neko vrijeme.)

stegnuti (stisnuti) ruku nekom

srdačno se pozdraviti, čestitati mu

(Nisam ljut na njega. Što bi bio?! **Stegnuo sam** mu **ruku** i poželio srećan put.)

svojom rukom

lično

(On joj je **svojom rukom** potpisao rješenje o otkazu, a sad se kao ne sjeća.)

trljati ruke

biti zadovoljan zbog uspjeha, dobitka, radovati se uspjehu

(Možemo mi da pričamo šta god hoćemo, a on će za to vrijeme da **trlja ruke** i da broji pare.)

tvrde ruke biti

biti škrt, štedljiv

(Nije on **tvrde ruke**, samo razumno troši novac. Pitala bih vas kako i koliko trošite da se mučite kao on.)

tuđa ruka

tuđin, neznamac

(Nije to naš narod. **Tuđa ruka** nema toplinu, ni pažnju. Ali mora se. I gotovo.)

u jednu (neku) ruku

s jedne strane, na neki način, donekle

(**U jednu ruku** mi je i milo što se nervira. Ja sam je upozoravala da to proprati, a ona se bila uobrazila...)

u najmanju ruku

barem, u najgorem slučaju

(Ja sam mu rekao da je **u najmanju ruku** gad, kad ju je mogao samu pustiti da onoliki kofer sam nosi.)

uprljati ruke

ogriješiti se, obrukati se, učestvovati u zločinu

(**Uprljao je ruke** pronevjerama i lažima. Sad može da radi šta god hoće, to se ne može promijeniti.)

uzeti nešto u <svoje> ruke

pobrinuti se sam (lično) za nešto

(Nema tu ništa od proslave dok to Jana ne **uzme u svoje ruke**. Tu je začas i ozvučenje, i sjedišta... ma sitnica joj ne promakne. Carica je.)

zadrhtala je ruka nekom

izgubio je samokontrolu, prevladala su ga osjećanja

(**Zadrhtala mu je ruka** kad se pozdravljao sa ćerkom. Nije mu lako. Samo nju ima.)

zavlačiti / zavući ruku u tuđ džep

krasti / ukrasti

(Nije mu prvi put da **zavuće ruku u tuđ džep**. Zna se to.)

zlatne ruke

spretnost, sposobnost u čemu

(Ali, ima ona mala **zlatne ruke**. Kako je samu ukrasila vaskršnja jaja...to je savršenstvo.)

ženska ruka

žena, ženska osoba, ženina djelatnost

(Fali u toj kući **ženska ruka**. Vidi se to. Djeca se trude, ali mali su.)

S

SRCE

biti bez srca <i duše> biti

biti bezosjećajan, nemilosrdan, nepopustljiv, hladnokrvan

(On **je bio bez srca** kad je mogao dijete po onoj studi poslati vani, a on da sjedi kući i čeka.)

biti dobrog (plemenitog, mekog) srca

biti dobar, plemenit, dobrodušan

(Sama sam se uvjerila da **je** ta žena **bila plemenitog srca**. Ona je pripravnike u toj školi baš lijepo prihvatila i savjetovala.)

biti kamenog (tvrdog) srca

biti bezosjećajan, neosjetljiv, nemilosrdan

(Samo ona nije zaplakala. Ne znam kako. To mogu samo neki ljudi **kamenog srca**. Ja ne znam takvih puno.)

biti lavljeg srca

biti izuzetno hrabar, neustrašiv

(On se borio sa svim i svačim. On **je bio** čovjek **lavljeg srca**. Toliko puta je to dokazao.)

biti nakraj srca

biti razdražljiv, vrijeđati se za najmanju sitnicu

(Ne **budi nakraj srca**. Šta se ljutiš odmah? Mlatnem ja ponekad svašta, ali mi nije namjera da te vrijeđam. Znaš i sama koliko te cijenim.)

boli / zaboljelo je srce nekog

veoma žali, jako saosjeća

(**Zaboljelo me je srce** kad sam vidjela u čemu će Jovan da izađe i šeta ma maturskoj večeri. Da sam znala dva dana ranije, ja bih ga častila da nešto ljepše kupi, da se od ostale omladine ne ozdvaža.)

čista srca

dobronamjeran, dobronamjerno

(On je u tu vezu ušao **čista srca**. Znam da nije imao nikakvu taktiku. On je spontan i voli je.)

čupati / iščupati (izvaditi) srce nekom

bacati ga / baciti ga u veliku tugu

(Niko ti ne može **iščupati srce** ko svoje dijete. Ono te uništi za čas. Tu ti ništa ne možeš.)

da te srce zaboli (da čovjeka srce zaboli)

veoma žalosno

(Te scene posle poplave ko nije vidio, nema predstavu šta se tamo desilo. To je **da te srce zaboli**.)

dirati / dirnuti u srce nekoga

izazivati / izazvati sažaljenje, ganuti ga

(Neću da lažem – ta me **je** priča jedino od svih **dirnula u srce**.)

dok srce kuca (bije)

dok je neko živ

(Neće ti taj odustat' od svog inata **dok** mu **srce kuca**. Takav je on čovjek. Tvrdoglav i inadžija.)

do srca uvrijediti, zaboljeti

veoma jako

(**Do srca me je zabolio** njegov komentar. Nisam se takvoj uvredi od njega nadala.)

draga srca

sa zadovoljstvom, rado

(Da su ga pozvali, ja znam da bi on **draga srca** došao. Ali nepozvan i neka im nije došao. Ima i on svoj ponos.)

hoće srce da pukne *nekom*

veoma je tužan, nervozan je

(Ja ne mogado' ni da ga gledam više. **Hoće (oće) srce da mi pukne** za njim – osamio se, ućutao, samo mu se suze niz lice slivaju.)

igra / zaigralo je srce *nekom*

jako, izuzetno se obradovao

(O, svima im **je** u kući **srce zaigralo** kad su vidjeli kako je lijepa i vaspitana.)

imati srca <i duše>

imati sažaljenja, saosjećanja, samilosti

(**Ima** li taj čovjek **srca i duše** kad je mogao da im uzme kuću i četvoro djece ostavi na ulici.)

koliko *nekom srce želi*

koliko god želi, savim dovoljno, koliko god hoće

(Imaće ona para **koliko joj srce želi**, ali muž joj je baš težak i nadmen čovjek. Ne znam kako će njih dvoje funkcinisati.)

ledi se / sledilo se srce *nekom*

jako se uplašiti, biti prestravljen

(**Sledilo** joj **se srce** kad su nju prvu prozvali da odgovara pred punom slušaonicom. Tresla se od straha.)

lomiti / slomiti srce *nekom*

zadavati / zadati duševnu bol, emocionalno osvojiti koga

(Ma, on se malo folira, ali davnih dana mu **je** ta mala **slomila srce** i on ne može da je zaboravi, a junači se i neće da pokuša da se pomire.)

nemati srca

biti bezosjećajan, okrutan; ne biti hrabar, ne usuđivati se

(Ko da se suprostavi i pobije?! On?! Ne zasmijavaj me. **Nema on srca** za to.)

nositi u (na) srcu nekog, nešto

voljeti koga / što

(Iako je ne viđam, to je biće koje se mora **nositi u srcu**. Iskrenijeg prijatelja u životu nisam imala.)

od sveg srca

veoma rado, sasvim iskreno, s najvećim zadovoljstvom

(Ja mu **od sveg srca** želim sve najbolje. Nije on ništa kriv za moj trenutni neuspjeh.)

otvoriti srce

iskreno se izjasniti

(Često se ona tako izglupira i **otvori srce** pred kim ne treba i onda čitav grad sazna njene tajne.)

pogoditi u srce nekog

oduševiti ga; ožalostiti ga

(Unukina čestitka za rođendan ga **je pogodila u srce**. Suze mu pođoše na oči.)

pokloniti srce nekom

zavoljeti ga

(Takva su dječica u tom razredu i ne znaš kad im prije **pokloniš srce**, iako su nemirni.)

prepuklo (puklo) je (bi) srce nekom

umro od tuge

(Kako joj i ne **bi prepuklo srce**...izgubiti onakvog sina...ko bi to mogao da podnese.)

primiti k srcu

ozbiljno shvatiti; reagovati emotivno

(Što ti to sve **primaš k srcu**? Možda se čovjek samo šalio.)

prirasti nekome za srce

postati kome sinpatičan, mio, drag

(Ona **je** tamo svima **prirasla za srce**. A, što i ne bi?! Dobra je, duhovita i radna. Svi žele sa njom u grupu.)

puno je srce nekom

veoma je zadovoljan

(Tačno se vidi da mu **je puno srce** kad su mu djeca na okupu. Sve nešto pjevuši oko kuće.)

pustiti srcu na volju

predati (prepustiti) se ojećanjima

(Moramo malo **pustiti srcu na volju**. 'Ajde da malo uživamo u zalasku sunca i ne mislimo ni o čemu. Može?)

razgaliti srce nekom

jako ga obradovati

(Trubači **su** baš svima na svadbi **razgalili srce**. Svaka čast onome ko se sjetio da ih pozove.)

slomiti srce nekom

nenijeti mu veliku emotivni bol

(Kad mu je rekla da odlazi, **slomila** mu **je srce**. Ipak, on i dalje vjeruje da će mu se ona vratiti.)

smekšati srce nekom

izazvati saosjecanje, sažaljenje

(Zna ta kako da ocu **smekša srce**. Ne brini se ti za nju. Kanuće ona koju suzicu, izviniće se i stvar je riješena.)

srce i mozak nečega

suština nečega, pokretačka snaga

(On **je srce i mozak** tog projekta. Ne mogu oni bez njega. Neće proći ni sat vremena i zvaće ga – vidjećeš.)

srce je na mjestu nekome

laknulo mu je, rasteretio se brige

(Nemoj ni da mi pominješ ništa. Sve znam – ona bezobraznica likuje i veseli se. Sad kad smo mi doživjeli poraz, noj **je srce na mjestu.**)

srce je sišlo u pete

žestoko se uplašio

(Da si samo vidio kako se uplašila. Lupi neka grana iza nas, kad ona zavrišta. Mislim da su je čuli dolje do Tifrana. **Srce joj je sišlo u pete.** Jedva je špovrnusmo u žive.)

srce je stalo nekom

veoma se uplašio

(Što se ne javiš da si ti u ova doba. **Srce mi je stalo.** Nemoj da ti se ovo ponovi, nego ponesi ključ, kad izlaziš.)

srce kaže nekom

osjeća

(Nekako mi **srce kaže** da njoj tamo nije dobro. Moraćemo na vikend do nje. Bar da je vidimo i popričamo.)

srcem i dušom

iskreno, istinski

(On **srcem i dušom** navija za taj tim. To se neće promijeniti u skorije vrijeme. Vjeruj mi.)

srca ne grije neko

jako se plaši, strepi

(On ti **srca ne grije** od kad je čuo da vraćaju ljude iz azila. Nadao se da će moći duže da ostane, da se možda zaposli, a ovako...)

srce raste nekom

veoma je zadovoljan

(Kad gledam djecu koja dobro jedu, **srce mi raste.** Nema šta ljepše od toga.)

srce se cijepa *nekom*

veoma je tužan

(**Srce** mu **se cijepa**, dijete mu je na operaciji, a onaj pametni komšija ga pita gdje je najbliže da sipa gorivo u kola. Ne znam kako ga nije ispsovao.)

steglo se nekom srce (steglo se nekom oko srca)

jako se ražalostio, uplašio, osjeća veliku strepnju

(Nije lako tek tako otići iz rodnog grada, ma koliko da je u njemu bilo teško živjeti. **Steglo** mu **se oko srca**, ali nazad nije mogao. I ode.)

stezati / stegnuti srce

trpjeti / istrpjeti jaku bol (najčešće emotivnu) ćutke

(Mogla je i ona da plače i žali se ko svi, ali ona to nije radila. **Stegla bi srce** i našla način da se ipak nasmije. To mogu samo rijetki.)

svim srcem

nesebično, iskreno

(Pomagala im je **svim srcem**, a oni je sad, nezahvalnici, ogovaraju)

teška srca

nerado, nevoljno

(**Teška srca** joj je priznao da je izgubio novac na kladionici. Bilo mu je teško, ali to ništa ne mijenja. Pogriješio je.)

teško je nekom na srcu

zabrinut je

(Vidim da mu **je teško na srcu** zbog tog Tanjinog puta. Nije navikao da mu ćerka nije uz njega.)

ući u srce nekom

zamiliti se, postati mu drag

(**Ušla je u srce** ukućanima od kad je u kuću kročila.)

u dnu srca

potajno

(Ipak su se **u dnu srca** nadali da će i njima doći Deda Mraz i donijeti poklone kao i drugima.)

ujesti nekoga za srce

nanijeti kome tešku uvredu, ražalostiti koga pričinjavajući mu neprijatnost

(Zar ćerka da je ostavi u takvom stanju?! -Neće Slava da prizna, ali mala ju je za srce ujela.)

u srce dirati / dirnuti (taći) nekoga

ganuti ga

(Ta pjesma **u srce dira**. Ne znam ko bi mogao da je ne voli.)

vuče nekoga srce

osjeća privrženost (ljubav) prema kome / čemu

(**Vuče** ga **srce** u rodni kraj. Što je stariji, sve više. Ne priča on to, ali ja to vidim.)

zaviriti u srce nekom

saznati nečija osjećanja

(Nikako da maloj lujki **zavirim u srce** i vidim šta je muči. Kako je postala zatvorena. Nevjerovatno.)

zebe srce nekom

strepiti, pribojava se

(Znam ja da bakici **zebe srce** da joj ljetina ne propadne. Neće. Svi ćemo joj pomoć. Slobodno joj reci.)

STOMAK

diže se / podiže se nekome stomak

ima osjećaj gađenja (odvratnosti) prema kome / čemu

(**Podiže** mi **se stomak** i pri pomisli kakav nas put očekuje i koliko krivina. Ali, dobro, šta je – tu je.)

dobiti stomak

udebljati se

(Iz aviona se vidi da **si dobio stomak**. Nemoj da se ljutiš. Morala sam ti reći.)

držati (hvatati se) za stomak od smijeha

jako i dugo se smijeti

(**Hvatali smo se za stomake od smijeha** kad smo vidjeli kako lik maskiran u zeca juri onog maskiranog u vuka. Nisu ni pogledali scenario prije predstave.)

praznog stomaka

gladan

(Volio bih vidjet toga koji može čitav dan raditi **praznog stomaka**.)

prilijepio se nekome stomak za kičmu

veoma gladan, iznuren glađu, veoma mršav

(Njemu **se**, jadniku, **prilijepio stomak za kičmu**. Ne znam ni kako ide. Njemu niko računa ne vodi. Sramota. Ko da nikoga nema.)

skakati <sam> sebi u stomak

raditi protiv samog sebe

(Nikoga nije pitao je li bio te noći u smjeni, a on pred šefom priča o tome. **Skače sam sebi u stomak**, bez ikakve potrebe.)

stomak je do zuba nekom

jako upadljiva, odmakla trudnoća

(E, čuš' ne znaju da je trudna?! Njoj **stomak do zuba**, a oni tobož ne znaju.)

STOPA

ići (kretati se) stopama nečijim

slijediti koga svojim postupcima, ugledati se na koga

(Nadam se da **će ići očevim stopama** i biti dobar čovjek. Vidjećemo.)

iz istih (ovih) stopa

odmah, istog trena

(Što si sam uzeo maketu bez pitanja? **Iz istih stopa** da si je vratio tamo odakle si je uzeo. Danima radim na njoj. Treba samo da mi nešto na njoj poremetiš i da moram sve ispočetka.)

ljubiti stope *nekom*

biti kome pretjerano zahvalan, pretjerano odan

(Sad **bi** on njoj **ljubio stope** samo da mu se vrati, ali kasno je.)

ni stope

nikoliko

(**Ni stope** da se nisi mrdnuo. Kaži ko te šalje i zašto. Kako smiješ u ova doba oko kuće da mi gluvariš?)

pratiti nekoga u stopu

pratiti koga u svemu što raditi, neprestano uhoditi koga

(Špijuni ga u **prate u stopu**. Ne smije ni na pauzu minut prije izaći.)

Š

ŠAKA

doći (dopasti, pasti) šaka, u šake *nekome*

biti uhvaćen

(Ako on navijačima **padne u šake** , teško će se živ izvući.)

držati u šaci *nekog*

potčiniti ga

(Sve ih on **drži u šaci**, jer zavise od njega.)

golih šaka (golim šakama)

nenaoružan

(Kažu da je bio hrabar i da je bio spreman i **golih šaka** u vod vojske upasti i usprotiviti se.)

izvući se iz nečijih šaka

osloboditi se, spasiti se od koga, izmaći kontroli

(Teško **se izvući iz** njihovih **šaka**. On sad za njih radi. Oni su glavni.)

ostati praznih šaka

ne ostvariti nešto, ne uspjeti planirano

(Očekivao je veliki dobitak, a **ostao praznih šaka**. Sad je ljut kao ris.)

pljunuti u šake

latiti se posla zdušno, bez oklijevanja, prionuti na posao

(Nije ona čekala da se čudo desi, nego **je plunula u šake** i okrečila svu kuću za dva dana.)

propustiti / propuštati (proturiti) nekoga kroz šake

istući ga

(Moraću ja tebe, nemirni stvore, **propustiti kroz šake**, pa ćeš se ti smirit.)

spreman golom šakom za vrelo gvožđe uhvatiti

neustrašiv

(To nije laža – taj ti **je bio spreman golom šakom za vrelo gvožđe uhvatiti**. Niko mu se nije smio suprostaviti.)

šaka jada (hala)

jadno, malo, ništavno

(E, šta ima od njega da se pobuni? **Šaka jada** je. I opet se nešto uznijelo.)

šakom i kapom

obilno

(Davao je svima **šakom i kapom** i seljani mu to pamte i pomažu mu sad kad on nema. Tako i treba.)

<udariti> šakom o sto

ispoljiti energičnost, odlučnost, stav

(Red je da i on **udari šakom o sto** da se zna ko je gazda u kući, a ne ovako ko da nije živ.)

ŠIJA

nije šija nego vrat

to je jedno te isto, to je jednako

(Ja kažem: “ Zalivena je bašta.“ Ti kažeš: „Nakvašena je bašta“. **Nije šija nego vrat**, a to isti komat.)

poviti (pognuti, saviti) šiju

pomiriti se sa trenutnom situacijom (koja je najčešće negativna)

(**Povio je šiju**, nema kud. Mora da sluša. Ostao je bez eura u džepu.)

zavrnuti (slomiti) nekome šiju

udaviti koga, ubiti ga; uništiti ga

(**Zavrnuću mu šiju**, ako budem živ. Neće mi uteći.)

T

TRBUH

trbuh je do zuba nekome

u poodmakloj je trudnoći

(Ne znam u šta ste vi gledali. Djevojci **trbuh do zuba**, a vi se pitate šta joj je...Ne mogu da vjerujem.)

trbuhom za kruhom

ići za zaradom, naspustiti mjesto stalnog boravka u potrazi za poslom

(Nije se od volje poskitao po svijetu, nego je otišao **trbuhom za kruhom**.)

TREPAVICA

suze su nekome navrh trepavica

lako se ko zaplače, mek je ko na suzu

(A, šta joj se čudiš?! Ona ti je takva. **Suze su** joj **navrh** trepavica. Mi to svi znamo i pazimo šta pričamo pred njom.)

TUR

dobiti po turu

dobiti batine

(Primiri se ti danas malo, može ti se desiti' da **dobiješ po turu**.)

isprašiti nekome tur (dati po turu) nekome

istući koga, isprebijati ga

(Ako ne prestaneš, **isprašiću ti tur**. Navio si se od ranog jutra, ne prekidaš vrisku.)

U

USNA

prevaliti preko usana

jedva izgovoriti

(Jedva **je prevalila preko usana** ime doktora. Bila je suviše uplašena da se bilo čega drugog sjeti.)

ugristi se za usnu

zažaliti (pokajati se) zbog nečega što je kazano

(Kad vide kako oni odreagovaše na pomen njegovog imena, ona **se ugrize za usnu**. Sad je sve bilo uzalud – svi u kući se digoše da ga traže da se sa njim biju.)

USTA

gledati (slušati) otvorenih usta

gledati (slušati) veoma pažljivo, pomno

(Nije mogla da shvati šta se dešava u tom metežu. Gledala je **otvorenih usta** ljude koji se otržu iz gomile, idu, traže kamenice, gađaju, pa se opet vraćaju ka gomili...)

govoriti (pričati, kuditi, olajavati, hvaliti) na sva usta

govoriti (kuditi, olajavati, hvaliti) koga javno, bez ustezanja

(**Pričala je na sva usta** da je Marta zlo i da nema toga ko će joj na kraj stati.)

ići <širiti se> od usta do usta

prenositi se od jedne osobe do druge putem priče

(I tako **se** priča o njegovoj tobožnjoj dobroti **širila od usta do usta**, a niko do danas nije znao da on sve radi iz ličnog interesa.)

inspirati usta nekome / nečim

ogovarati koga / što

(Svi će **inspirati usta** njima i njihovom djecom, iako ima pet puta gorih od njih.)

izletjelo je nekome iz usta

izgovorio je što nehotice, izrekao se

(To o otkazu mu **je izletjelo iz usta**. Ne bi on to nama pričao. On to krije, vjeruj mi.)

iz punih usta

valjan, baš kako treba

(On je momak **iz punih usta**, pa vi pričajte da je još mali koliko vam volja. Vidi se tu je šta je i kako)

iz tuđih usta čuti

saznati od drugoga, posredstvom drugih ljudi

(Otkud ja znam je li se udala. I ovo sam o selidbi **iz tuđih usta čuo**. Ja ti je ne viđam više ni u prolazu.)

iz nečijih usta u božije uši

izraz želje da se desi to što je neko iskazao

(O, kad bi to bilo, ja bih te častila. **Iz tvojih usta u božije uši**. Kad bi nam te pare konačno došle, to bi me spasilo.)

izvući nekome riječ iz usta

privoljeti (natjerati) koga da progovori

(Kad bi pukli ne mogadosmo mu **izvuć' riječ iz usta**. I molismo, i pijetismo, ali – ništa.)

kao da nema usta *neko*

ne progovara

(Oni ti svašta rekoše, svačim te nazvaše, i porodicu ti vrijedaše, a ti – ništa. **Ka' da usta nemaš.**)

kao da su usta *nekom zalivena*

zanimio je

(Nje se tiče i njenog posla. Ljudi to pred njom pominju, a njoj **kao da su usta zalivena.**)

mrtva usta da jedu *nešto*

veoma je ukusno

(Bila je kačamak napravila **mrtva usta da ga jedu**. To ove stare domaćice samo tako umiju.)

ne ispuštati *nekoga / nešto iz usta*

neprestano pričati o kome / čemu

(Vala vi doktorku **ne ispuštate iz usta**. Te lijepa, te ružna je. Da mi ju je vidjet', rekla bi joj kako neprestano o njoj pičate.)

ne zatvarati usta

brbljati, pričati neprestano; mnogo plakati (za malu djecu)

(Ona žena je čudo. **Ne zatvara usta**. Ja ono do sad gledao nisam.)

nisu usta rutava *nekom*

i on može (žudi) da što pojede (proba)

(Možemo i mi po parče torte pojes', **nisu ni nama usta rutava.**)

odvajati od <svojih> usta

od svog nedovoljnog dohodka odvajati (i davati nekome u cilju da mu se pomogne ili učini nešto dobro); štedjeti za nešto bitnije

(**Odvajala je od usta** da djecu školuje, a oni se sad svi sad nadigli, uobrazili, pa je niko ne vidi. Sramota.)

oteti se (izletjeti) iz usta nekome

neplanirano izgovoriti što, omaći se

(**Otelo joj se iz usta**, opsovala...nemoj je izbit – mala je. Polako naučiće šta valja, a šta ne.)

otvoriti usta

početi govoriti

(**Otvori usta** više, izludesmo čekajući da saznamo šta se desilo.)

otvoriti usta nekome

dati mu povod da priča

(U ova doba iz grada dolaziš, šćeri?! E, pametno vala. Lijepo **ćeš otvoriti usta** komšiluku da o tebi gusla.)

prevaliti preko usta

jedva izgovoriti, reći

(Jedva **je prevalila preko usta** da pristaje i uzela prste. Njega, siromaha, graške znoja popadoše, čekajući da ona odgovori.)

puna su nekome usta nekoga / nečega

neprestano o kome / čemu govori

(Naporni su, vala. **Puna su** im usta studija i studiranja. Ko da na svijetu ništa drugo ne postoji. Muka mi je da to slušam više.)

staviti nekome (neke riječi, izjave) u usta

nagovoriti, podstaći ga da što govori, kaže; pripisivati nekome da je šta izgovorio, kazao (najčešće oklevetati koga da je što izrekao)

(Nikad on to nije tako mislio i ne bi rekao. To mu je ona ženturača **stavila u usta**.)

(Nemoj mi **stavljati u usta** te gluposti. Nit sa ga pominjao, niti sam ga kritikovao. Kako možeš tako da podvaljuješ?!)

usta imati, a jezik nemati

ne progovarati, kategorički ćutati

(Ono gledala nijesam. Ta djevojka **usta ima, jezik nema**. Dva sata sam tamo sjedjela, sa njenom majkom pričala, riječ joj čula nijesam.)

usta ne otvarati / otvoriti

ne progovarati

(On samo sjedi, gleda neđe preko brda, suze mu liju, a **usta ne otvara**. Ništa moj odlazak nije promijenio. Tuga od čovjeka.)

usta ne sastavljati

neprestano govoriti

(Ona **usta ne sastavlja**. O, Bog je ne ubio, koliko može čevrljat. Uši mi još zuje od onog joj piskavog glasa.)

usta se <dabogda> zakamenila (osušila, zaolovila) nekom

zanimio, ostao bez moći govora (kao kletva)

(Šta to pričaš, šta to slutiš?! Kakvo umiranje, **usta ti se zaolovila dabogda**. Prava si zlovremenica.)

usta se nekome pozlatila <dabogda>

izraz odobravanja nekome za nešto što je izrekao

(E, neka si mu rekla sve po redu. **Usta ti se pozlatila**. Već dugo, on laje za svakim, a niko neće da mu uzvрати. Bar nek zna da i mi znamo ko je on i od kojih je.)

usta su nekome kao početak od čarape

ima velika, ružna usta

(Kakva manekenka?! Ona u manekene?! E, vala je „ljepotica“, ne pitaj, **usta su joj kao početak od čarape**.)

uzeti nekome riječ iz usta

reći to što je on htio

(**Uzeo si mi riječ iz usta**. Sad sam htio reći da se sjećam da mu je Savo i pare pozajmljivao i pomagao kad mu je bilo najteže.)

uzeti nekoga / nešto u usta

govoriti, pričati o kome / čemu

(Ne **uzimaj** mene i moju porodicu **u usta**. Nemoj da te opominjem više. Ako nastaviš, neće dobro biti.)

začepiti (zapušiti) usta

prestati pričati, ućutati

(Kad vidiš da će da se svađaju, bar ti **začepi usta**, ne dodaji ulje na vatru.)

začepiti (zapušiti) usta nekome

natjerati koga da prestane da priča; ućutkati koga grubim riječima

(Udala se i **zapušila usta** onim babama što su po svo dugo ljeto virile da je vide kad se i sa kim kući vraća. Eto i to se prepriča.)

UVO / UHO

biti nekoga po ušima (pričajući)

pričati kome neistine bez ustezanja

(On mene **bije po ušima** kako je radio kod strica legalne poslove....Kako da ne – ko da ja ne znam. Pričaju ljudi koji su tamo bili.)

biti tvrd na ušima

biti nagluv, slabo čuti; biti nemuzikalan

(Ada, moraš ti malo glasnije pričat sa njim. Neće te razumjet, ded. **Tvrd je on na ušima.**)

boli / zabolje uvo nekoga za nešto

nije ga briga

(E, budalo moja, pitaš je li se javljao, je li nam ponudio pomoć. On se sad snašao i **boli ga uvo** za sve nas. Tako to biva.)

češati se / počesati se iza uva

izražavati nedoumicu, biti u dilemi

(Trošio je nemilice ovaj mjesec, ko da su te pare tuđe. E, sad nek **se češe iza uva** i nek vidi šta će. Mene za to nije briga.)

čuti nešto svojim <vlastitim> ušima

lično, direktno, nedvosmisleno čuti šta

(Kako me ubjeđuješ da mi dijete nije bilo ovdje, kad **sam** ga ja **čula svojim ušima** kako sa tobom priča.)

dizati / dići nekom uši

hvaliti / pohvaliti nekog (najčešće pretjerano)

(Znaju oni da im nije ona neka pametnica, pa joj **dižu uši** kako je lijepa, kako je svi vole...)

dobijati / dobiti po ušima

dobijati / dobiti batine, biti prebijen

(Nemoj da čaška tu ekipu, nisu oni baš tako mirni kako se vjeruje, može on **dobiti po ušima**. Bolje je da se smiri.)

dolazilo / došlo je nekome nešto do uši (ušiju)

saznao je, saznao je

(E, **došlo je** meni **do ušiju** kako me ona će stigne olajava, ali ja ćutim, čekam priliku da je neđe pred masom obrukam.)

do ušiju se zaljubiti (biti zaljubljen)

veoma jako biti zaljubljen

(Neka priča šta god 'oće, ali se iz aviona vidi da **je do ušiju zaljubljen**. A, znamo i u koga.)

iščupati (izvući) uši nekome

kazniti koga drmusanjem (potezanjem) za uši

(**Iščupaću ti uši**, budeš li je još jednom udario. Nije ona bez zaštite, bezobrazniče jedan. Kažem ti, sa mnom ćeš imati problem.)

jedno drugom do uva

djeca bliskog uzrasta, sa malom starosnom razlikom

(O, kad ona sitnež pred kuću stiže, sve **jedno drugom do uva**, a loše obučeni...Tuga da te uhvati.)

načuljiti uči

pažljivo (pomno) slušati (oslušivati) koga / šta

(Svi se uključuju, razgovatraju, a on samo **načuljio uši** i ćuti. Kupi informacije da posle špijunira.)

na jedno uvo uđe, na drugo izađe

ne biti zainteresovan, ne pridati značaja čemu

(A, ti misliš on obraća pažnju sto ga ja kritikujem. Njemu to **na jedno uvo uđe, na drugo izađe** i opet nastavi po svom.)

napuniti uši nekome

ubjeđivati koga u što

(To je njemu ono Zoradna jadno napunilo uši kako smo mi uzeli povišicu. Zato te je on i zvao.)

natrljati uši nekome

veoma žustro ga iskritikovati

(Oh, kako mu **je** otac juče **natrljao uši**. Ne vjerujem da će u skorije vrijeme u kladionicu kročit.)

na uvo nekome govoriti, kazati

u povjerenju

(Ne znam o čemu je riječ. Ona mu **je** to **na uvo kazala** i otišla. Nije to priča za svakoga.)

ne vjerovati <svojim> ušima

biti iznenađen, biti jako začuđen

(Marko postao biznismen?! Onaj Marko što se sve šlepao uz nekog da ne ispadne glup kad je neko dešavanj?! **Ne vjerujem svojim ušima** – Marko postao faca.)

niko nije bio po ušima nekog

niko ga nije tjerao, niko ga nije prisilio

(E, neka ze zeznuo. Nismo mu ništa krivi. **Niko ga nije bio po ušima** da kupuje to auto, a on zapeo ko lud. E, eto mu sad pa nek sam vidi šta će.)

ni uvom ne mrdnuti

mirovati, ne pomjerati se

(Mukla tišina, kad sam ušao. Prepali se, niko **ni uvom ne mrdne**.)

obadva uva da progluši *nekom*

preglasno je

(Razvrištali se. **Obadva uva da** mi **progluše**. Ne mogadoh da trpim, nego viknuh.)

od uva do uva se smijati; osmijeh od uva do uva

smijati se širokim (zadovoljnim) osmjehom; širok osmjijeh

(Sve mi jasno bi kad je vidjeh kako se smije **od uva do uva**. Znadoh da je položila.)

parati / proparati uši *nekom*

smetati / zasmetati kome

(To mi je ime **proparalo uši**. Znam ko je to i kakav je čovjek. Nije mu mjesto među nagrađenima.)

pokriti se ušima

posramiti se, biti samokritičan (najčešće u imperativu, kao strog prijekor)

(Neka **se pokrije ušima** i neka ćuti. Znamo od kojih je i kakva je.)

pretvoriti se u uvo

jako pažljivo slušati

(Kad odrasli pričaju, on **se pretvori u uvo**, da mu što ne promakne. Ja od toga ludim.)

probiti uši *nekom*

smetati mu bukom; predosaditi mu

(Danima mi **probi uši** sa pričom o ljetovanju. Vodi je neđe malo, ne mogu je više slušat.)

provlačiti se / provući se kroz iglene uši

jedva uspijevati / uspjeti, sa mnogo napora

(**Provukao si se kroz iglene uši** ovog puta. Sledeći put se malo bolje pripremi. Nemoj da se brukaš.)

rastu nekome uši

dobijati poleta (najčešće zbog pohvala koje je dobio)

(Oni je hvale kad pravi gluposti i njoj posle **rastu uši** i, naravno, biva sve gora. Dijete je ona, šta zna – ona misli to tako treba.)

sjedjeti na ušima

ne slušati, biti nepažljiv

(On na predavanjima **sjedi na ušima**, zato posle ništa i ne zna.)

udariti nekoga po ušima

preskupo mu prodati što

(Dobro ga **je udarila po ušima**. Taj plac ne vredi ni pola tih para.)

V

VRAT

baciti se (objesiti se) nekome oko vrata

zagliti nekoga sa puno čežnje

(On **se** bratu **bacio oko vrata** i zaplakao kao dijete. Nisu se vidjeli godinama.)

biti (stajati, visiti) nekome za vratom

stalno pratiti koga, nadgledati ga; prijetiti kome

(A, **đe** bi on mogao da pođe, kad mu majka stalno **visi za vratom**.)

duvati (puhati) nekome za vratom

pratiti nekog pomno, dosađivati mu svojim prisustvom

(Danima mi **duva za vratom**, ne mogu na miru ništa da odradim.)

hvatati / uhvatiti se za vratove

započinjati / započeti borbu

(Šta da očekuješ?! Ti misliš on se slažu, oni **se hvataju za vratove** svaki dan.)

imati nekoga / nešto na vratu

imati koga / što na brizi, teretu

(Dobro je i živ siromah, **ima** čitavu rodbinu **na vratu**. On je za sve zadužen.)

lomiti vrat

ići po teškom, opasnom terenu; propadati

(Ne znam ni đe smo sve stizali, **lomili smo vrat** po nekih čuka, planinčina. Nikad da stignemo.)

natovariti (navaliti, navući) nekome nešto na vrat

optereti koga čime, nametnuti mu neki teret

(Sve **su** obaveze **natovarili** Vesni **na vrat**, a oni se prave ludi.)

popeti se (pojahati) nekome na vrat

predosati kome nametanjem svojih stavova; nametnuti nu se; potčiniti ga

(Ona **su** mu **se** deca **popela** na **vrat**, ne daju mu progovoriti'.)

saginjati / sagnuti (saviti) vrat pred nekim

pokoriti mu se; pomiriti se sa trenutnom situacijom (najčešće neprijatnom, nepoželjnom)

(**Savili su vrat** pred jačima. Šta da rade?! Ko i svi.)

skinuti s vrata nekog / nešto

osloboditi se koga / čega

(Da bi samo da ona onu bagru **skine s vrata**, da ne radi bar za njega.)

skinuti se s vrata nekom

prestati biti nečije opterećenje

(Oću li ja dočekati da ti se ti paraziti **skinu s vrata**, da odahneš?!)

skinuti (maći) s vrata nekome nešto

osloboditi ga toga

(**Skini mi s vrata** ove pijanice. Nisam ja dužna da o stotinu budala brinem.)

skakati / skočiti (koptisati) za vrat nekome

žestoko ga napast (najčešće fizički)

(**Skočio** mu onaj jad od čovjeka **za vrat**, oće život da mu uzme.)

slomiti (skrhati) vrat

stradati, uništiti se, propasti

(Sam **je** on sebi **slomio vrat**. Nema mu spasa.)

slomiti (skrhati) vrat nekome

uništi koga, dovesti ga do propasti

(Njemu **će** ti tobožnji prijatelji **slomiti vrat**.)

uhvatiti (šćepati) za vrat nekoga

zgrabiti ga, pokoriti ga

(On **će** tu varalicu **šćepati za vrat**. Neće mu on još dugo bježati.)

vrat slomio <dabogda> (grub.)

izaraz kletve (da se nekom nešto loše desi)

(E, kakav je **vrat slomio dabogda**. Samo gleda kako će kome da napakosti.)

zajahati za vrat nekom

potčiniti ga, opteretiti ga

(**Zajahali** mu dužnici **za vrat**, ne pitaj, gotov je.)

zavrnuti nekome vrat

uprostiti koga; udaviti ga, usmrtiti

(**Zavrnucu** mu ja **vrat**, pa mu neće više pasti na pamet da me pominje.

Z**ZADNJICA**

dati nekome po zadnjici (grub.)

izbiti ga (obično o djeci)

(Nećeš ti na mene galamit, **daću** ti ja **po zadnjici**.)

dobiti po zadnjici (grub.)

dobiti batine

(Uh, kako se ućutao, glasa mu se ne čuje. Nego šta će – **dobio je po zadnjici.**)

5. ZAKLJUČAK

Uzimajući u obzir sve aspekte proučavanja frazeoloških jedinica i sagledavajući sa tih aspekata prikupljenu frazeološku građu, došli smo do sljedećih zaključaka:

1. U svakodnevnoj neformalnoj komunikaciji među govornicima sjeverne regije Crne Gore frazeologizmi su veoma zastupljeni i veoma rado se upotrebljavaju, budući da predstavljaju veoma ekspresivne jezičke jedinice čiju upotrebu u isto vrijeme karakteriše uspješno definisanje pojava, ali i prisustvo subjektivnog stava govornika prema predmetu imenovanja. Sem ovih, među razloge za njihovu frekventnu upotrebu svrstavaju se i njihova sugestivnost, izražajnost, slikovitost, kao i mogućnost da se njihovom upotrebom doprinese i ekonomizaciji govornog procesa.

2. Među zabilježenim frazeološkim jedinicama kolokvijalnog stila pomenute oblasti prisutni su, kako frazeologizmi svojstveni ovom stilu, tako i oni koji pripadaju drugim funkcionalnim stilovima. Frazeologiju ovog stila obilježava prije svega izražena upotreba razgovornih frazeologizama, uz veliko prisustvo žargonskih i dijalekatskih frazeoloških jedinica, kao i prisustvo vulgarnih frazema u nešto manjem stepenu. Ovo znači da su u frazeologiji ovog stila najbrojnije frazeološke jedinice koje odstupaju od gramtičke norme standardnog crnogorskog jezika. Ta odstupanja se očituju manje na fonetskom, a više na morfološkom i na sintaksičkom planu.

Pored razgovorne frazeologije, značajno je zastupljena međustilska (nemarkirana) frazeologija uz nešto manji stepen prisustva frazeoloških jedinica sa povišenom stilskom markiranošću. Visokim stepenom prisustva u neformalnoj komunikaciji govornika ovog kraja odlikuju se žargonski i dijalekatski frazeologizmi, što se ne može reći za primjere književnog, naučnog, administrativnog, pravnog i paraknjiževnog frazeološkog sloja.

Gledano sa sociolingvističkog aspekta, u frazeologiji razgovornog stila pomenute oblasti, zastupljene su frazeološke jedinice sa pozitivnom emocionalnom obojenošću, ali su znatno brojnije one koje odlikuje negativna emocionalna obojenost, posebno one sa pejorativnom i ironičnom značenjskom nijansom. Među onima koje nose pozitivnu emotivnu obojenost govornika prema nekoj pojavi najfrekventniji su oni koji se upotrebljavaju u funkciji ostvarivanja komičnog efekta.

3. Frazeologiju razgovornog stila pomenute regije karakteriše prisustvo frazeologizama različitog porijekla. Među najbrojnije frazeološke jedinice spadaju one čiji je nastanak vezan za čovjekovu prirodnu sredinu, njegov svakodnevni i profesionalni život. Među njima se svojom brojnošću, ali i frekventnošću upotrebe, ističu frazeološke jedinice čija (bar jedna)

komponenta imenuje neki dio ljudskog tijela, što je i bio razlog da im u trećem dijelu rada posvetimo posebnu pažnju. Pored njih u znatnom stepenu su prisutne oni frazeološki izrazi koji sadrže zoonim kao komponentu, kao i oni koji imenuju predmete iz čovjekovog neposrednog okruženja i aktivnosti iz svakodnevnog života. Pored već nabrojanih u svakodnevnoj komunikaciji govornika pomenute oblasti u znatnom stepenu su prisutni frazemi koji su vezani za narodne običaje, obrede i vjerovanja, dok su frazeološki izrazi koji sadrže fitonim kao komponentu, te oni sa komponentom koja ukazuje na neorganski svijet zabilježeni u znatno manjem stepenu. Izrazi koji odražavaju narodne običaje i vjerovanja ili određene događaje iz istorije ovog kraja i koji su potekli iz usmene tradicije imaju poesbno mjesto u svakodnevnoj komunikaciji, o čemu svjedoči njihova izuzetna frekventnost.

Uzimajući u obzir način nastanka frazeoloških jedinica, govor pomenute regije odlikuje izražena brojnost frazeologizama nastalih putem semantičke frazeologizacije, a među onima koji su nastali semantičkom frazeologizacijom putem tropa svojom brojnošću ističu se metaforični, metonimijski, potom perifrastični, eufemistični, ironični, a nešto manje brojni su frazeološki izrazi nastali putem sinegdohe, personifikacije, hiperbole i stalnih epiteta. Među izrazima koji su nastali semantičkom transpozicijom putem semantičkih figura u užem smislu najfrekventnije i najbrojnije predstavljaju poredbene frazeolške jedinice, a potom one zasnovane na antitezi i oksimoronu.

Među zabilježenim i razmatranim frazeologizmima ima i onih koji su nastali puterm sintaksičke frazeologizacije i to na dva načina - putem ekspanzije i putem redukcije. Među onim koji su stvoreni putem ekspanzije znatan broj je nastao posredstvom ekspanzije, i najčešće su to primjeri formirani proširivanjem imeničkog konstituenta imeničko-glagolske sintagme obaveznim atributom ili glasovnim podudaranjem komponenata. Od onih frazeologizama koji su formirani sintaksičkim procesom redukcije i kondenzacije, ističu se frazeologizmi nastali procesom skraćivanja i kondenzovanja poslovice.

4. Frazeologiju razgovornog stila pomenute oblasti karakteriše prisustvo fonetskih, sintagmatskih i rečeničnih frazeoloških struktura.

Frazeologizmi u obliku fonetske riječi koji su registrovani u razgovornom stilu pomenute oblasti imaju strukturu koja podrazumijeva vezu prijedloga i imenice, odnosno veznika i imenice.

Sintagmatski strukturni frazeološki tip zastupljen je znatnim brojem primjera u frazeologiji razgovornog stila pomenute oblasti. Nezvisni sintagmatski tip zastupljen je velikim brojem brimjera, ali je zavisni sintagmatski tip brojniji i frekventniji. Među frazeologizmima zavisnog sintagmatskog tipa izdvajaju se imenički i glagolski frazeološki

tip. U grupi frazeologizama nezavisnog sintagmatskog tipa svojom brojnošću ističu se poredbeni frazeologizmi, posebno primjeri glagolskih i pridjevskih poredbenih frazeoloških jedinica.

Pored već pomenutih, velikim brojem primjera ističe se i rečnični frazeološki strukturni tip.

Imajući u vidu sastav frazeologizama zabilježenih u kolokvijalnom stilu pominjane oblasti, većinu zabilježenih primjera karakteriše stabilnost forme, ustaljeni sastav i redosljed sastavnica. Relativna nestabilnost sastava ogleda se u pojavi da se neki frazeološki izrazi javljaju u dvije ili više varijanata. Među najzastupljenije tipove varijanata ubrajaju se one na leksičkom planu, posebno leksičke varijante nastale zamjenom jedne sastavnice njenom istoznačnicom ili bliskoznačnicom ili, nešto rjeđe, riječju sa kojom pomenuta sastavnica nema nikakvu semantičku srodnost.

5. U frazeologiji govora sjevera Crne Gore zabilježen je veliki broj frazeoloških jedinica koje ukazuju na relevantne sociolingvističke elemente u neformalnoj komunikaciji ljudi na ovoj teritoriji. Među ovakvim izrazima svojom brojnošću, ali frekventom upotrebom, ističu se frazeološki izrazi koji sadrže informacije koje se odnose na istoriju, način života, na raniji život Crnogoracaca, na religijsku i magijsku praksu, na nekadašnji način shvatanja života i svega što čovjeka okružuje, kao i na društvene i porodične odnose.

6. Kroz prikupljanje frazeološke građe sjeverne regije Crne Gore, istraživanje zabilježenih frazeoloških jedinica i sagledavanje njihove brojnosti i frekventnosti, analizirajući ih sa svih lingvistici poznatih aspekata, u ovom naučnoistraživačkom radu nesumljivo je pokazano da razgovorni stil sjevera Crne Gore obiluje velikim brojem frazeoloških jedinica, koje odlikuje izuzetna frekventnost u upotrebi kod svih govornika bez obzira na pol, obrazovanje ili starosnu dob. Frazeološke jedinice koje su zabilježene karakteriše izuzetna slikovitost (ekpresivnost), raznovrsnost u pogledu emotivne obojenosti, kao i autentičnost koja proističe iz činjenice da su ovi izrazi odraz načina života stanovnika ovog dijela Crne Gore, njihovih navika, običaja, vjerovanja, kao i bogate usmene tradicije.

.

6. LITERATURA

Anić, Vladimir, „Uz strukturna i komunikativna svojstva hrvatske frazeologije“, *Savremena lingvistika*, 35-36/1-2. Zagreb, 1993, 25-30.

Bašić, Husein, *San i pola života, Tradicionalna usmena književnost muslimana-bošnjaka iz Crne Gore i Srbije*, Novi Pazar: INA „Damad“, 1996. (Podgorica: Montenegropublic)

Begović, Džavid, Šefka Begović-Ličina, *Sandžački rječnik*, Fojnica, Sarajevo, 2012.

Benzon, Ivana, „Pridruživanje frazema s komponentom naziva za odjeću konceptualnim poljima“, *Fluminensia*, 18/2, Rijeka, 2006, 85-114.

Bogoczova, Irena, „Između idioma, jezika i stila“, *Fluminensia*, 21/2, Rijeka, 2009, 35-45.

Brajković, Natalija, *Međujezička homonimija i paronimija u nastavi ruske leksike*, Unireks, Podgorica, 2008.

Brajković, Irena, *Frazeologizmi u razgovornom stilu Crne Gore* (magistarski rad), Nikšić, 2012.

Budimir, Irina, „Nestandardnojezični frazemi u časopisu Osvit (1898-1908)“, *Lahor*, 1/3, Zagreb, 2007, 67-84.

Bugarski, Ranko, *Jezik i lingvistika*, Nolit, Beograd, 1972.

Bugarski, Ranko, *Jezik u društvu*, Prosveta, Beograd, 1986.

Bugarski, Ranko, *Jezik u kontekstu*, Čigoja, Beograd, 1997.

Bugarski, Ranko, *Lingvistika u primeni*, Čigoja, Beograd, 2007.

Bugarski, Ranko, *Uvod u opštu lingvistiku*, Čigoja, Beograd, 1996.

Bugarski, Ranko, *Žargon*, Prosveta, Beograd, 2006.

Bugarski, Ranko, *Nova lica jezika*, Beograd, 2002.

Cvijetić, Ratimir, „Frazeologizmi – tipovi i stilska vrednost frazeoloških obrta“, *Književnost i jezik*, 3-4, Beograd, 1986, 63-66.

Čampar, Dragovan, „Frazeologizacija imeničkih deminutiva u ruskom i srpskom jeziku“, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini*, III. Univerzitet u Prištini, Priština, 1993, 240-258.

Ćupić, Drago, *Govor Bjelopavlića*, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, 1977.

Dešić, Milorad, „Eufemizmi“, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XXX/1, Matica srpska, Novi Sad, 1987, 161-168.

Dešić, Milorad, *Iz srpskohrvatske leksike*, Univerzitetska riječ, Nikšić, 1990.

Dragičević, Rajna, *Leksikologija srpskog jezika*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2007.

Filaković, Svetlana, „Frazeologija u djelima Ivane Brlić-Mažuranić“, *Život i škola*, LIV/19, Osijek, 2008, 37-64.

Fink, Željka, „Čega se vrug boji i od čega bježi? O dvama frazemima hrvatskoga i ruskog jezika“, *Jezikoslovlje*, 6/1, Osijek, 2005, 95-106.

Fink, Željka, „Frazeologizmi s numeričkom komponentom“, *Radovi Zavoda za slovensku filologiju*, 24, Zagreb, 1989, 81-95.

Fink, Željka, „Ruski i hrvatski frazemi sa značenjem vrlo blizu“, *Savremena lingvistika*, 41-42/1-2, Zagreb, 1996, 139-144.

Glušica, Rajka, „Somatski frazeologizmi sa sastavnicom glava u Gorskom vijencu“, *Riječ*, 10, Filozofski fakultet, Nikšić, 11-26.

Gortan-Premk, Darinka, *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskom jeziku*, Institut za srpski jezik, SANU, Beograd, 1997.

Grickat, Irena, „Stilske figure u svetlu jezičkih analiza“, *Naš jezik*, XVI/4, Institut za srpskohrvatski jezik SANU, Beograd, 1967, 217-235.

Hadžić, Ibrahim, *Rožajski rječnik*, Centar za kulturu, Rožaje, 2003.

Hrnjak, Anita, „Geste i mimika kao izvor frazeologije“, *Filologija*, 44, Zagreb, 2005, 29-50.

Hrnjak, Anita, „Kulinarski elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33/1, Zagreb, 2008, 197-216.

Hrnjak, Anita, „Tko je na „Frazeološkom brodu“ važniji: mali od palube ili mali od kužine?“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34/1, Rijeka, 2002, 67-84.

Ivanetić, Nada, „More u frazeologiji“, *Fluminensia*, 14/1, Rijeka, 2002, 67-84.

Ivanetić, Nada, Ute Karlavari-Bremer, „Onimijski frazemi i konceptualizacija svijeta“, *Suvremena lingvistika*, 47-48/1, Zagreb, 1999, 131-142.

Ivanović, Radomir, „Ključar od jezika (Frazeologizmi, paremije, poredbene konstrukcije i paremijski blokovi u Ljubišinoj narativnoj prozi)“, *Pedagoška stvarnost*, 1/9-10, Novi Sad, 2004, 713-723.

Ivić, Pavle, Ivan Klajn, *Srpski jezički priručnik*, Beogradska knjiga, Beograd, 2007.

Janićijević, Jasna, „Kultura i komunikacija: socio-psihološki pristup“, *Srpski jezik*, 1/1-2, Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika, Beograd, 1996, 494-501.

Jernej, Josip, „Bilješke oko porijekla naše frazeologije“, *Savremena lingvistika*, 41-42/1-2, Zagreb, 1996, 265-269.

Jerolimov, Ivana, „Frazemi sa somatskom sastavnicom na primjeru talijansko-hrvatske frazeologije“, *Suvremena lingvistika*, 51-52/1-2, Zagreb, 2001, 87-99.

Jozić, Ivana, Leonard Pon, „Pragmatički i značenjski elementi frazema u tekstnoj vrsti 'intervju'“, *Jezikoslovlje*, 7/1-2, Osijek, 2006, 153-171.

Kašić, Jovan, „Frazeološke pojave u privatnim pismima iz prve polovine XIX beka“, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XIV/1, Matica srpska, Novi Sad, 1971, 91-102.

Kašić, Jovan, „Leksičko- frazeološke inovacije uslovljene prisnošću sa pisanim tekstom i gramatičkim navikama“, *Naš jezik*, Institut za srpskohrvatski jezik SANU, XVI/1-2, Beograd, 1967, 97-108.

Kašić, Jovan, „Produktivna morfološka sredstva u žargonu“, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 16, Beograd, 1987, 97-108.

Katnić- Bakaršić, Marina, *Lingvistička stilistika*, Elektronsko izdanje, Mart, 1999.

Kerkez, Dragana, „Frazeologizirani obrti u funkciji perifrastičnih predikata u jeziku sredstava javnog informisanja“, *Treći lingvistički skup „Boškovićeve dane“*, 42/14, CANU, Podgorica, 1997, 209-214.

Krišova, Marijana, „Nazivi nekih životinja u funkciji određene karakteristike čoveka“, *Četvrti lingvistički skup „Boškovićeve dane“*, 53/17, CANU, Podgorica, 1999, 189-197.

Klajn, Ivan, *Jezik oko nas*, Nolit, Beograd, 1980.

Klikovac, Duška, „Metafora kao sredstvo sa razumijevanje teksta“, *Srpski jezik*, 1/1-2, Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika, Beograd, 1996, 422-431.

Kosanović, Marija- Magdalena, „Srpska istraživanja verbalne komunikacije u neformalnim jezicima“, *Slavistika*, XI, Slavističko društvo Srbije, Beograd, 2007, 179-184.

Kosanović, Marija- Magdalena, „Žargon i jezička norma“, *Peti lingvistički skup „Boškovićeve dane“*, 61/22, CANU, Podgorica, 2003, 221-226.

Kovačević Barbara, Hrvatski frazemi od glave do pete, *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Zagreb, 2012.

Kovačević, Miloš, *Suštastveno i mimogredno u lingvistici*, Unireks, Podgorica, 1996.

Krstić, Nenad, „O nekim francuskim frazeologizmima i njihovim srpskim ekvivalentima“, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, L, Matica srpska, Novi Sad, 2007, 413-427.

Kuna, Branko, „Jezik Između identiteta i ideologema“, *Jezikoslovlje*, 4/2, Osijek, 2003, 279-285.

Majetić, Senka, „Leksikologija i leksikografija: komparativni pristup“, *Filologija*, 53, Zagreb, 2009, 93-104.

Marojević, Radmilo, *Lingvistika i poetika prevođenja*, Naučna knjiga, Beograd, 1988.

Matešić, Josip, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.

Matešić, Mihaela, „Frazeologija mjesnoga govora Vrbovskoga“, *Fluminensia*, 18/2, Rijeka, 2006, 37-81.

Menac, Antica, *Hrvatska frazeologija*, Knjiga, Zagreb, 2007.

Menac-Mihalić, Mira, „Hrvatski dijalektni frazemi s antroponimom kao sastavnicom“, *Folia onomastica Croatica*, 12-13, Zagreb, 2003-2004, 361-385.

Menac-Mihalić, Mira, „Hrvatski dijalektni frazemi sa sastavnicom mačak, mačka mače i sl.“, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, L, Matica srpska, Novi Sad, 2007, 505-516.

Mihajlović, Velimir, „Jedan primer o vezi između nadimka i frazeologije“, *Onomatološki prilozi*, XI, SANU, Beograd, 1990, 105-106.

Mihaljević, Milica, Barbara Kovačević, „Frazemi kroz funkcionalne stilove“, *Jezik*, 53/1, Zagreb, 2006, 1-15.

Milenković, Tanja, *Idiomi u srpskom jeziku*, *Atelje* 63, Aleksinac, 2006.

Minović, Milivoje, *Uvod u nauku o jeziku*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo, 1989.

Mršević-Radović, Dragana, „Etičke kategorije u frazeologiji pravoslavnih Slovena (O „lepom“ i o „ružnom“), *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XL/1, Matica srpska, Novi Sad, 1997, 105-115.

Mršević-Radović, Dragana, „Folklorna frazeologija i leksikografska praksa“, *Folklor u Vojvodini*, 9, Novi Sad, 1995, 179-191.

Mršević-Radović, Dragana, *Frazeologija i nacionalna kultura*, Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, Beograd, 2008.

Mršević-Radović, Dragana, „Frazeološka jedinica i njen sinonim“, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 12, Beograd, 1983, 123-130.

Mršević-Radović, Dragana, „Frazeološka jedinica i njen sintaksičko-semantički dinamizam“, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 11/2, Beograd, 1982, 87-92.

Mršević-Radović, Dragana, „Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku“, *Filološki fakultet Beogradskog univerziteta*, Beograd, 1987.

Mršević-Radović, Dragana, „Frazeološke inovacije i jezička norma“, *Književnost i jezik*, 3-4, Beograd, 1988, 281-288.

Mršević-Radović, Dragana, „Frazeološke jedinice s komponentom „knjiga“ – prilog srpskoj leksikografiji“, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 32/1, Beograd, 2004, 95-104.

Mršević-Radović, Dragana, „Iz frazeološke semantike: božji dužnici“, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XXXVII, Matica srpska, Novi Sad, 1994, 409-412.

Mršević-Radović, Dragana, „Iz srpske frazeologije: ćuti kao zaliven“, *Književnost i jezik*, XLIV/1, Beograd, 1998, 35-37.

Mršević-Radović, Dragana, „Kad na vrbi rodi grožđe”, *Danica*, I, Vukova zadužbina, Beograd, 1994, 140-144.

Mršević-Radović, Dragana, „Konkurencija kulturnih/jezičkih simbola u srpskoj frazeologiji (značenje vremena beskonačnog)”, *Šesti lingvistički skup „Boškovićeve dani“*, 61/22, CANU, Podgorica, 2003, 19-27.

Mršević-Radović, Dragana, „Marionete u srpskoj frazeologiji”, *Slavistika*, XIII, Slavističko društvo Srbije, Beograd, 2009, 365-370.

Mršević-Radović, Dragana, „Mesto frazeologije u nastavi srpskog jezika”, *Književnost i jezik*, XLVI/1-3, Beograd, 1999, 57-64.

Mršević-Radović, Dragana, „Neka pitanja alogičnih srpskohrvatskih frazeoloških modela”, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 20, Beograd, 1991, 281-292.

Mršević-Radović, Dragana, „Neka pitanja kategorije broja kod frazeoloških poređenja”, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 13, Beograd, 1984, 23-28.

Mršević-Radović, Dragana, „Neke frazeološke osobenosti sportskog jezika”, *Naš jezik*, XXIII/3-4, Institut za srpskohrvatski jezik SANU, Beograd, 1978, 121-129.

Mršević-Radović, Dragana, „Spavači i gluvači”, *Danica*, III, Vukova zadužbina, Beograd, 1996, 270-274.

Mršević-Radović, Dragana, „Vatrene mačke”, *Danica*, VI, Vukova zadužbina, Beograd, 1998, 351-358.

Muratagić-Tuna, Hasnija, „Novo o funkcionalnim stilovima”, *Srpski jezik*, VIII/1-2, Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika, Beograd, 2003, 617-629.

Mušović, Abdulah, *Somatske frazeološke jedinice za izražavanje emocija i njihova sintaksička funkcija*, Kosovska Mitrovica, 2002.

Mušović, Abdulah, „Frazeološke jedinice oko somatizma u ruskom i srpskom jeziku kojima se iskazuje srdžba”, *Slavistika*, II, Slavističko društvo Srbije, Beograd, 1998, 72-77.

Nikolić, Berislav, „Osnovni tipovi frazeoloških obrta u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku”, *Naš jezik*, XXI/1-2, Institut za srpskohrvatski jezik SANU, Beograd, 1975, 7-13.

Omazić, Marija, „O poredbenom frazemu u engleskom i hrvatskom jeziku”, *Jezikoslovlje*, 3/1-2, Osijek, 2002, 99-129.

Otašević, Đorđe, *Mali srpski frazeološki rečnik*, Alma, Beograd, 2007.

Ostojić, Branislav, *Iz crnogorske leksikografije i leksikologije*, Unireks, Nikšić, 1992.

Ostojić, Branislav, *O crnogorskom književnom izrazu I*, Univerzitetska riječ, Nikšić-Titograd, 1985.

Ostojić, Branislav, "O nekim semantičkim poljima durmitorske leksike", *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, L, Matica srpska, Novi Sad, 2007, 621-626.

Pavić-Pintarić, Anita, "Modifikacija frazema u hrvatskom i njemačkom jeziku mode", *Jezikoslovlje*, 10/1, Osijek, 2009., 59-72.

Pejanović, Ana, *Frazeologija Gorskog vijenca*, CANU, Podgorica, 2010.

Pejanović, Ana, "Frazeološka transpozicija i njena leksikografska inrepretacija", *Sedmi lingvistički skup "Boškovićeve dani"*, 90/31, CANU, Podgorica, 2008, 435-444.

Pejanović, Ana, "Frazeološki žanrovi i kulturni koncept kao predvodilački problem", *Srpski jezik*, XIII/1-2, Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika, Beograd, 2008, 431-441.

Petrović, Vladislava, "Glagolska fraza kao leksikografski i gramatički problem", *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XXXIII, Matica srpska, Novi Sad, 1990, 357-362.

Petrović, Vladislava, "Neki tipovi transformacija frazeoloških izraza u jeziku novina", *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXV/2, Matica srpska, Novi Sad, 1982, 103-111.

Petrović, Vladislava, *Novinska frazeologija*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1989.

Pintarić, Neda, "Tvorbeni postupci u poljskom i hrvatskom razgovornom jeziku", *Filologija*, 55, Zagreb, 2010, 89-103.

Pižurica, Mato, "Frazeologizmi: (1) Sjaši kurta, a uzjaši Murtai (2) Obiti Skodru i Modru", *Južnoslovenski filolog*, LXIV, Institut za srpski jezik CANU, Beograd, 2008, 301-305.

Pižurica, Mato, *Govor okoline Kolašina*, CANU, Titograd, 1981.

Popović, Ljudmila, "Uticaj frazeologizacije predikata na strukturu njegovih argumenata", *Slavistika*, VII, Slavističko društvo Srbije, Beograd, 2003, 65-73.

Pranjковиć, Ivo, "Funkcionalni stilovi i sintaksa", *Savremena lingvistika*, 41-42/1-2, Zagreb, 1996, 519-526.

Prčić, Tvrtko, *Semantika i pragmatika reči*, Zmaj, Novi Sad, 2008.

Radić-Dugonjić, Milana, "Frazeološki vezana značenja u rusko-srpskom dvojezičnom rečniku", *Reč. Smisao. Saznanje* (studija iz leksičke semantike), Filološki fakultet u Beogradu, Beograd, 1999, 87-92.

Radovanović, Milorad, *Sociolingvistika*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 2003.

Radulović, Zorica, "Figurativnost izraza u djelima Stefana Mitrova Ljubiše i Marka Miljanova Popovića", *Srpski jezik*, VI/1-2, Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika, Beograd, 2001, 185-192.

Radulović, Zorica, *Ogledi. Prikazi. Stavovi.*, Podgorica, Unireks, 2011.

Ristić, Stana, *Ekspresivna leksika u srpskom jeziku*, Institut za srpski jezik, SANU, Beograd, 2004.

Ristić, Stana, "Kognitivne jedinice u strukturi kocepta riječi duša u srpskom jeziku", *Četvrti lingvistički skup "Boškovićeve dani"*, 53/17, CANU, Podgorica, 1999, 133-144.

Ristić, Stana, *Raslojenost leksike srpskog jezika i leksička norma*, Institut za srpski jezik, SANU, Beograd, 2006.

Rječnik crnogorskog narodnog i književnog jezika I, CANU, Podgorica, 2016.

Rječnik srpskohrvatskog književnog jezika, MS-MH, Novi Sad, Zagreb, 1967-1989, knj. I-III, Novi Sad, 1971-1976, knj. IV-VI

Silić, Josip, *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Disput, Zagreb, 2006.

Simić, Radoje, Jelena Jovanović, *Osnovi teorije funkcionalnih stilova*, Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika – Jasen, Beograd – Nikšić, 2002.

Simić, Radoje, *Opšta stilistika*, Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika – Jasen, Beograd- Nikšić, 2001.

Simić, Radoje, *Stilistika srpskog jezika I*, Jasen, Beograd, 2010.

Stanojčić, Živojin, Ljubomir Popović, *Gramatika srpskog jezika* (udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole), Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997.

Stević, Slobodan, "Odstupanje od norme u razgovornom jeziku". *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 24/1, Beograd, 1995, 275-283.

Šipka, Danko, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Matica srpska, Novi Sad, 1998.

Šipka, Milan, "Frazemi gestovno-mimičkog porekla", *Južnoslovenski filolog*, LVII, Institut za srpski jezik SANU, Beograd, 2001, 41-52.

Šipka, Milan, "Frazemi s leksemom obraz", *Južnoslovenski filolog*, LXIV, Institut za srpski jezik SANU, Beograd, 2008, 561-569.

Škiljan, Dubravko, *Lingvistika svakodnevnice*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1989.

Škiljan, Dubravko, *Pogled u lingvistiku*, Školska knjiga, Zagreb, 1980.

Štrbac, Gordana, "Frazologizmi sa značenjem radnje govorenja", *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, LII/2, Matica srpska, Novi Sad, 2009, 123-134.

Tošović, Branko, "Oglagoljenost funkcionalnih stilova", *Južnoslovenski filolog*, XLIX, Institut za srpski jezik SANU, Beograd, 1993, 57-74.

Vučković, Petar, *Ogledi iz semantike i pragmatike*, Savremena administracija, Beograd, 1995.

Vujaklija, Milan, *Leksikom stranih riječi i izraza*, Prosveta, Beograd, 2002.

Vujičić, Dragomir, *Iz onomastike, leksikologije i dijalektologije*, Unireks, Podgorica 1996.

Vuković, Novo, *Putevi stilističke ideje*, Jasen, Podgorica-Nikšić, 2000.

Zeljić, Goran, *Ustaljene konstrukcije u novinskom jeziku*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2005.

Zgusta, Ladislav, *Priručnik leksikografije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo, 1991.